

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KİMLİK:
MURSI DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Harun ÇELİKCAN

Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hakan CAVLAK

2020

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KİMLİK: MURSI DÖNEMİ
TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

HARUN ÇELİKCAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. HAKAN CAVLAK

TEKİRDAĞ-2020

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 2020

Harun ÇELİKCAN

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Harun ÇELİKCAN tarafından hazırlanan “Uluslararası İlişkilerde Kimlik: Mursi Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri” konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği uyarınca 13.07.2020 günü saat 11:30 ’da yapılmış olup, tezin kabulüne OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç. Dr. Hakan CAVLAK	Kanaat:	İmza:
Üye:	Doç. Dr. Müzehher YAMAÇ	Kanaat:	İmza:
Üye:	Dr. Öğr. Üyesi Özgür KAYAPINAR	Kanaat:	İmza:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu adına

.../...../2020

Dr. Öğr. Üyesi Ali Faruk AÇIKGÖZ

Enstitü Müdür V.

ÖZET

Kurum, Enstitü : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
ABD : Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Uluslararası İlişkilerde Kimlik: Mursi Dönemi Türkiye-Mısır
İlişkileri
Tez Yazarı : Harun ÇELİKCAN
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hakan CAVLAK
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2020
Sayfa Sayısı : 111

Türkiye ve Mısır ortak bir tarihsel geçmişe sahip olmalarına rağmen kuruldukları tarihten beri iyi ilişkiler kuramamış, iki devlet arasındaki ilişkiler genellikle rekabet ve krizlerin gölgesinde seyretmiştir. Uzun bir süre boyunca düşük bir düzeyde sürdürülen ve zaman zaman gerilimlere sahne olan ilişkiler, Arap baharı sürecinde Mısır’da yaşanan iktidar değişikliği ile farklı bir boyuta geçmiştir. Bu süreçte Müslüman Kardeşlerin Mısır’da iktidara gelmesi ile Türkiye-Mısır ilişkileri hızlı bir şekilde değişmiş, krizleri ve gerilimleri aşarak müttefik ilişkisine dönüşmüştür. Bu süreçte iki devlet arasında birçok alanda iş birliği ve ortaklıklar kurulmuş ve ikili ilişkilerin altın çağı olarak kabul edilebilecek bir döneme girilmiştir. İki devlet ilişkisinin kısa sürede hızlı bir değişim yaşaması bu araştırmanın yapılmasına kaynaklık etmiştir.

Bu tezde Türkiye-Mısır ilişkilerinin değişen doğası sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir. İki devletin birbirlerine yönelik algılarını ve politikalarını anlamak için iki tarafın kimliklerini ve kimliklerinin oluşum sürecini anlamak gerekmektedir. Türkiye ve Mısır tarihsel anlamda kimliklerini farklı şekilde tanımlamışlardır bu tanımlama ise birbirlerinden farklı çıkarlar belirlemeleri sonucunu doğurmuştur. Farklı kimlik ve çıkarlara sahip olmaları ise birçok alanda uyumlu eylem veya davranışlarda bulunmalarını zorlaştırmıştır. Sahip oldukları sosyal ortaklıklar sonucunda bir dönem birbirlerini algılamalarına “biz” bakış açısı hakimken ayrı devletler olarak kurulduktan sonra her iki devlet de birbirlerine göre “öteki” yi temsil etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ve bölgesel dinamiklerin de etkisiyle ikili arasındaki sistemik etkileşim karşıtlıklar üzerinden sürdürülmüştür. Mısır’da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ile Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarda bulunduğu Türkiye ile ilişkiler önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Bu dönemde birbirleri ile uyumlu hale gelen kimlik yapıları ile beraber ortaya çıkan ortak kadere yönelik inanç ve bölgesel gelişmelerden kaynaklanan ortak kaygılar ilişkilerin doğasını değiştirmiştir. Bu anlatılanlar ışığında, bu tezde Mısır’da Müslüman Kardeşlerin iktidarı döneminde

Türkiye ile Mısır arasında değişen ikili ilişkiler her iki devletin kimliklerine odaklanılarak sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Mısır İlişkileri, Sosyal İnşacı yaklaşım, Kimlik ve çıkar, Müslüman Kardeşler, Millî Görüş Hareketi

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences,

Department : Globalization and International Relations

Thesis Title : Identity in International Relations: Mursi Period Turkey-Egypt
Relations

Thesis Author : Harun ÇELİKCAN

Thesis Adviser : Assoc. Prof. Hakan CAVLAK

Type of Thesis, : Master Thesis, 2020

Year

Total Number of : 111

Pages

Despite being Turkey and Egypt have a common historical background since the date of their establishment failed to establish good relations, relations between the two states often remained in the shadow of competition and crisis. Relations which have been maintained at a low level for a long time and that have experienced tensions from time to time, have changed to a different dimension with the change in power in Egypt during the Arab Spring. In this process, Turkey-Egypt relations with Muslim brothers coming to power in Egypt, changed quickly, overcoming crisis and tensions turned into an allied relationship. In this process, cooperation and partnerships have been established in many areas between the two states and a period that can be accepted as the golden age of bilateral relations has been entered. The rapid change of the two state relations in a short time was the source of this research.

The changing nature of Turkey-Egypt relations were studied in this thesis within the framework of social constructivist approach. In order to understand the perceptions and policies of the two states towards each other, it is necessary to understand the identity and the formation process of the two parties. Turkey and Egypt have defined the historical sense of identity in a different way if this has led to the identification results to determine the different interests of each other. Having different identities and interests, on the other hand, made it difficult for them to perform harmonious actions or behaviors in many areas. As a result of their social partnerships, both states started to represent the “other” relative to each other after they were established as separate states while the “we” perspective perceived each other. As a result, and with the influence of regional dynamics, systemic interaction between the two has been maintained through oppositions. Egypt with the Muslim Brotherhood coming to power of the ruling Justice and Development Party where relations with Turkey have improved

considerably. In this period, the beliefs towards the common destiny that emerged with the identity structures that became compatible with each other and common concerns arising from regional developments changed the nature of the relations. In the light of these narratives, during the rule of the Muslim Brotherhood in Egypt, bilateral relations between Turkey and Egypt, this thesis focusing on the changing identity of both states have been analyzed in the framework of a social constructionist approach.

Keywords: Turkey-Egypt Relations, Social Constructivist approach, identity and interests, Muslim Brothers, the National Opinion Movement

ÖNSÖZ

Mursi dönemi Mısır-Türkiye ilişkilerini sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde ele aldığım bu tez çalışmasında, tez sürecinin her aşamasında beni destekleyen, geri bildirimleri ile doğru bir şekilde ilerlememi sağlayan, bilgisi ve samimiyeti ile tezin ortaya çıkmasında önemli katkıları olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Hakan CAVLAK hocama sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana kapılarını hep açık tutan, beni destekleyen bütün bölüm hocalarıma teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans eğitimim ve tezimi yazdığım süre boyunca desteklerini hiç esirgemeyen ve çalışmam boyunca gösterdikleri sabırdan dolayı sevgili ailem ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Harun ÇELİKCAN

Tekirdağ, 2020

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ BEYANI

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET I

ABSTRACT III

ÖNSÖZ V

İÇİNDEKİLER VI

KISALTMALAR LİSTESİ VII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACI YAKLAŞIM.....12

1.1.Sosyal İnşacı Yaklaşımın Giden Süreç.....13

1.2.Sosyal İnşacı Yaklaşımın Temel Önergeleri.....16

1.3.Kimlik Oluşumu ve İkili İlişkilerde Kimliğin Rolü.....24

1.4.Düşünce Faktörlerinin rolü ve İki Taraflı Etkileri.....33

İKİNCİ BÖLÜM

İLİŞKİLERİN İNŞASININ KAYNAĞI OLARAK MÜSLÜMAN KARDEŞLER VE MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ.....42

2.1.Müslüman Kardeşler ve Milli Görüş Hareketi'nin kuruluş ve ideolojiler...44

2.2.Müslüman Kardeşler ve Milli Görüş Hareketinin Siyasal Süreçlerindeki Benzerlik ve Farklılıklar.....54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'DA MURSİ DÖNEMİ VE DEĞİŞEN TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ.....68

3.1.İlişkilerin Değişimine Bir Zemin Olarak Mısır'da Arap Baharı..... 69

3.2.Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Ortadoğu Politikası.....75

3.3.Muhammed Mursi İktidarı ve Gelişen Türkiye-Mısır İlişkileri.....81

3.4.Mursi İktidarının Devrilmesi ve İlişkilerin Kopması.....87

TARTIŞMA 89

SONUÇ.....92

KAYNAKÇA	95
-----------------------	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
der.	: Derleyen

HAP	: Hürriyet ve Adalet Partisi
MGH	: Milli Görüş Hareketi
MK	: Müslüman Kardeşler
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDP	: Türk Dış Politikası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
yy.	: Yüzyıl
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
Vd.	: Ve Diğerleri

GİRİŞ

Arap baharı sürecinde Müslüman Kardeşlerin Mısır'da iktidara gelmesinin Türkiye ile Mısır ilişkilerine önemli bir yansıması olmuştur. Müslüman Kardeşlerin iktidarda bulunduğu süre içerisinde Türkiye-Mısır ilişkileri önemli bir şekilde iyileşme göstermiş ve önceki dönemlere göre farklı bir boyuta geçmiştir. Bunun öncesinde, iki devlet arasında kuruldukları tarihten beri istikrarlı bir ilişki sürdürülememiş ve ilişkiler uzun bir süre boyunca düşük bir düzeyde seyretmiştir. Genellikle rekabet ve krizlerin gölgesinde seyreden bu ilişkilerin bu dönemde kısa bir süre içerisinde hızlı bir şekilde değişerek altın çağını yaşaması, olayın ilgi çekici ve araştırılması gereken bir konumda olduğunu bize göstermiştir. Bu dönemde iki devletin birbirlerine yönelik değişen bakış açısı ve bunun sonucunda kurulan ikili ilişkiler, aynı süreç içerisinde benzer iktidar anlayışlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirleri ile kurduğu ilişkiler, alanın doğası gereği birçok farklı yaklaşım ve bakış açısı ile açıklanabilecek mahiyete sahiptir. Devletlerin davranışlarını ve genel olarak sistemdeki gelişmeleri açıklamak amacıyla geliştirilen teoriler, birbirlerinden farklı varsayım ve iddialarla gelişmelere açıklık getirmeye çalışmaktadırlar. Soğuk savaşın sona ermesi ile beraber ortaya çıkan yeni düzende, gerçekleşen olayların sosyal unsurlar aracılığı ile meydana geldiğini iddia ederek alana dahil olan sosyal inşacı yaklaşım, aktörlerin eylemlerini açıklarken, sosyal bir unsur olan kimliği merkezi bir konuma oturtarak ona belirleyici bir rol yüklemektedir. Türkiye ile Mısır ilişkileri de birçok farklı bakış açısı ile ele alınarak açıklanabilecek bir yapıya sahip olsa da bu tezde iki devletin kimlik yapılarının ilişkilerin inşa edilmesindeki etkisi değerlendirilecektir. Kimliğin devletler arası ilişkilerin inşa edilmesindeki rolünün Mursi dönemi Mısır- Türkiye ilişkileri örneği ile açıklanması tezin konusunu oluşturmaktadır.

Tarihin ilerleyişine bakıldığı zaman gerçekleşen toplumsal olaylarda tarihin ilk çağlarından itibaren aidiyet veya sahip olmak düşüncesinin yaşanan olaylara kaynaklık ettiği görülmektedir. Toplumların genel olarak savaş veya barış gibi

kavramlara bakışı, onların kiminle yapılacağı veya kime karşı yapılacağına göre şekillenmiştir. Bu noktada her toplum sahip olduğu veya ait olduğunu düşündüğü değerlere göre kendisini tanımlamış ve bu değerler çerçevesinde kendisine bir kimlik belirlemiştir. Bir kimliğe sahip olan toplum başka toplumlarla girdiği veya gireceği ilişkilerde sahip olduğu kimliğe göre davranmakta ve bu şekilde kimliğini belirleyici bir konuma oturtmaktadır. Bu şekilde kimlik tarihsel anlamda önemli bir role sahip olsa da uzun bir dönem boyunca yapılan araştırmalarda göz ardı edilerek gerçekleşen olaylar farklı araçlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kimlik, Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber ortaya çıkan yeni uluslararası düzende devlet davranışları açıklanırken tartışılmaya başlayan olgulardan biri haline gelmeye başlamıştır (Reus-Smit,2014:294). Alexander Wendt'e göre, devletler de birer sosyal varlıktır ve her sosyal varlık gibi devletler de onları tanımlayan ve kendi türleri içerisinde sahip oldukları farklılıklarını ortaya koyan bir kimlik taşımaktadırlar (2012:279). Uluslararası ilişkilerin temel aktörü konumunda olan devletler, içsel veya dışsal bir yolla karşılaştığı sosyal değer ve normların doğruluğuna ve meşruluğuna inandığında bu değer ve normları içselleştirirler. İçselleştirilen bu değer ve normlar, taşıdıkları anlam çerçevesinde devletlerin kimliklerini inşa ederler (Küçük,2014:345). İnşa edilen kimlik ise devletin kendine içkin olan özelliklerini dışarıya yansıtmakta ve devletlerin öznel farklılığını ortaya koymaktadır.

Devletlerin kimliği ile çıkarı arasında ise önemli bir ilişki bulunmaktadır. Kimlik, devletlerin çıkarlarını belirler ve bu çıkara göre politika oluşturmasını sağlar. Devletlerin kendi çıkarını elde etmeye yönelik sergilediği davranışlar da inşa edilen kimliğinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Wendt,2012:398). Birbirleri ile girdikleri etkileşim sonucunda sürekli bir öğrenme sürecinde olan devletlerin öğrendiği ve benimsediği yeni bilgiler, onların kimlik ve çıkarlarını da dönüştürmekte veya yeniden tanımlamaktadır. Bu şekilde devletlerin kimlik ve çıkarları değişebilen dinamik bir yapıya sahip olmaktadır (Özev,2013:504). Bu değişim sonucunda ise devletlerin dost ve düşman algıları değişebilmekte ve birbirlerine yönelik davranışları da farklılık gösterebilmektedir.

Birbirleri ile etkileşime giren devletler, bu etkileşim ve karşılıklı algılamalar sonucunda kimlik edinebilmektedir. Kimlik oluşumu için ben ve öteki arasında karşılıklı tanıma gerekmektedir. Ben ve ötekinin birbirlerini tanımlama biçimi ise aralarında nasıl bir ilişki kurulacağını belirlemektedir. Tanımlama olumsuz olduğu durumda devletler birbirlerine rakip veya düşman bakış açısı ile yaklaşır ona yönelik ilişki kurarken, olumlu olduğunda ise iyi ilişkiler kurup birbirlerinin yararını gözeterek ortak hareket edebilmektedirler (Wendt, 2012:401). Belirli içsel ve dışsal etkiler sonucunda öznel bir kimlik yapısına sahip olan iki devlet karşılaştığında, birbirleri ile kurdukları ilişki ise kimliklerinin birbirleri ile uyumu veya karşıtlığı üzerinden şekillenmektedir. Uygun ortam ve şartlar oluştuğunda kimlik yapıları uyumlu hale gelen iki devlet “ben” ve “öteki” algılarını ortadan kaldırarak “biz” algısına sahip olmakta ve iyi ilişkiler kurarak ortak hareket etmektedirler (Wendt,2012:410). Böylelikle kimlik, devletlerin birbirleri ile kurduğu ilişki sonucunda inşa edildiği gibi devletlerin birbirleri ile girdiği ilişkilerde de inşa edici bir role sahip olmaktadır.

Literatürde kimliğin önemini ortaya koyan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Nikolas Busse tarafından yapılan “Constructivism and Southeast Asian Security” başlıklı çalışmada, Güneydoğu Asya devletlerinin sahip olduğu ve ortaklaştığı norm ve sosyal değerler çerçevesinde kolektif bir kimlik inşa ettikleri ve politikalarını bu kimlik çerçevesinde oluşturdukları açıklanmıştır. İnşa edilen kolektif kimlik sayesinde bu ülkeler birbirleri ile savaşmayı ve bu kolektif birlik dışında kalan ülkelerle ittifak kurmayı gündemlerinden düşürmüşlerdir (Busse,2007). Joan Debardeleben tarafından yapılan “Applying Constructivism To Understanding EU-Russian Relations” isimli çalışmada 1990’ların başında iyi bir şekilde ilerleyen AB-Rusya ilişkilerinin 1999’dan sonra gerilmesini hem AB’nin hem de Rusya’nın kimliğinin inşa sürecinde olduğuna bağlamaktadır. Kimlik inşa sürecinde öznelerin birbirlerine yönelik söylem ve algılarının farklı olmasının sonucunda kimlikler de birbirlerinden farklı şekilde inşa edilmiş ve ilişkiler değişmeye başlamıştır (Debardeleben,2012). Dilek Canyurt tarafından Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin ele alındığı çalışmada, Ermenistan’ın Türkiye ile yaşadığı tarihsel sorunlardan kaynaklı ve diasporanın da etkisiyle düşmanlık

üzerinden bir kimlik inşa ettiği ve politikalarını şekillendiren bu kimlik sebebi ile Türkiye ile iyi ilişkiler kurmadığı ortaya konulmuştur (Canyurt:2016). Bu tez de ise kimliğin devlet davranışlarında ve devletlerin birbirleri ile girdiği etkileşimlerde belirleyici olduğu, Mursi dönemi Mısır- Türkiye ilişkileri örneği ile açıklanacaktır.

Mısır ile Türkiye uzun bir süre Osmanlı devletinin birer parçası olmaları sebebi ile ortak bir tarihsel geçmişe sahiptir. Ortak bir tarihsel geçmişlerinin bulunmasının etkisi ile iki devlet arasında toplumsal anlamda kültür, gelenek, düşünce şekillerinde ortaklıklar inşa edilse de Osmanlı devletinin dağılması ile iki ayrı devlet ve farklı iki rejim yapısıyla kurulmasının sonucunda bu değerler iki devlet arasında gözle görülür bir ortaklık kurma gücüne sahip olamamıştır. İki ayrı devlet olarak kurulan Türkiye ve Mısır kimliklerini de farklı şekilde inşa ederek birbirlerinden farklı çıkarlar belirlemiş ve buna göre politika oluşturmuşlardır.

Sahip oldukları sosyal ortaklıklar sonucunda bir dönem birbirlerini algılamalarına “biz” bakış açısı hakimken ayrı devletler olarak kurulduktan sonra her iki ülke de birbirlerine göre “öteki” yi temsil etmeye başlamıştır. Türkiye yeni kimliğini laiklik ve batıcılık ekseninde belirlerken biz veya öteki algıları da değişmiştir. Özellikle iki devleti inanç noktasında bir arada tutmanın aracı olarak görülebilecek halifelik kurumunun ortadan kaldırılması gibi örnekler Türkiye ve Mısır’ın birbirlerini artık daha farklı algılamalarında etkili olmuştur (Baş,2015:41). Bu şekilde sosyal anlam taşıyan ortak kurumların ortadan kaldırılması da iki devlet ilişkisini etkilemiştir.

Akdeniz bölgesinin stratejik öneme sahip iki devleti olan Türkiye ve Mısır birbirleri ile dönem dönem ilişki kursa da her iki devlet genel anlamda birbirlerinin rakip olarak algılamış ve ilişkiler istikrarlı bir şekilde sürdürülememiştir. Ortadoğu’da Arap baharının başlamasıyla bölgedeki birçok ülke de olduğu gibi Mısır’da da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ayaklanmalar sonucunda 30 yıllık Hüsnü Mübarek yönetimi devrilmiş ve yapılan ilk demokratik seçimler ile Müslüman Kardeşler iktidara gelmiştir (Doster,2013:57). Mısır’da

Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ile Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarda bulunduğu Türkiye ile ilişkiler gelişme göstererek farklı bir boyuta geçmiştir.

Bu değişen ilişkiler iki devletin o dönem sahip olduğu kimlik yapıları ile açıklanmaya çalışıldığında o dönem Mısır'da politika yapıcı konumunda olan Müslüman Kardeşler ve Türkiye'nin politikalarını şekillendiren Adalet ve Kalkınma Partisinin temelini dayandığı Millî Görüş Hareketini anlamak gerekmektedir. Müslüman Kardeşler ve Mili Görüş Hareketi ideolojik anlamda başta siyasal alanı İslam inancına göre şekillendirmek istemeleri olmak üzere birçok anlamda ortak ve benzer düşüncelere sahip yapılardır. Her iki hareketin de Mısır ve Türkiye toplumunun üzerinde mutabık kalabileceği değerleri dikkate alarak siyaset yapmaları iktidarda oldukları dönemde iki devlet arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Alexander Wendt'in, gerekli şartlar ve koşullar oluştuğunda homojen durumda olan iki devletin birbirlerine benzerlikleri üzerinden ortak kimlik inşa ederek ortak hareket edebileceği (2012:430) yargısı göz önüne alındığında Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin benzerlik ve ortaklıklarının bu dönemde iki ülke ilişkisi açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

Devletler, toplumsal ve siyasal hayatı şekillendiren ve toplumlararası ilişkilerin kurulmasında rol sahibi olan başat aktörlerdir. Uluslararası ilişkilerin birincil aktörü olan devletler birbirleri ile sürekli bir etkileşim içerisine girmektedirler. Birbirleri ile girdikleri etkileşim sonucunda uluslararası siyasal ve toplumsal alanı şekillendirmektedirler. Bu ilişkiler ise sürekli değişerek ve dönüşerek zaman zaman farklı biçimlere evrilmektedir. Birbirleri ile iyi ilişkilere sahip olan devletlerin ilişkisi zamanla dönüşerek kopma noktasına gelirken, birbirleri ile ilişki kurmamış, birbirlerini rakip veya düşman olarak gören devletler ise zamanla iyi ilişkiler kurabilmektedirler. Bu tezde, devletler arası ilişkilerde yaşanan bu değişim ve dönüşümler ana problem olarak araştırılacaktır.

Bu problem çerçevesinde tezin ana araştırma sorusu şudur;

1. Türkiye ile Mısır arasında kuruldukları tarihten beri düşük bir düzeyde sürdürülen ilişkiler, Mursi iktidarı döneminde neden hızlı bir şekilde değişerek birçok alanda ortaklığa dönüşmüştür?

İkinci, üçüncü ve dördüncü sorular da tezin destekleyici sorularını oluşturmaktadır.

2. Bir sosyal unsur olan kimlik, devletler arası ilişkilerin inşa edilmesinde nasıl bir role sahiptir?

3. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi'nin kimliklerinin benzer düşünce ve etkilerle inşa edildiği ve bu sebeple birbirleri ile uyumlu oldukları söylenebilir mi?

4. Mursi döneminde Mısır-Türkiye ilişkilerinin rekabetten dostluğa dönüşmesi iki devletin kimlik yapıları üzerinden açıklanabilir mi?

Tezin ana hipotezi, değişen koşullar ve uygun şartların ortaya çıkması ile iki devletin uyumlu halen gelen kimlik yapılarının ilişkilerde ana etkileyici unsur olduğudur. Mursi döneminde Mısır ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin kurulması, o dönemde iki devletin iktidar yapılarının birbirlerine benzer anlayışlara sahip olması ve kimliklerinin birbirleri ile uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

Tezin amacı, Muhammed Mursi İktidarı döneminde Mısır ile Türkiye arasında değişen ilişkileri iki devletin o dönem sahip olduğu kimlikleri üzerinden açıklayarak kimliğin devletler arası ilişkileri inşa edici rolünü ortaya koymaktır. Sosyal inşacı yaklaşımın varsayımları ışığında ve devlet kimliklerinin dinamik ve değişken bir yapıda olduğu göz önüne alınarak bu dönemde iki devlet kimliğinin ne şekilde değiştiği ve değişen kimlikle beraber ilişkilerin nasıl yeni bir boyut kazandığı açıklanacaktır. İki ülkenin dış politika yapıcılarının kimliğinin devlet ilişkilerini ne şekilde dönüştürdüğünü anlamak adına Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin ortaklaştığı noktalar ortaya konulacaktır. Mursi dönemi Mısır devletinin kimliği Müslüman Kardeşler üzerinden ve Adalet ve Kalkınma

Partisi dönemi Türkiye'nin kimliği ise Millî Görüş Hareketi üzerinden ele alınarak bu iki hareketin kimliklerinin dış politika yapım aşamasında iki devlet ilişkisini ne şekilde inşa ettiği açıklanacaktır.

Devletler arası ilişkiler açıklanırken, genellikle ıskalanan noktalardan biri, devletlerin de birer sosyal varlık oldukları ve birbirleri ile girdikleri ilişkilerin de sosyal olarak inşa edildiğidir. Devlet davranışlarını sadece materyal yapılar üzerinden açıklamak sınırlı ve açıklayıcı yönü eksik olan bir bakış açısını yansıtmaktadır. Sosyal yapılar da devlet davranışlarının şekillenmesinde en az maddi yapılar kadar etkili olmaktadır. Sosyal bir inşa sonucunda ortaya çıkan kimlik, devletlerin çıkar belirlemelerinde ve politika oluşturmalarında etkili olmaktadır. Mursi dönemi Mısır ile Türkiye arasında gerçekleşen ilişkiler ele alınarak, kimliğin, ilişkilerin inşa edilmesindeki rolü ortaya konulacak ve kimliğin önemine dikkat çekilecektir.

Türkiye ile Mısır ilişkileri hangi dönemden ele alınırsa alınsın birçok farklı yaklaşım veya bakış açısı ile açıklanabilecek bir mahiyete sahiptir. İki devletin sahip olduğu yakın coğrafya ve stratejik konumlarının ilişkilerini etkilediği düşünüldüğünde, Akdeniz üzerinden bir güç mücadelesi içerisinde oldukları varsayılarak iki devletin birbirlerine karşı güç maksimizasyonu amaçladığı ve buna yönelik politika oluşturduğu açıklanabilir. Aynı şekilde Ortadoğu bölgesinin karmaşık yapısı ve sürekli birbirlerini tekrarlayan olaylar ve bölgenin dinamik yapısı göz önüne alındığında oturmuş devlet geleneğine sahip iki ülke olan Türkiye ve Mısır'ın bu dinamik süreçlerde etkili olmak ve bulunduğu bölgede güçlü bir aktör haline gelmek istedikleri varsayılarak birbirleri ile rekabet ettikleri açıklanabilmektedir.

Türkiye ile Mısır ilişkilerine bakıldığı zaman genellikle iki devlet ilişkisi araştırıldığında bu iki çerçeve ve bakış açısı ile sınırlı kalındığı ve ilişkilerin genellikle maddi unsurlar üzerinden açıklandığı görülmektedir (Sönmez,2009; Kemiksiz, 2019; Sariaslan,2019; Kuntay,2014). Bu araştırmalarda iki ülkenin sahip olduğu ortak tarihsel geçmiş ve ortak inanç gibi sosyal unsurlara

değnilmişse de bu unsurlar araştırmalarda sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tezde ise iki devlet arasında paylaşılan sosyal unsurlar ve bu çerçevede sahip oldukları benzer kimlik yapılarının Türkiye- Mısır ilişkilerinin açıklanmasına daha fazla katkı sunabileceği ortaya konulacaktır. İki devletin tarihsel ortak geçmişten kaynaklı sahip olduğu ortak kùltür ve birikimlerin gerekli koşullar oluştuğunda iki ÷lke ilişkisini önemli ölçüde şekillendirebileceği ortaya konularak sosyal ve normatif unsurların burada etkili olduğu açıklanacaktır. Mursi dönemi Türkiye ve Mısır ilişkileri, sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde ve iki ÷lkenin kimlikleri ve benimsedikleri sosyal değerler ışığında açıklanarak var olan eksikliğin giderilmesinde ve bu şekilde sosyal inşacı yaklaşımın bu iki devlet ilişkisini açıklayabilme gücü ortaya konularak yaklaşımın literatürüne katkı sağlaması noktasında önem teşkil etmektedir.

Metodoloji

Bu tezde yöntem olarak doküman incelemesi ve örnek olay incelemesi yöntemleri kullanılacaktır.

Doküman incelemesi, yapılan araştırmanın konusu ile ilgili yazılı kaynakların incelenmesiyle verilerin elde edildiği yöntemdir. Görüşme, anket veya gözlem yapmaya gerek kalmadan yapılan araştırma konusu ile ilgili ihtiyaç duyulan birçok bilgi, bu yöntemle elde edilebilmektedir (Karataş,2015:72). Doküman incelemesi yönteminde, konuyla ilgili incelenen kitap, makale, tez, yazılı haber ve benzeri kaynaklar sistematik bir şekilde yorumlanarak analiz edilir ve bu şekilde araştırma konusu ile ilgili bilgiler toplanarak çalışmada kullanılır (Yıldırım,1999:10). Bu yöntemle konu ile ilgili çoğunlukla başka şekilde elde edilemeyen bilgilere ulaşmak, kullanılan yazılı kaynaklarla mümkün olmaktadır. Aynı şekilde gözlem, görüşme gibi yöntemlere göre zaman ve ekonomik kaynak tasarrufu da sağlamaktadır (Güçlü,2019:138). Uluslararası ilişkiler alanında bilgi toplama araçlarının çoğunlukla yazılı kaynaklar olması ve açıklayacağımız konunun kaynaklarının yazılı metinlerden oluşması bu yöntemin kullanılmasını uygun kılmıştır. Bu çerçevede tezin bölümleri ayrı ayrı ele alınarak her bölümle

ilgili yazılmış kitap, makale ve tezler incelenip sağlıklı ve güvenilir veriler elde edilmeye çalışılacaktır.

Örnek olay incelemesi, gerçekleşen bir olay veya durumun belirli kesitlerinin derinlemesine incelenerek açıklandığı bir yöntemdir. Genellikle açıklanmaya çalışılan konunun olabildiğince tam kavranmasını amaçlamakta ve aynı zamanda hem tündengelim hem de tümevarım paradigmasını taşımaktadır (Güçlü,2019:322). Bu tez, tündengelim şeklinde ele alınacak “Kuram-Hipotez-Gözlemler-doğrulama” adımları ile ilerleyerek sonuca varılacaktır. Yapılan araştırmada “neden” ve “nasıl” sorularına cevap arandığında ve araştırmacının gerçekleşmiş veya gerçekleşmekte olan olaya herhangi bir müdahale veya etkisinin söz konusu olamayacağı araştırmalarda örnek olay incelemesi faydalı bir yöntem olmaktadır. Aynı zamanda bir olgunun, durumun veya olayın belirli bir kesitini araştırarak, o olguya, olaya veya duruma genellenebilir sonuçlara bu yöntemle varılabilmektedir. Örnek olay incelemesi verilerin farklı teknikler kullanılarak toplanabildiği ve toplanan verilerin uygulandığı şemsiye bir yöntemdir (Güçlü,2019:125). Bu tezde açıklanacak olan örnek olay için veriler doküman incelemesi yöntemi kullanılarak elde edilecektir.

Sosyal İnşacı yaklaşımın ele alındığı ve varsayımlarının doğrulanabilir olduğunun ortaya konulacağı bu tezde, yaklaşımla ilgili veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilecektir. Elde edilen veriler doğrulanmak amacıyla, örnek vaka olarak seçilen Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerine uygulanacaktır. Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerinin örnek vaka olarak uygun görülmesinde, bu dönemde iki devlet arasında kısa bir süre içerisinde hızlı bir şekilde değişen ilişkilerin maddi unsurlardan çok sosyal inşacı yaklaşımın iddia ettiği gibi sosyal unsurların etkisiyle gerçekleştiği düşüncesi etkili olmaktadır.

Öncelikle tezin birinci bölümünde ele alınan sosyal inşacı yaklaşımla ilgili yaklaşımın kurucu düşünürleri olan Alexander Wendt, Nicholas Onuf, Friedrich Kratochwil, Peter j. Katzenstein ve John Ruggie'nin kitap ve makaleleri incelenerek düşünceleri ortaya konulacaktır. Bu kaynaklara ek olarak bu konuda farklı yazarlar tarafından yazılan kitap, makale ve tezlerde incelenerek veriler elde

edilecektir. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin açıklanacağı ikinci bölümde Necmettin Erbakan ve Hasan El Benna'nın yazılı eserleri başta olmak üzere bu iki siyasi hareketlerle ilgili yazılan kitap, makale ve tezler incelenerek gerekli verilere ulaşılabilecektir. Örnek vaka olarak seçilen üçüncü bölümde, iki devletin politikalarını anlamak adına o dönemi anlatan kitap, makale, tez ve yazılı haberler incelenerek veriler elde edilecektir. Birinci ve ikinci bölümde elde edilen veriler, bu bölümde elde edilen verilerle birlikte kullanılarak, yaklaşımın örnek vakaya uygulanabilirliği ortaya konulacaktır.

Tezin birinci bölümünde sosyal inşacı yaklaşım ele alınacaktır. Sosyal inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkiler alanındaki konumunu anlamak adına öncelikle teorilerin birbirlerine yönelttiği eleştiriler üzerinden ilerleyen büyük tartışmalar açıklanacaktır. Daha sonra yaklaşımın devlet ilişkilerini açıklarken hangi unsurları dikkate aldığı ve ne şekilde açıkladığını anlamak için sosyal inşacı yaklaşımın temel önermeleri açıklanacaktır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin açıklandığı bu çalışmada merkezi bir konuma oturtacağımız kimlik olgusu ayrı bir başlık altında ele alınarak devletlerin davranış ve eylemlerini ne şekilde etkilediği açıklanacaktır. Bu çerçevede kimliklerin yapısı, kimliğin ne şekilde inşa edildiği ve dış politika yapımında nasıl bir role sahip olduğu açıklanacaktır. Bölümün son alt başlığında sosyal yapıların özünü oluşturan ve sosyal inşa sürecinin başlangıç noktasında bulunan düşünce faktörleri ele alınacaktır. Bu çerçevede benzer veya farklı düşüncelerin devletleri birbirlerine ne derecede yaklaştırdığı veya bu temelde ilişkileri ne şekilde inşa ettiği açıklanacaktır.

İkinci bölümde, iki ülkenin ilişkilerinin incelendiği dönemde sahip oldukları kimlikleri anlamak adına Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi ele alınacaktır. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin düşünsel yakınlığının Mursi dönemi Mısır- Türkiye ilişkilerini etkilediği varsayımından hareketle bu iki siyasal yapının ideolojileri ve yaşadıkları siyasi süreçleri birbirleri ile karşılaştırılarak incelenecek ve bu benzerliğin örnek vaka olarak incelenen dönemde ilişkilere ne şekilde kaynaklık ettiği ortaya konulacaktır.

Tezin üçüncü, bölümünde örnek vaka olarak Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri ele alınacaktır. Öncelikle bölgesel anlamda değişime yol açan ve Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin değişimine zemin hazırlayan Arap baharı sürecinin Mısır'da ne şekilde gerçekleştiği ve bu süreçte Müslüman Kardeşlerin nasıl bir role sahip olduğu açıklanacaktır. Daha sonra Türkiye'nin o dönem Ortadoğu'ya yönelik nasıl bir dış politika izlediği ve Türkiye'nin sahip olduğu kimliğin dış politikasını nasıl şekillendirdiği açıklanacaktır. Mısır'da iktidarda Müslüman Kardeşler ve Türkiye'de temeli Millî Görüş Hareketine dayanan Adalet ve Kalkınma Partisi bulunurken iki ülkenin ilişkisinin ne şekilde değiştiği açıklanacaktır. Birinci ve ikinci bölümde elde edilen sonuçların uygulanacağı bu bölümde sosyal inşacı yaklaşımın varsayımları çerçevesinde Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin ideolojik yakınlığı ve düşünsel benzerliğinin bu süreçte iki devlet arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürdüğü ve bu yakınlığın ilişkileri inşa etme sürecinde nasıl bir role sahip olduğu açıklanacaktır. Sonuç olarak birbirleri ile sosyal anlamda benzer ve ortak yönlere sahip olan iki siyasi anlayışın aynı zaman diliminde devlet iktidarında bulduklarında devletlerin ilişkilerinin ne şekilde değiştiği ve inşa edildiği ortaya konulacaktır.

BÖLÜM 1

TEORİK ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACI YAKLAŞIM

Tezin birinci bölümü olarak işlenecek olan bu bölümde sosyal inşacı yaklaşım ele alınacaktır. Mursi dönemi Türkiye ile Mısır arasında gerçekleşen ilişkilerin değişimini açıklayabilmek adına literatür taraması yapılarak devletlerin davranış ve eylemlerini etkileyen unsurlar ortaya konulacaktır. Bu çerçevede devletler arası ilişkilerde kimlik, düşünce, inanç ve benzeri sosyal değerlerin nasıl bir role sahip olduğu incelenerek bunların devlet davranışlarını ne ölçüde değiştirdiği tartışılacaktır.

Bölüme başlarken, sosyal inşacı yaklaşımın konumunu anlamak adına uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde farklı yaklaşımların birbirlerine yönelttiği eleştiriler çerçevesinde ortaya çıkan büyük tartışmalar açıklanacaktır. Bu tartışmaları açıklamak, tartışmaların taraflarından biri olan sosyal inşacı yaklaşımın hangi eleştiri veya önermelerle alana dahil olduğunu anlamak adına önem teşkil etmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki konumu açıklandıktan sonra yaklaşımın üzerinde durduğu temel önermeler ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Temel önermelerinin neler olduğu ve bunların devletlerin birbirleri ile ve sistemle girdikleri ilişkiyi ne şekilde açıkladığını anlamak, iki devlet ilişkisinin açıklandığı bu çalışmada gereklilik arz etmektedir. Devlet davranışlarına ve sisteme yönelik temel önermeler açıklanırken yaklaşımın kurucu düşünürleri başta olmak üzere katkıda bulunmuş farklı düşünürlerin fikirlerine de başvurulacaktır.

Kimlik devletlerin kendilerine özgü özellik ve yapısını barındıran ve dışarıya yönelik algılamalarını şekillendiren sosyal bir unsurdur. Devletlerin dış politikalarını açıklayabilmek için dış politikalarını şekillendiren kimliklerini anlamak gerekmektedir. Kimliğine göre kendisine özel bir konum belirleyen devletler aynı şekilde çıkarlarını da kimliklerine ve kimliklerinin yapısına göre belirlemektedirler. Genel olarak kimlik devletlerin ne olduğunu ve ne istediklerini

belirleyen bir unsurdur. Bu sebeple kimlik ayrı bir başlık altında ele alınarak devletlerin yaptığı dış politika ve gerçekleştirdiği eylemlerde kimliğin nasıl bir etkiye sahip olduğu açıklanacaktır.

Kimlik, yapısı ve etkisi itibari ile açıklandıktan sonra hem kimliğin hem de genel olarak inanç, gelenek ve tarihsel bağ gibi sosyal değerlerin özünü oluşturan düşünce faktörleri açıklanacaktır. Devletlerin eylem ve davranışlarını üreten ve onları şekillendiren bir güce sahip olması düşünce faktörlerini önemli hale getirmektedir. Bu sebeple kimlikten sonra düşünce faktörleri de ayrı bir başlık altında ele alınarak devletlerin dış politika eylem ve davranışlarını ne derecede etkilediği açıklanacaktır.

1.1.Sosyal İnşacı Yaklaşım Giden Süreç

Uluslararası İlişkiler disiplini gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşımlar arasında tartışmalara sahne olmuştur. “Büyük tartışmalar” olarak adlandırılan bu tartışmalar, yaklaşımların birbirlerine yönelttiği eleştiriler çerçevesinde yaşanmaktadır ve disiplinin tarihi bu tartışmalar çerçevesinde yazılmaktadır (Küçük,2014:46). Sosyal inşacı yaklaşımının disiplin içerisindeki rolünü ve konumunu anlama adına bu tartışmalara temel çerçevede kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Yaşanan bu tartışmalar genelde üç ana eksenle ele alınmaktadır. Bu tartışmaların ilki; Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1940’lı yıllarda idealizm ile realizm arasında yaşanmış ve savaşın yarattığı yıkım sonrasında uluslararası barışın nasıl sağlanacağı çerçevesinde çalışmalar geliştirilmiştir (Arı,2010:40). Bu tartışmada realizmin, insanın doğası gereği kötü olduğundan hareketle uluslararası politikayı bir güç mücadelesi çerçevesinde değerlendirmesiyle idealizme galip geldiği varsayılmaktadır (Kaya,2008:87). 1960’lı yıllarda birinci tartışmadan galip çıkan realizme, davranışsalcılar tarafından yöneltilen eleştiriler, gelenekselci – davranışsalcı tartışması olarak bilinen ikinci büyük tartışmayı meydana getirmiştir. Bu tartışmanın genel konusu, tarihsel ve bilimsel açıklama yöntemlerinin birbirinden farklı olduğu ve uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bir bilimsel temele oturtulması gerektiği çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu

tartışmada doğa bilimleri gibi sosyal bilimlere de deneysel yöntemlerle yaklaşılması gerektiğini varsayan pozitivism disiplinin hâkim teorisi haline gelmiştir (Küçük,2014:47). Disiplin içerisindeki üçüncü büyük tartışma 1980’li yıllarda ortaya çıkmış pozitivism ile postpozitivism arasındaki metodolojik ve epistemolojik temelli tartışmadır (Kaya,2008:87). Pozitivizmin, bilimi, sistemi açıklamada tek geçerli yöntem olarak görmesi eleştirilmiş, sistemde gerçekleşen olayları açıklamakta sosyal olgularında rol alması gerektiği postpozitivistler tarafından öne sürülmüştür (Arı,2010:49). Hem pozitivist epistemolojiye hem de rasyonelliğe ciddi eleştiriler yöneltilmesi ile disiplin içerisindeki kuramsal ayrılık belirginleşmiştir (Ateş,2008:215). Genel olarak literatüre bakıldığında sosyal inşacı yaklaşımın bu üçüncü büyük tartışma içerisinde meydana geldiği kabul edilmektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde yaşanan bu üçüncü büyük tartışma sonucunda ve soğuk savaşın bittiği 1990’lı yılların başlarında, kuramsal altyapısı Nicholas Onuf tarafından hazırlanan sosyal inşacılık, Alexander Wendt tarafından mevcut kuramsal açıklamalara bir alternatif yaklaşım olarak geliştirilerek literatüre girmiştir (Kiraz,2014:211). Sosyal inşacılık, aslında bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı değildir. 1990’lı yıllardan itibaren Alexander Wendt’in yaptığı çalışmalar ile uluslararası ilişkiler disiplinine girmiş ve bu alanda en temel kuramlardan biri haline gelmiştir (Eroğlu,2015:3). Bu dönemde disiplin içerisinde öne çıkmaya başlayan sosyal inşacılık, uluslararası ilişkiler alanını anlamaya yönelik farklı çerçeveler önermeye başlamıştır. Uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının temel tartışma konuları olan; anarşi, güç dengesi, çıkar ve devlet kimliği arasındaki ilişki, devletler arası iş birliğinin veya çatışmaların açıklanması anlamında alternatif açıklamalar geliştirmiştir (Akpınar,2015:9). Sosyal inşacı yaklaşım, rasyonalist teorilere ciddi eleştiriler yönelterek ve soğuk savaş sonrası kurulan yeni düzene farklı bakış açıları getirerek literatürde yer edinmiştir.

Pozitivist yaklaşımlar, devletler arasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin sonuçlarını güç ve benzeri maddi öğeler ile açıklarken, sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal gerçekliğin bir sosyal inşa sonucu var olduğunu ve uluslararası ilişkilerinde bir sosyal gerçeklik olarak devletlerin sosyal olarak birbirlerini

etkilemesi sonucunda inşa edildiğini iddia etmektedir (Küçük,2014:325). Sosyal inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkileri sosyal bir alan olarak görmesi ve gerçekleşen olayları sosyal etkileşimlerin bir sonucu olarak kabul etmesi, disiplin içerisinde iddialı bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetlerin yıkılması ile birlikte küresel anlamda yayılma gösteren ayrılıkçı milliyetçi çatışmalar, sadece siyaset dünyasını değil, uluslararası ilişkiler disiplinini de zora sokmuştur. Sosyal inşacılığın öncülerinden Alexander Wendt'e göre 1990'ların etnik, dinsel ve kültürel çatışmalarıyla karmaşıklaşan bu atmosferde, genel olarak aktör ve özelde de birey odaklı uluslararası ilişkiler teorileri, gelinen noktada sistemi açıklamakta yetersiz kalmışlardır (2012:180). O dönemde eleştirel teoriler çerçevesinde araştırmaların artmasını, Alexander Wendt'in bu yargısına bağlamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında 1990'lardan itibaren kimlik, sosyal değerler ve normlar, devletler arasında kurulan ilişkilerde veya bağımsızlığını yeni kazanan devletler açısından önemli olgular haline gelmiştir (Ekici,2015:5). Sosyal İnşacılığın bu süreçte kimlik, değer ve normlar üzerinde durması disiplin içerisinde rolünün artmasını sağlamıştır.

Buraya kadar sosyal inşacılığı daha doğru anlayabilmek adına, ne şekilde ve nasıl bir düşünsel tartışma ortamında ortaya çıktığı ve disiplin içerisinde ne şekilde yer aldığı anlatıldı. Sosyal inşacı yaklaşım, birçok düşünürün farklı bakış açıları ile yaklaştığı ve çeşitli argümanların öne sürüldüğü bir yaklaşımdır. Bundan sonraki aşamada sosyal inşacı yaklaşımın temel bakış açılarına ve öne sürdüğü argümanlara değinilecektir.

1.2. Sosyal İnşacı Yaklaşımın Temel Önergeleri

Uluslararası ilişkilerde sistemin şekillenmesini güç dağılımı ile değil de sistem içerisinde bulunan aktörlerin taşıdıkları fikir, algı ve düşüncelerle şekillendiğini savunan sosyal inşacılık, disiplin içerisinde kendine farklı bir pozisyon belirleyerek ortaya çıkmıştır (Yılmaz,2013:161). Rasyonalist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının üzerinde durduğu güç ve çıkar temelli bir yapı olduğunu tamamen yok saymamakla beraber, kimlik ve fikirlerin ne şekilde oluştuğuna ve

bunların devletlerin politikalarına ne şekilde etki ettiğini, kimlik, fikir ve algı gibi sosyal olguların aktör davranışlarını anlamakta nasıl bir role sahip olduğu üzerine odaklanmaktadır (Kaya,2008:63). Maddi yapıların yanında normatif yapıları da disipline dahil ederek disiplinin düşünsel çerçevesini genişletmektedir.

Ontolojik temeline bakıldığında sosyal inşacı yaklaşım inceleme konusunun temelinde insan bilincini ve bunun uluslararası ilişkilerdeki yerini incelemektedir. Rasyonalist yaklaşımların doğal ve verili olarak ele aldığı egemenlik, anarşi, güvenlik, çıkar gibi kavramlar sosyal bir inşa sonucunda ortaya çıkmış sosyal olgulardır (Küçük,2014:326). Nicholas Onuf'un uluslararası ilişkilerin insan davranışları temelinde inşa edildiği yargısını destekleyen Wendt, uluslararası siyasal yapının oluşumunda düşünce ve fikirlerin maddi yapılardan daha çok rol oynadığını iddia etmektedir (2012:15). Wendt'e göre sosyal ve normatif yapılarda en az maddi yapılar kadar nesnel ve gerçektir.

Kimlik olgusu, sosyal inşacılıkta çok önemli bir yerde konumlanmaktadır, kimlik, kendi varlığımızın farkına varmamızı sağlar ve bu bilinç ile siyasi ortamda kendimize göre bir konum belirlememizde etkili olur (Hoffman,2010:3). Aktörler ve yapılar siyasi sistem içerisindeki yerlerini taşıdıkları veya sahip olduklarını düşündükleri değerlere göre belirlemektedirler. Aynı zamanda hangi yapı veya aktör ile ne tür bir ilişki kurmaları gerektiğini benimsedikleri ya da karşıt oldukları değer yargılarına göre seçmektedirler

Küçük'e göre dil karşılıklı etkileşim için çok önemli bir araçtır. Sosyal dünya ve toplumsal anlam taşıyan davranışlar dilin kullanılmasıyla kurulur ve şekillenir (2014:353). Dil ve çeşitli araçlar vesilesiyle birbirleri ile etkileşime giren devletler, sadece istediklerini almaya çalışmamakta aynı zamanda kendi benliklerini oluşturan temel değer ve anlayışlarını da sürdürmeye çalışmaktadırlar (Wendt,2012:200). Bu noktada dil, devletlerin kendi öznel yapılarını diğer devletlere aktarmasında ve diğer devletlerin de kendisi ile olan benzerlik ve farklılıklarını anlamakta önemli bir işlev görmektedir.

Sosyal inşacılık, sosyal yapının temel unsurları olarak amiller, kurumlar ve kuralları görmektedir. Aynı zamanda toplum ve bireylerde sosyal yapının temel

yapı taşlarıdır (Sayar,2019:15). Toplum ve bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallar aynı yöntemle sosyal yapıyı meydana getirmektedir. Kurallar, kurumlar ve amiller bir bütün olarak uluslararası sistemde aktör olarak rol üstlenen ülkeyi oluşturmaktadır.

Reus-Smit, materyal yapıların uluslararası politikadaki rolünü kabul etmesine karşın, bunun yanında normatif yapılarında en az materyal yapılar kadar aktörlerin eylemlerini şekillendirdiğini ve yapı ile aktör arasında ikili bir belirlenim ilişkisinin olduğunu öne sürmektedir (2014:285). Yaklaşımın önemli düşünürlerinden olan Wendt'e göre, bu etkileşim, aktörlerin uluslararası alanda rollerini ve davranışlarını değiştirdiği gibi özelliklerini de değiştirmektedir ve bu değişim sonucunda aktörlerin sistem içerisinde konumları da değişebilmektedir (2012:184-189). Burada aktörlerin sistem içerisindeki konumları taşıdıkları özellik ve sergiledikleri davranışlara göre değerlendirilmekte ve bu konumun belirli etkileşimler sonucunda zamanla değişebilir olduğu kabul edilmektedir.

Uluslararası politik yapının kendi kendine yardım eden bir yapı olduğunu öne süren sosyal inşacılık bu yapının devlet davranışlarına göre şekillendiğini varsaymaktadır. Sistemin anarşik yapısının kaçınılmaz olmadığını iddia ederek var olan anarşik yapının devletlerin birbirleri ile girdikleri ilişkiler sonucunda inşa edildiğini öne sürmektedir (Akbaş ve Düzgün,2012:60). Buradan da anlaşılacağı üzere, sosyal inşacılık sistemin anarşik yapısını kabul etmesine karşın rasyonalist yaklaşımlardan anarşinin ortaya çıkışı ve işleyiş şekli noktasında ayrılmaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşıma göre anarşi, uluslararası sistemde hiçbir devletin veya devletler grubunun diğerleri üzerinde egemenlik hakkına sahip olmadığı bir kural durumudur. (Kaya,2009:102). Nicholas Onuf, anarşinin bir kural durumu olduğuna vurgu yaparak herhangi bir kuralın olmamasını anarşi değil kaos olarak nitelendirmektedir. (1998:63). Anarşinin varlığının illa ki rekabet veya çatışma riski taşımayacağını iddia eden Wendt, anarşinin devletlerin ne istediğine bağlı olduğunu iddia etmektedir (2012:141). Anarşi, devletler ondan ne anlıyorsa odur. Sistemde özneler arası oluşturulmuş kimlik ve çıkarlar anarşinin yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Anarşi ve güç dağılımı devletlerin benimsediği sosyal

değerler ışığında oluşturulmuş kimlik ve çıkarlar sonucunda gerçekleştirilen eylemlerle anlam kazanmaktadır (2013:13). Anarşiyi mutlak bir egemen gücün olmaması durumu olarak açıklaması ile rasyonalist teorilerle örtüşen sosyal inşacılık, anarşi ortamında sadece çatışma değil iş birliğinin de mümkün olduğunu iddia etmesi ile rasyonalist teorilerden farklılaşmaktadır.

Wendt, makro düzeyde üç farklı anarşi yapısının bulunduğunu öne sürmektedir. Bunlar, Hobbes'çu, Locke'çu ve Kant'çı anarşi yapıları olarak adlandırılmaktadır. Bu yapılar içinde sadece Hobbes'çu anarşi yapısı selfhelp durumunu önemseydiği için çatışmayı kolaylaştırıp iş birliğini zorlaştırmaktadır (2012:327). Locke'çu anarşi yapısında devletler rekabet içerisinde olurlar ancak birbirlerini ortadan kaldırılması gereken bir tehdit olarak algılamazlar (2012:353). Kant'çı anarşi yapısında ise devletler arasındaki sorunlar barışçıl yollarla çözülmektedir ve devletler her zaman iş birliğine yatkındırlar. Bu amaçla da üçüncü bir taraftan gelen tehdidi bertaraf etmek için devletler birbirlerine yardım ederler (2012:374). Wendt, bu tür farklı yapılara ayırarak anarşinin sadece çatışma ve rekabete dayalı bir yapıya indirgenemeyeceğini, devletlerin farklı davranışlarda sergileyebileceğini düşünmektedir.

Sosyal inşacılık, güç ve düşünceler arasındaki etkileşime büyük ölçüde önem verir, bu yaklaşıma göre, düşüncelerin güçten bağımsız olduğu söylenemez (Özev,2013:496). Genel olarak analiz birimi toplumsallaşma süreçleridir. Uluslararası sistemde yerel unsurlar ile küresel aktörler arasındaki etkileşim önemlidir (Canyurt,2016:105). Aktörlerin sahip olduğu yerel unsurlar onların sistem içerisindeki davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Güç değişimini reddetmeyen sosyal inşacı yaklaşım, gücün sürekli değişebilen bir olgu olduğunu kabul etmektedir, ancak gücün farklı durumlarda ve farklı koşullarda farklı anlamlar taşıdığını iddia etmektedir (Uzer,2006:63). Burada gücün değişimini kabul etmeleri, sosyal inşacılığın bu noktada rasyonalist teorisyenlerle örtüşükleri bir nokta olmaktadır, fakat güçten, o anki koşul ve şartlara göre farklı anlamlar çıkarmaları ile rasyonalistlerden ayrılmaktadırlar.

Alexander Wendt, realizm ve liberalizmi rasyonalist bakış açılarından dolayı eleştirmekte ve bu yaklaşımların, aktörleri uluslararası alanda kendi çıkarı peşinde koşan varlıklar olarak görmelerine ve bu aktörlerin birbirleri ile girdikleri ilişkileri verili olarak ele almalarına karşı çıkmaktadır. Wendt, devletlerin tutum ve davranışlarını birbirleri ile girdikleri ilişki ve çıkarlarını öncesinde verili olarak tanımlamaz, devletlerin birbirleri ile kurdukları etkileşim sırasında karşılıklı olarak inşa edildiğini öne sürmektedir (2013:4). Rasyonalist yaklaşımlar devletlerin birbirleri ile kurdukları ilişkinin önceden belirlenen çıkarlar sonucunda gerçekleştiğini varsayarken, sosyal inşacılık, çıkarların etkileşim sonucunda ortaya çıktığını ve çıkarların değişebilir olduğu üzerinde durmaktadır.

Reus-Smit, aktörlerin uluslararası sistemde kendi çıkarları peşinden koşmasına karşı değildir ve bunu doğal olarak görür, fakat aktörlerin bu durumunun anlaşılabilmesi için aktörleri sahip olduğu sosyal değerlerini yani kimliklerine şekil veren olguların bilinmesi gerektiğini öne sürmektedir (2014:295). Buradan anlaşılacağı üzere devletin çıkarlarının ne olduğunu veya amaçlarını doğru değerlendirmek için devletlerin kimliklerine şekil veren sosyal etkenleri ve aktörleri birbirlerine yaklaştıran veya uzaklaştıran sosyal değerleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sosyal inşacılık, uluslararası ilişkiler ve dış politikada gerçekleşen eylem ve davranışların sabit bir şekilde gerçekleşmediğini, aktörlerin davranış ve eylemlerinin değişebilen sosyal ilişkiler olduğu varsayımı üzerinden hareketle uluslararası ilişkiler alanını sosyal bir alan olarak kabul etmektedir (Ekici,2015:13). Brown ve Ainley, içinde bulunduğumuz sosyal dünyanın insanlar tarafından inşa edildiğini belirterek uluslararası ilişkiler alanını insanlar arası ilişkilerin daha geniş bir perspektifi olarak görmektedir (2013:63). Bu durumda devletlerin dost ve düşman algıları da sabit kalmamakta ve zamanla değişebilmektedir.

Wendt'e göre sistemin yapısı üç temel unsurdan oluşmaktadır, maddi şartlar, düşünceler ve çıkarlar. Bu unsurlar birbirleri ile alakalı olduğu gibi aynı zamanda birbirlerinden farklı unsurlardır. Çıkarlar, maddi şartların önemini meydana

getirirken, düşünceler de çıkarları meydana getirmektedir (2012:179). Burada bu üç temel unsurun birbirlerini var ettiği üzerinde durulmaktadır. Düşünceler olmadan çıkar var olamaz ve çıkar olmadan da maddi şartların önemi söz konusu olmamaktadır.

Wendt, şiddet olgusu üzerinde dururken, şiddeti denetim altına alınması gereken bir olgu olarak görmektedir. Şiddetin kim tarafından kullanıldığı, ne şekilde kullanıldığı belirlenmelidir çünkü şiddet diğer tüm sosyal ilişkileri etkilemektedir. Şiddetin meşru kullanma tekeli elinde bulunduran siyasi otorite devlet olduğu için, devlet uluslararası ilişkiler alanının birincil aktörü konumundadır. Ama şiddetin sosyal ilişkileri etkilemesi, ilişkilere tamamen hâkim olduğu anlamına gelmez, sosyal ilişkiler, şiddet ve yıkım ilişkileri ile rekabet edebildiği takdirde gerçekleşebilmektedirler (2012:23). Wendt'in bu yargısına göre şiddet unsurları tarafından bir yıkım olduğu gibi sosyal ilişkiler ile de sürekli bir inşa söz konusudur.

Sosyal inşacı yaklaşım, insanların toplumu, toplumunda insanları var ettiğini varsayarak toplum ile insanlar arasında karşılıklı bir belirlenim ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bu ikili arasındaki ilişki bir süreçtir ve bu süreç süreklilik arz etmektedir. Kurallar ise bu iki unsuru birbirlerine bağlayan ve sürekliliği sağlayan şeylerdir. Bu nedenle kurallar sosyal ilişkilerin sürmesi anlamında önem teşkil etmektedir. Bu açıdan kurallar, insan davranışlarını etkilediği ve eylemlerine yön verdiği gibi, kurumların da oluşmasında ve kurumların işlev ve sınırlarını belirlemekte de önemli bir role sahiptir (Kaya:2008,95). Dolayısıyla kurallar sosyal ilişki ağı içerisinde düzenleyici bir işlev görmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşımın üzerinde durduğu önemli noktalardan biri olan yapılandırma kuramı rasyonalist yaklaşımların yapının oluşumuna dair öne sürdükleri görüşlerle farklılaşmaktadır. Yapı ve yapının oluşumunu kabul eden sosyal inşacılık ne yapıya ne de edene tek yönlü bir rol yüklememekte ve yapı ile edenin bir sosyal inşa süreci içerisinde birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiğini vurgulamaktadır. Yapının maddi yeterliliğin ötesinde sosyal ilişkiler ürünü olduğu sosyal inşacılığın en temel iddialarından biridir (Kiraz,2014:219). Sosyal inşacı

yaklaşımın yapının oluşumunun karşılıklı bir inşa halinde gerçekleştiğini düşünmesi hem yapıya hem de edene önemli bir rol atfetmesine kaynaklık etmektedir.

Yapı ve aktör ilişkisi sosyal inşacılıkta önemli bir noktada yer alır ve ikisinin arasındaki ilişki “yapının ikiliği” olarak kavramlaştırılır. Aktör ve yapı diyalektik bir şekilde süren bir ilişki içerisinde olup toplumsal alandaki değişimi yönlendirme rolünü üstlenmektedirler (Ateş,2008:218). Wendt’e göre bu karşılıklı ilişki süreci içerisinde yapı aktörleri, kurumları ve süreçleri üretirken aynı zamanda yapının kendisi de dönüşerek yeniden inşa edilir (2012:184-189). Wendt burada yapının kapsayıcılığını kabul etse de yapının inşa edilmesinde aktörün rolüne önemle dikkat çekmektedir.

Ruggie, yapının yalnızca güç dağılımı ile belirlendiği görüşünü reddederek, yapıyı oluşturan en önemli etken olarak egemenlik kavramını ön plana çıkarmaktadır. Modern devletler sisteminin düzenleyici kuralı olarak egemenliği gören Ruggie’ye göre egemenlik sosyal olarak inşa edilen özneler arası bir kurucu ve düzenleyici normdur. Kratochwill, kurallar ve normları sistematik bir şekilde inceleyerek düzenleyici ve kurucu kurallar ayırımına gitmiştir. Düzenleyici kurallar inşa edilen yapı içerisinde var olan eylemleri düzenlerken kurucu kurallar ise eylemleri inşa edici etkiye sahiptir ve eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (1986:67). Kurallar bu anlamda hem inşa edici hem de düzenleyici bir role sahiptir.

Yapılar aktörleri oluştururken onlara belli kimlik ve değer yargıları yükleyerek inşa eder, aynı zamanda aktörlerin içinde bulunduğu eylem ve davranışlarda yapıyı dönüştürerek yapının yeniden inşasına yol açmaktadır (Düzgün ve Akbaş,2012:63). Bu yönüyle aktörlerin sahip olduğu kimlik ve sosyal yönleri yapının nasıl şekil alacağını etkilemektedir. Yapı, kimlik atfederek aktörlerin rollerini belirlerken aynı zamanda bu kimlik sonucunda aktörlerden çıkan veriler sonucunda da yapının rolü belirlenmektedir (Küçük,2014:359). Wendt’e göre, doğal bir sosyalleşme ortamında güçlü bir yapı kendisine göre daha zayıf bir yapıyı ortadan kaldıracaktır ama o yapının veya varlığın kökünü kazıyamaz. O

zayıf olan ve ortadan kaldırılan varlık veya yapı için de sosyal inşa daha farklı bir şekilde devam etmektedir çünkü sosyal inşa herkesin herkese karşı savaşıyla değil kendisini yeniden var etme ve inşa etme başarısıyla ilgilidir (2012:193). Burada Wendt'e göre sosyal inşanın farklı ve çeşitli yolları vardır ve her şartta sosyal inşa süreci devam etmektedir.

Reus-Smit, aktörler tarafından paylaşılan fikir, değer, inanç ve normların yapısal özellikler göstermeleri sebebi ile aktörlerin sosyal ve siyasal alandaki davranış ve tutumları üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple maddi yapılar bu aktörlerin paylaştıkları değer ve fikirler sayesinde önem kazanmaktadır. Aynı zamanda aktörlerin kimlik ve benlikleri de paylaşılan bu değerler tarafından şekillendirilir veya yaratılır (2014:294). Fikirler, inançlar ve değerler bu yapıcı özellikleri barındırmaları sebebi ile yaklaşımın üzerinde durduğu temel olgulardır.

Normatif yapıların önemi üzerinde duran ve disiplin içerisinde yer almasını sağlayan sosyal inşacılık, normatif yapıların da en az maddi yapılar kadar uluslararası siyasetin şekillenmesinde etkili olduğunu ve uluslararası siyasi ve sosyal davranışların bu normatif değerler ile oluşan kimlik tanımlaması çerçevesinde şekillendiğini öne sürmektedir (Reus Smit,2014:285). Bu yaklaşıma göre aktörlerin edindiği kimlik aslında aktör davranışlarının sebep ve kısmen sonuçlarının önemli bir etkileyicisi konumundadır.

Koslowski ve kratochwil'e göre soğuk savaşın son bulması ile uluslararası sistemde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin yıkılıp yeni yapıların inşa edilmesi var olan fikir ve normların değişiminin bir sonucudur. Yani dolayısıyla bu değişimler maddi yapılardan çok sosyal yapılar tarafından gerçekleştirilmiştir (1994:216). Wendt, sosyal değerlerin dönüştürücü olduğu kadar kurucu gücünün olduğunu da altını çizmektedir (2012:315). Burada Koslowski ve Kratochwil'in ileri sürdüğü bakış açısı Wendt'in yargılarını desteklemektedir.

Analiz birimi olarak devleti kabul eden sosyal inşacılık, rasyonalist yaklaşımlardan farklı olarak, devletin verili bir düzlem olduğunu kabul etmemektedir. Devleti tarihi etkileşimler sonucunda inşa edilen sosyal bir varlık olarak görmektedir (Canyurt,2016:104). Devletin tek amacının hayatta kalmak ve varlığını sürdürmek olmadığını ileri süren sosyal inşacı yaklaşıma göre, devletlerin gerçekleştirdikleri politikalar bir bütün olarak kendilerini kapsayan sosyal yapıyı etkilemektedir. Sistemin yapısı devletlerin iyi ilişkileri sonucu olumlu etkilendiği gibi, birbirleri ile kurdukları kötü ilişkiler sonucunda ise kötü etkilenebilmektedir (Özcan ve Çınar,2015:77). Bu durumda devlet sistemin yapısından etkilendiği gibi aynı zamanda sistemi etkileyebilen bir konuma sahiptir.

Nicholas Onuf, devletler dünyası olarak gördüğü uluslararası sistemi, içinde bulunduğumuz dünyanın bir parçası olarak görmektedir ve devletler dünyasındaki ilişkileri eskiye göre modern ve resmi şekilde işleyen ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Devletler arası ilişkiler sosyal olarak işleyen ilişkiler olsa da insanlar arasında cereyan eden ilişkilerden farklı şekilde işlemektedir (1998:123). Yapılandırma kuramı üzerinde önemli düşünceleri olan Onuf, yapının oluşmasında da birincil aktör olarak devleti görmekle yapılandırmanın aktörü olarak insanı gören realistlerden ayrılmaktadır.

Tezin bu bölümünde sosyal inşacı yaklaşım genel çerçevesi ve temel önermeleri ile ele alındı. Olaylara sosyal yönüyle yaklaşan sosyal inşacılık, disiplinin içerisinde kabul edilen bir yaklaşım olarak yer aldığından beri açıklamalarını sosyal yapılar üzerinden yaparak disiplinde farklı bir çerçeve çizmiştir. Bu sosyal değerler içerisinde kimlik olgusunun çok önemli bir konumda olduğuna değinildi. Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin açıklanacağı bu tezde kimlik olgusunun iyi anlaşılması çalışmanın daha sağlıklı yürümesi açısından avantaj sağlayacaktır. Kimliğin dış politika yapımında ve aktörler arası ilişkilerde nasıl bir role sahip olduğunu ve ilişkileri ne şekilde değiştirip dönüştürdüğünü anlamak adına sosyal inşacı perspektiften kimlik olgusu açıklanacaktır.

1.3.Kimlik Oluşumu ve İkili İlişkilerde Kimliğin Rolü

Kimlik kavramı eleştirel yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplinine girmeleri ile beraber çok tartışılan ve üzerinde çok durulan bir kavram haline gelmeye başlamıştır. Disiplin içerisinde uzun süre geleneksel yaklaşımların güç, çıkar ve benzeri maddi öğeler temelinde tartışıp gündem dışı bıraktığı sosyal ve normatif değerlerin eleştirel teoriler tarafından tartışmaya açılması ile kimliğin önemi de artmaya başlamış ve temel tartışma konularından biri olmuştur.

Disiplin açısından açıklayıcı bir kavram haline geldikten sonra kimlik kavramının ne olduğu ve ne şekilde tanımlanması gerektiği üzerine tartışmalar yaşanmaya başlamış, buna yönelik kimlik kavramını alan içerisine taşıyanlar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Kimlik, oldukça açık ve basit bir kavram olarak gözükmese de anlam açısından birçok kavramı karşılamaktadır. Kimlik kavramı kullandığında tek bir kelime ile aslında kültür, inanç, dil gibi birçok kavram genel anlamda ifade edilmiş olmaktadır (Kobak,2016:18). Kimlik, inanç ve kültür gibi normatif değerleri kapsayan bütüncül bir yapıya sahiptir.

Latince kökenli identitas kelimesinden türeyen kimlik aynı olmak ve farklı olmak gibi karşıt kelimeleri bünyesinde barındırmaktadır. “Biz” diye tarif edebildiğimiz belli bir çerçevede içerisindeki benzerlikleri ifade etmesi anlamıyla aynı olmayı temsil ederken, diğer yönüyle “biz” i, “öteki”lerden ayrı kılan olgular ile farklı olmayı temsil etmektedir (Zenginoğlu ve Kanat,2016:263). Yurdusev’e göre, kimlik hem nesnel hem de öznel özellikler taşımaktadır. Coğrafya, dil, din gibi nesnel değerlerin grubu oluşturan bireyler veya toplumlar tarafından içselleştirilmesiyle kimliğe öznellik kazandırılmaktadır (2001:23). Kimliğin öznel olması temsil etmiş olduğu toplumların birbirlerinden farklı değerlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşım, kimlik kavramı üzerinde en çok duran ve disiplin içerisinde açıklayıcı rolüne en çok vurgu yapan yaklaşımdır. “*Kimlik, bir şeyi olduğu şey yapan her ne ise odur*” diyerek kısaca tanımlayan Alexander Wendt’e göre, bir aktörün kendisini tanımlayan öznel yapısı onun kimliğini

tanımlamaktadır ama aynı zamanda diğer aktörlerin bu aktörün o öznel yapısını o şekilde kabul edip etmediğine de bağlıdır. Bu durumda kimliğin oluşumu hem iç hem de dış faktör olmak üzere iki düşünce tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu faktörler aktörün kendi benliğine ait düşünceler ve ötekine ait düşüncelerdir (2012:279). Wendt'in yaklaşımına göre kimlik olgusunun belirlenebilmesi için iki taraflı bir kabulün olması gerekmektedir.

Wendt'e göre, kişiler kendilerini diğerlerinden farklı kılan tecrübeleri sonucunda kendilerine özel değerler oluşturur. Kimlik ise oluşturulan bu değerler sonucunda meydana gelir ve bir süreç olarak sürekli inşa edilir. Uluslararası politikalar ise böylelikle değer, norm ve çıkarlar tarafından meydana gelen kimlik tarafından şekillenir (2021:280). Norm ve değerlerin kimlikleri oluşturabilmesi için üç temel mekanizmaya ihtiyaç vardır, bunlar; tahayyül, iletişim ve baskıdır (Reus Smit,2014:296). Burada dikkat edilmesi gereken şey, öncelikle kimliğin meydana gelmesinde öznel değerlerin varlığı ve oluşum aşamasında araç ve şartların gerekliliğidir.

Maddi faktörlerin yanı sıra, en az onlar kadar önemli gördüğü sosyal faktörler üzerinde de duran Wendt, siyasi eylemleri önemli şekilde etkilediğini düşündüğü kimliği ön plana çıkarmış, uluslararası ilişkiler aktörlerinin birbirleri ve sistem ile girdikleri karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak tanımlamıştır (2012:184). Wendt'e göre; aktörler içinde buldukları ve sahip oldukları sosyal yapıya göre kendilerine bir kimlik belirlerken bu kimliğe göre çıkarını belirler ve bu çıkarına göre politika oluşturur.

Uluslararası alanda aktörlerin birbirlerini algılama şekli de kimlik oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Kimlik ve çıkarlar aktörlerin başarılı olarak algıladıkları diğer aktör veya yapıların anlayış ve davranışlarını benimsediklerinde taklit yoluyla edinilen kazanımlardır (Wendt,2012:397). Sosyal inşacı yaklaşıma göre aktörlerin belli bir etkileşim sonucunda sistem içerisinde kolektif kimlik oluşturmaları mümkündür, bu kolektif kimlik, bir aktörün diğer aktöre karşı sergilediği olumlu davranışlar ve ona yönelik algıladığı olumlu düşünceler

sonucunda oluşur (Kaya,2009:104). Bir aktörün başka bir aktöre karşı olumlu ya da olumsuz davranış sergilemesi o aktörü algılama şeklinden kaynaklanmaktadır.

Wendt'e göre devletler, kendi çıkarını düşünen aktörler olmanın yanında aynı zamanda sosyal bir yakınlık algıladığı başka devletlere de yardım etme eğilimindedirler, böylelikle devletler bir gruba ait olabilmekte ve grubun kimliğine sahip olabilmektedirler (2012:359). Bir grup içerisinde aynı kimliğe sahip olan devletler, "biz" olabilme bilincine sahip olmakta ve kolektif şekilde eylemde bulunmaktadırlar. Rasyonalist yaklaşımlar devletlere tek bir kimlik atfederken sosyal inşacı yaklaşım devletlerin birden çok kimliğe sahip olabileceğini vurgulamaktadır (Yesevi ve Tiftikcigil, 2017:116). Devletlerin sosyal anlamda birden çok kimliğe sahip olması farklı devletlerle çıkarlarının uyuşmasını ve bu yönde ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır.

Reus-Smit, devletlerin temelde sosyal ve kurumsal olmak üzere iki tür kimliğe sahip olduğunu iddia etmektedir. Uluslararası toplumun devlete biçtiği rol, statü ve kişilik sosyal kimliği tanımlarken, devletin maddi, beşerî, kültürel ve ideolojik anlamda şekillenmesi ise kurumsal kimliğini tanımlamaktadır (2014:298). Devletlerin kimliğini oluşturan bu farklı etkenler devletlerin hangi alanda nasıl davranışlar sergileyeceklerini de belirler niteliktedir. Devletler, dış politika kararları aldıklarında kurumsal kimliğini öncelikli olarak dikkate alırken, karar ve davranışlarının uluslararası toplumda ne şekilde karşılanacağına ise sosyal kimliğinin etkisini dikkate almaktadırlar.

Reus Smite'e göre kurumsallaşmış değer ve normlar aktörün kimliğini belirlerken aynı zamanda bu kimliğe sahip olan aktörün siyasi, iktisadi ve kültürel eylemlerinin ne şekilde gerçekleşeceğinin de arka planını oluşturmaktadır (2014:296). Wendt, uluslararası politikada herhangi bir davranışı analiz ederken o davranışı şekillendiren sosyal yapının dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir (2012:81). Sosyal değer ve normlar sosyal yapı için düzenleyici rollere sahip olmaktadır.

Oluşum şekli itibari ile karşılıklı etkileşim sonucunda meydana gelen kimlikler aktörler arasındaki benzerliklere işaret ettiği gibi aynı zamanda farklılıklara da

işaret etmektedir. Bu da kimliğin ben ve öteki arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Yani kimliklendirme hem olumlu hem de olumsuz olabilmektedir. Olumlu olduğu zaman politika yapımı gerçekleştirilirken diğerinin kazanımı ve refahı da göz önüne alınırken, olumsuz olduğu zaman ise, ötekinin refahı göz önüne alınmaksızın politika yapılır ve ötekinin hassasiyetleri bir araç olarak manipüle edilebilmektedir (Kaya,2009:104). Burada aktörlerin birbirlerini algılama şekilleri politika yapımında önemli rol oynamaktadır.

Wendt'e göre uluslararası yapılar maddi unsurlar ile oluşmaz, bu yapıları oluşturan ve işleyişini sağlayan normatif unsurların inşa ettiği kimlik ve çıkarlardır. Uluslararası yapıları bir sosyalleşme alanı olarak gören Wendt, yapıların oluşumunda da bir sosyal unsur olarak gördüğü kimliğin önemine dikkat çekmektedir (2012:224). Wendt, kimlik oluşumundan bahsederken, dört tür kimlik yapısı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; kişisel ya da kurumsal, tip, rol ve kolektif kimlik yapılarıdır. Kişisel veya kurumsal kimlik, aktörleri diğer aktörlerden farklı kılan benliğin ötekine bağlı kalmadan kendi kurucu yapısıyla ortaya çıkarıcı kimlik yapısıdır. Tip kimlikler, aktörün sosyalleşme öncesi sahip olduğu belirleyici niteliklere işaret etmektedir. Tip kimliklerin temelini oluşturan nitelikler ötekinden bağımsız bir şekilde aktörün benliğine içkindir. Devletlerin rejim yapıları veya devlet biçimleri tip kimliğe örnek gösterilebilmektedir. Rol kimlikler, tip kimliklerden farklı olarak temelleri sosyalleşme öncesi sürece dayanmaz, karşılıklı geliştirilen sosyal ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadırlar ve dolayısıyla kültüre ve ötekine bağımlı kimlik yapılarıdır. Kolektif kimlik, ben ve ötekine tek bir kimlik atfederek, ikisi arasındaki sınırları ortadan kaldıran bir süreç ile meydana gelir. Ötekini benliğe toplumsal bir şekilde entegre ederek ben ve ötekini tek bir kimlikte birleştirip özdeşleştirmektedir (2012:282-285). Aktörlerin sistem içerisinde sergilediği davranışlar bu kimlik türlerinin toplamının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Wendt'e göre her aktör birden fazla kimliğe sahiptir ve sahip olduğu her kimlik türü aktörün davranışlarını şekillendirmede bir misyona sahiptir. Aktörler sahip olduğu kimlik sonucunda belirlenen ilgileri de karşılaştıkları duruma göre birbirlerine baskın gelebilmektedirler. Burada tehdit unsuru önemli bir etkidir.

Hangi kimlik daha çok tehdit altındaysa diğer kimlikleri ikinci plana itmektedir (2012:287). Örneğin bir devletin iç ve dış davranışlarını şekillendiren iç ve dış kimliklerinin olduğu varsayılırsa, devlet dış politikada herhangi bir tehdit algıladığında iç kimliğinin gerektirdiği ilgileri geri plana iterek dış ilgileri üzerine daha çok yoğunlaşabilir.

Rasyonalist teoriler, uluslararası sistemde devletlerin sahip olduğu maddi güçlerin başka devletler için tehdit olduğunu öne sürmektedirler. Sosyal inşacılık, böyle bir gücün doğrudan tehdit anlamına gelmeyeceğini ve başka bir güç tarafından dengelenme ihtiyacının zorunlu olmadığını, tehdit olarak algılanıp algılanmayacağını aktörün sahip olduğu kimliğe göre değerlendirilmesi gerektiğini ve farklılık gösterebileceğini varsaymaktadır (Nugroho,2008:92). Ülkelerin kimliksel olarak birbirlerine yönelik konumlanma şekli burada önemli hale gelmektedir. Örneğin coğrafik olarak yakın olmalarına rağmen ABD'nin silah gücünden Kanada ile Küba'nın tehdit algılama olasılığı farklılık gösterebilmektedir.

Kimlik ile çıkar arasında önemli bir kombinasyon kuran Wendt, kimliklerin çıkarlara işaret ettiğini fakat kimliğin çıkara indirgenmemesi gerektiğini düşünmektedir. Kimlik, aktörün kim olduğuna ve aktörün özelliklerine işaret ederken, çıkarlar aktörün ne istediğini belirtmektedir. Çıkarlar kimliği gerektirir çünkü bir aktör ne istediğini belirlemeden önce kim olduğunun farkına varmalıdır (2012:287). Kimlik daha çok aktörün öznel ve içsel yapısını temsil ederken çıkar ise içsel yapısı ile beraber çevresine yönelik beklentilerini de temsil etmektedir.

Kimlik oluşurken öncelikle içsel olarak tanımlanmış öz ve öteki kavramları önem arz etmektedir. Bir aktör uluslararası alanda kimliğini belirlerken genellikle kendi egemenlik sınırları içerisinde tanımladığı imgelerini kendi dışına yansıtarak kimlik kazanmaktadır (Brenskoetter,2017:11). *The culture of national security: norms and identity in World politics* adlı eserinde Peter Katzenstein, uluslararası politika alanında güvenlik de dahil olmak üzere kimliğin birçok alanda önemli rol oynadığını belirtmektedir. (1996:537). Kimlik ve kültürün devlet politikalarının oluşmasında nedensel faktörler gibi önemli bir şekillendirme etkisi vardır.

Reus Smit'e göre, uluslararası siyasal olgu ve eylemleri açıklamak ve devletlerin birbirlerine karşı gerçekleştirdiği eylemlere anlam verebilmek için devletlerin çıkarlarını ne şekilde belirlediğini anlamak gerekmektedir. Çıkarın şekillenmesini anlamak için de o çıkarları gerektiren kimlik yapıları dikkate alınmalıdır (2014:295). Kimliğin yapısı ise sosyal inşacılığa göre, doğal olarak var olmayıp devletlerin iç dinamikleri ve dışardan algıladıkları düşünce yapılarının harmanlanması ile şekillenmektedir (Ateş,2008:227). Buradan anlaşılacağı üzere devletlerin dost ve düşman olarak birbirlerini algılamaları veya birbirlerine karşı tutumları kendi içlerindeki norm ve düşünce faktörlerinin birbirlerine ne derecede benzerlik veya farklılık gösterdiği ile ilgilidir.

Wendt, çıkarın iki türe ayrılabilceğini iddia etmektedir. Bunlardan biri nesnel çıkar, diğeri ise öznel çıkardır. Bir kimlik yeniden üretilecekse bu üretimin gerekliliklerini yerine getiren ihtiyaçlar ve zorunluluklar nesnel çıkar iken, aktörlerin kendi inançlarını karşılamak için sahip olduğu inançların gerektirdikleri ise öznel çıkarı oluşturmaktadır (2012:288). Burada kimlik çıkarı oluşturduğu gibi kimliğin oluşmasında da çıkarın önemli bir rolü bulunmaktadır.

Kimlik farklılıkla tanımlandığı zaman benlik bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda öteki benlik için tehdit veya tehlike arz etmemektedir. Soğuk savaş dönemi ABD ve SSCB'nin birbirine karşı konumlarını değerlendiren Devetak, devletlerin dış politikada tehlike tespit etmelerini devletlerin kendi varlıklarını ortaya çıkarma şekli olarak tanımlamaktadır (2014:270). Ortak kimlik oluşumunda ise, devletlerin sahip olduğu ortak geçmiş, paylaştıkları norm ve değerler ortak bir iş birliği ve yakın diplomasi kurmalarını olağan hale getirip kolaylaştırmaktadır (Ateş,2015:74). Farklı kimliğe ait devletler birbirleri aracılığı ile birbirleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışırken, benzer veya ortak kimliğe sahip devletler ise ortak değerler sayesinde iş birliğini daha makul bulmaktadırlar.

Kimliklerin oluşumunda etkili olan unsurların ne olduğu sosyal inşacılık içerisinde farklı görüşlerle dile getirilmektedir. Finnemore'a göre kimliğin oluşumuna uluslararası kurumlar ve kuruluşlar aracılığıyla dış çevre etki ederken (1996:329), Wendt, bunu tamamen reddetmemekle beraber iç dinamiklerinde

kimlik inşasında önemli bir role sahip olduğunu iddia etmektedir (2012:246). İç ve dış dinamikler tarafından sürekli inşa halinde olan kimlik devamlı olarak değişebilmektedir. Tarihsel bir miras olarak alınan sosyal değerler ve kimlik hiçbir zaman yok olmaz ancak zaman içerisinde sorgulanma ihtiyacı duyar ve bunun sonucunda yeniden yapılandırılarak yeni bir biçime evrilir (Sezginoglu ve Kanat,2016:264). Kimliği değişen aktör uluslararası alanda farklı davranış ve tutumlara yönelebilmekte ve buna göre müttefik belirleyerek ilişki kurabilmektedir. Yani devletler bu kimlik değişiminin sonucunda dost olarak gördükleri devletleri artık düşman olarak görebilmekte veya daha önce düşman olarak gördükleri devletleri dost edinebilmektedirler.

Uluslararası sistemin anarşik yapısını reddetmeyen sosyal inşacılık rasyonalist yaklaşımlardan farklı olarak anarşinin de verili olmadığını ve sosyal ilişkiler sonucu inşa edildiğini öne sürmektedir. Sosyal inşacılık, anarşi ile kimlik arasında önemli bir ilişki kurarken, anarşinin yapısını devletlerin birbirlerine bakışına ve birbirlerinin kimliklerini algılama şekline göre değişebildiğini iddia etmektedir (Kiraz,2014:225).

Devletler arasında kurulan iş birliğinin analizini yapan sosyal inşacı yaklaşım, devletlerin sergilediği davranışlar sonucunda ortaya çıkan beklentilerin kimlik ve çıkarları nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Normalde egoist olan devletlerin iş birliğine yönelme süreci aslında sosyal norm ve düşünceler çerçevesinde kimlik ve çıkarlarını şekillendirmeyi öğrenmeye başladığı süreçtir (Wendt,2013:28). Sosyal inşacı yaklaşım, kimliği, devlet davranışlarının uluslararası siyasetin sosyal düşünsel üst yapısından ne şekilde etkilendiğini açıklaması açısından önemli bir değişken olarak görür. Aynı zamanda uluslararası siyasetin norm ve düşünceleri sonucunda oluşan kolektif kimliğin devletlerin davranışlarını ne şekilde etkilediğinin yanında kolektif kimliğin oluşum sürecinde etkili olan faktörleri de yakından inceler (Rumelili,2015:172). Kimliği önemli bir değişken olarak gören sosyal inşacı yaklaşım, kimliğin oluşum sürecini de dikkate alarak devlet eylemlerini etkileyen arka planı göz önünde bulundurmaktadır.

Kolektif kimlik oluşturmuş olan devletler bu kimlik çerçevesinde ise kolektif çıkar belirlemesi yaparlar. Bu anlamda örneğin iki veya daha fazla devlet ortak değerler temelinde ortak bir grup oluşturmuşlarsa burada kendi çıkarlarını grubun çıkarları ile özdeşleştirirler ve grubun refahını kendileri için bir hedef haline getirip bu çerçevede ortak politika oluşturma ihtiyacı hissederler. Gruptan bağımsız politika ürettiklerinde bile kendi çıkarları yanında grubun diğer üyelerinin de çıkarlarına kazanım sağlayacak şekilde hareket ederler (Wendt,2012:410). Ortak normlar paylaşan devletler var olan ortak değerler temelinde bazı paylaşımlarda bulunabilmektedirler ve birbirlerine karşı konumlanmaları düşmanlarına karşı konumlanmalarından daha farklı olmaktadır (Kaya,2009:102). Devletlerin ortak kimlik inşa etmesi sosyal bir süreç olarak işlemektedir. Burada kolektif kimlik oluşturabilecek konuma gelebilmeleri için devletlerin bu süreç içerisinde bazı dinamikleri içselleştirmiş olması gerekmektedir. Bu dinamikler ise ortak kader, homojenleşme ve kendini kısıtlama olarak ortaya çıkmaktadır (Küçük,2014:365). Kimlik inşa sürecinde homojenleşme ve kendini kısıtlama gibi dinamiklerin olması devletlerin bu süreçte kendi öznel yapılarından taviz verdiğini göstermektedir.

Ortak kader, devletlerin bir veya daha fazla devletle kendi gelecekleri, refahları veya dış politikasına etki eden normatif değerlerin ortak olması durumunda, kendi bireysel çıkarı ve varoluşları grubun var olmasına bağlı olduğunda karşılaştıkları bir durumdur. İki veya daha fazla devletin kendilerini bir grup olarak tanımlayıp özdeşleşmeleri ile oluşan ortak kader bu yönü ile karşılıklı bağımlılıktan farklı bir durum olmaktadır (Wendt,2012:425). Homojenlik, devletlerin birbirlerine benzerliklerinin ön plana çıktığı ve bu benzerlikler üzerinden çıkarlarının daha kolay uyumlu hale gelebildiği durumda kolektif kimlik oluşumuna etki eden bir unsurdur. Burada devletlerin rejim yapılarının benzer olması gibi özellikler homojenleşmenin önemli etkenlerinden biridir (Wendt,2012:430). Kendini sınırlama, kolektif kimlik oluşumunda devletlerin ortak kader ve homojenleşme kabullerinden sonra vardıkları nihai bir sonuç niteliğindedir. Bunların sonucunda özdeşleştikleri grubun çıkarlarıyla kendi çıkarının örtüştüğünü düşünen devlet benliğinin bencilce sınırlarını aşındırarak ötekinin de yararına olacak toplumsal

davranışlar sergiler. Bu davranışlar yalnızca devletin, grubun diğer üyelerinden herhangi bir tehdit algılamadığı bir güven sonucunda gerçekleşir (Wendt,2012:434). Bu süreçlerin aşılması sonucunda kolektif kimliğe sahip devletler birbirlerinin çıkarlarını gözeterek sistem içerisinde ortak politika oluşturmaktadırlar.

Kratochwill, yerel unsurların uluslararası alandaki yapı ve eylemler üzerinde önemli ölçüde belirleyici olduğunu ve uluslararası alandaki eylemlerin yerel düzeydeki eylemlere bağlı olduğunu düşünmektedir. Aktörlerin yerel düzeydeki inanç ve kimliklerinde herhangi bir değişim meydana geldiğinde aktörlerin siyasi eylemlerine şekil veren normlar ve kurallarda değişmektedir (1994:94). Yerel unsurların önemli ölçüde belirleyici olması ve devlet davranışlarının değişiminde etkiye sahip olması devletlerin verili ve sabit bir yapıda olmadığını önemli bir göstergesidir.

Devletlerin kimlik temelinde bir iş birliği içerisinde bulunması sistemdeki belirsizliğin giderilmesinde etkili olmaktadır. Kimlik yapılarına göre birbirlerinin davranışlarını tahmin edebilen devletler, mahkûmun ikilemi oyununu görece aşarak daha istikrarlı ilişkiler kurabilmektedirler (Nugroho,2008:93). Devletlerin ellerindeki maddi güce ne anlam yükledikleri ve diğer devletler tarafından nasıl anlaşıldığı ikili ilişkilerde önemli bir noktadır. Benzer kimliği paylaşan devletler birbirlerinin maddi güçlerini tehdit olarak algılamazken. Farklı kimlik yapılarına sahip devletler birbirlerinin maddi güçlerini tehdit unsuru olarak görüp bu anlamda güçlerini dengeleme ihtiyacı hissetmektedirler (Uzer,2006:93). Bir ülke gücünü maksimize etmeye çalıştığında coğrafik olarak kendisine aynı yakınlıkta olan iki devlet buna farklı tepkiler verebilmektedir. Bu da bu devletlerin bu güç maksimizasyonundan ne anladıkları ile açıklanabilecek bir şeydir. Kimlik, ideolojilerin mantığı ve kurulu dostluk ve düşmanlık yapıları bu gücün ne şekilde anlamlandırılması gerektiğini belirlemektedir.

Tezin bu alt bölümünde kimlik olgusu üzerinde durularak kimliğin inşası ve inşa edilen kimliğin devletler arası ilişkileri ne şekilde etkilediği ve dönüştürdüğü üzerinde duruldu. Sosyal inşacı yaklaşımda devletler arasındaki

ilişkileri etkileyen önemli etkenlerden biri de devlet ya da aktör diye tanımlanan yapıların sahip olduğu düşünce faktörleridir. Tezin bu kısmına kadar kısmen de olsa düşünce faktörlerinin ilişkilerin inşasında önemli bir role sahip olduğuna değinildi. Bundan sonraki başlık altında düşünce faktörleri anlatılarak bu faktörlerin ilişkileri inşa etmede ve devlet davranışlarını etkilemekte nasıl bir role sahip olduğu açıklanacaktır.

1.4. Düşünce Faktörlerinin Rolü ve İki Taraflı Etkileri

Rasyonalist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının maddi faktörler ışığında olayları açıklarken sosyal faktörlerin önemini göz ardı ettikleri belirtilmişti. Bu göz ardı edilen sosyal faktörler kimlik veya normatif değerler olarak ön plana çıksa da aslında temelde kimlik ve değerlerin özünü oluşturan düşüncelerin yok sayılması anlamına gelmektedir. Sosyal inşacı teori ile düşüncelerin devletler arasında cereyan eden gelişmeleri açıklamada önemli bir role sahip olduğunu öne süren Alexander Wendt'e göre, düşünceler her şey değildir ama eylemlerin ortaya çıkması ve eylemlerin oluş biçimi genellikle düşünceler tarafından üretilmektedir (2012:127). Devlet eylemleri ve davranışlarını üreten bir kavram olan düşünceler bu anlamda önemli hale gelmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşıma göre sosyal ve siyasi dünya kendi başına var olan bir fiziksel yapı değildir. Tamamen insan bilinci tarafından yaratılan ve şekillendirilen bir yapıdır. Sistemin yapısı sabit değil değişkendir çünkü düşünceler değişebilmektedir ve düşünce ve fikirler yaratıcısı olduğu sistemi de dönüştürebilmektedir (Karacasulu,2014:117). Sosyal inşacı yaklaşım aktörler arasında paylaşılan ortak düşünce ve bilgi yapılarını önemli görmektedir ve rasyonalist yaklaşımların üzerinde durduğu maddi yapıların ancak bu ortak bilgi ve düşünceler ile anlam kazanacağını iddia etmektedir (Reus Smit,2014:294). Devletlerin sahip olduğu maddi güçlerin diğer devletler tarafından ne şekilde algılandığı ilişkilerin yönünü etkilemektedir. Örneğin bir devletin diğer devletin güçlenmesinden tehdit algılayıp algılamaması iki devletin ilişkisini doğrudan etkilemektedir.

Sosyal olarak düşünce ve bilgi tarafından inşa edilen söylemsel güç sosyal inşacılıkta önemli bir kavram olarak görülmektedir. Aynı zamanda maddi gücü de göz ardı etmeyen sosyal inşacılık, maddi güç ile söylemsel gücün etkileşime girerek dünya düzenini inşa ettiğini vurgulamaktadır. Söylemsel güç, maddi gücün ne şekilde tanımlanması gerektiğini ortaya çıkartmaktadır (Nugroho,2008:92). Örneğin Hindistan'ın askeri kapasitesini artırması ile Kuzey Kore'nin aynı şekilde askeri kapasitesini artırması ABD tarafından farklı algılanmaktadır. Biri tehdit unsuru olarak görülürken diğeri herhangi bir tehdit içermemektedir. Bu da ABD politika yapıcılarının iki devlet hakkında farklı düşüncelere sahip olması sonucunda inşa edilen söylemsel gücün sonucudur.

Wendt'e göre düşünceler maddi nedenlere sahiptirler ama maddi gücün anlamı ve çıkarın belirlenmesi düşünceler tarafından gerçekleştirilir. Aktörler arasındaki sosyal bağlar düşünceler tarafından oluşturulup organize edici bir role sahip olmaktadır ve maddi gücü birbirlerine karşı ne şekilde kullanılması gerektiği aşamasında organize ederler (2012:78). Sosyal inşacı yaklaşım iki ana önermeyi temel alır. Birincisi, insanlar tarafından sosyal olarak birliktelikler oluşturulmaktadır ve bu birliktelikler maddi unsurlarla değil paylaşılan düşüncelerle kurulur. İkincisi, amaçlı aktörler olarak kabul edilen devletler de kimlik ve çıkarlarını esas olarak insanların paylaştığı bu düşünceler ile şekillendirmektedir (Özev,2013:486). İki ayrı toplumun sahip olduğu düşünsel benzerlikler onları temsil eden devletlerin iş birliği kurmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda sahip oldukları düşünsel farklılıklar ise devletlerin iş birliğini zorlaştırmaktadır.

Sosyal dünyanın verili olmadığı ve insanlar tarafından yaratıldığını iddia eden sosyal inşacılık, uluslararası ilişkiler alanında temel aktör olarak kabul edilen devletlerin de yine insanlar tarafından yaratılan olgular olduğunu öne sürmektedir. Bu durumda devletlerin davranışlarını da yönlendiren temelde insan düşünceleridir (Kıran ve Arı,2011:50). Örneğin ABD, İran ve Zimbabve birbirinden farklı devletlerdir. Farklı olmalarının sebebi ise onlara tabi olan veya onları yaratan insanların birbirinden farklı dünya görüşüne sahip olmasıdır.

Ruggie'e göre sosyal inşacı yaklaşım, insan bilincinin eseri olan düşünceler ve bu düşüncelerin uluslararası alandaki rollerini açığa çıkarmaktan ibarettir. İnsan bilincinin eseri olan yapılar maddi olmaktan çok kültürel anlam taşımaktadır (1998:863). Sosyal İnşacılık, düşüncelerin aktörlerin eylemlerini şekillendirirken ne yapmaları gerektiğini, içinde buldukları şartlar dahilinde neyin kendileri için doğru ya da yanlış olduğunu ve yapmak istedikleri eylemler açısından ne derecede imkân sahibi olduklarını belirlediklerini iddia etmektedir (Reus Smit,2014:296). Bu yönüyle düşünce ve fikirler devletler aracılığı ile uluslararası politikayı değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Soğuk savaşın sona ermesi ve uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının değişmesi SSCB lideri ve yönetim kadrolarının rekabetten vazgeçip o zamana kadar rekabet halinde oldukları ABD'nin politikalarını benimseyen düşüncelerinin bir sonucudur (Yılmaz,2013:162). Devletlerin iç siyasette iktidar değişikliği yaşaması dış politikaya yönelik düşüncelerini de değiştirebilmektedir.

İki aktör birbirleri ile etkileşime girerken birinci aktör ikinci aktör hakkında fikir sahibi olur. Bu fikirler, birinci aktör karşısında ikinci aktörün rolünü ortaya çıkarır, birinci aktörün düşünceleri ikinci aktörün rolünü tanımlar ve ona sahip olduğu role göre tavırlar sergiler. Örneğin birinci aktör ikinci aktöre, sen X'sin ona göre davranacaksın ve ben de sana X'mişsin gibi davranacağım der (Wendt,2012:408). İki aktör birbirleri hakkında taşıdıkları düşünce ve fikirlere göre birbirlerine anlam yükler ve etkileşimleri birbirlerine yükledikleri anlam ışığında şekillenir.

Güç politikalarının devletler tarafından oluşturulan fikirler sonucu ortaya çıktığını savunan sosyal inşacılık, devletlerin davranışlarının tümünün güç ekseninde açıklanamayacağını vurgulamaktadır. Devletler aynı zamanda uluslararası barışçıl kurumlar ve iş birliğine yönelik fikirlerden de etkilenmektedirler (Baylis,2008:79). Devletler maddi yapılardan çok ortak düşünce yapılarıyla birbirlerine bağlanmakta ve iş birliği kurmaktadır. Devletler sahip oldukları inanç, değer ve benzeri ortak düşünce yapıları sayesinde ittifak kurabilmekte ve aynı yönde davranış sergilemektedirler (Kolasi,2018:15). İslam İş

Birliği Teşkilatı üyelerinin, düşünce ürünü olan İslam inancı etrafında bir araya gelip iş birliği yapması buna somut bir örnek teşkil etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde kültürün önemine dikkat çeken sosyal inşacılığa göre uluslararası sistemin yapısı sistemin kültürü tarafından tanımlanmaktadır. Kültürü meydana getiren şey ise paylaşılan fikir ve düşüncelerdir (Yalvaç,2011:81). Wendt, kültürün sosyal öğrenmeye yol açan bir etkileşim süreci ile ortaya çıktığını öne sürmektedir (2013:51). Aktörler, karşılaştıkları herhangi bir durumu öznel olarak kendi açılarından değerlendirmeye başlarlar. Bu değerlendirme sonucunda davranışlar sergilerler ve aynı davranışı birbirleri ile etkileşimde olan birden fazla aktör tekrarlar. Bu davranışların birbirlerine karşı olan etkisine yönelik ve hangi davranışın hangi sonucu doğuracağına yönelik ortak bir düşünceyi paylaştıklarında bu süreç kültüre dönüşmüş olur (Özev,2013:504). Bu etkileşim süreci aynı zamanda aktörler açısından bir öğrenme süreci niteliğine sahiptir.

Yapıların hem maddi yanı hem de sosyal yanı bulunmaktadır. Yapıların sosyal yanını bilgi ve düşünceler oluşturmaktadır ve bilginin uluslararası alanda dağılımı geniş bir nitelik taşımaktadır. Bilgi dağılımı, çıkarların düşünsel bileşenini taşıdığı gibi aynı zamanda inanç, beklenti ve arzuları da içermektedir. Ortak ve özel bilgi olmak üzere iki tür bilgi vardır. Özel bilgi aktörün diğerlerinden farklı olarak sahip olduğu inançlardan meydana gelmektedir. Özel bilgiye sahip olan aktör başka bir aktör ile etkileşime geçtiğinde özel bilgi belirli bir paylaşım ve benimseme sonucunda iki aktör arasında ortak bir bilgiye dönüşebilmektedir. Bu ortak bilginin benimsenmesi ise aktörler arasında bir iş birliği yapılabilmesine zemin oluşturmaktadır (Wendt,2012:181). Bilgi bu anlamda devletlerin ikili ilişkilerinde belirleyici bir güce sahiptir.

Aktörlerin sahip olduğu düşünceler ile eylemler arasında birbirlerini tamamlayıcı bir bağlantı bulunmaktadır. Düşünceler, kimlik ve çıkarları inşa ederek eylemleri şekillendirse de eylemler olmadan düşünceler bir anlam kazanamaz. Düşünce ve fikirler ancak eyleme döküldüğünde anlamlı hale gelmektedir (Reus Smit,2014:312). Sosyal inşacılık yaklaşımının diğer

yaklaşımlardan önemli bir farkı düşünsel unsurlara birincil veya özerk bir rol yüklemeleridir. Ancak bu düşünsel yapılar bireysel veya öznel olduğunda yapıcı bir güce sahip olamazlar, ancak toplumsal ve kolektif bir güç kazandıklarında önemli hale gelebilmektedirler (Küçük,2014:337). Bir düşüncenin aktörler arasında bir ilişki inşa edebilmesi için iki taraflı bir etkisinin olması gereklidir. Yani her iki aktör için de bu düşünce benimsenmeli ve bir bağlılık teşkil etmelidir. İki ülke arasında tarihi bağların var olduğu düşünüldüğünde iki ülkenin de bu tarihi bağları öncelikle kabul etmesi ve bu tarihi bağlara olumlu anlamda önem vermesi gerekiyor ki bu tarihi bağlar anlam kazanıp yapıcı bir role sahip olsun.

Devletler, kendisine tabi olan toplumun içsel faktörleri tarafından yönlendirilebilen yapılardır. Bireylerin sahip olduğu arzu, inanç ve beklentiler devletlerin dış politika davranışlarını doğrudan etkilemektedir (Wendt,2012:248). Toplumun oluşturan bireyler başka toplumlarla ortak inanç veya düşünceler paylaştıklarında devlet de toplumun bu konuda ki hassasiyetlerini dikkate alarak çıkar belirleyip politika oluşturmaktadır.

İnsanlar, nesnelere kendileri için ifade ettiği anlam üzerinden değerlendirirler. Bu anlamda maddi güç devletlerin politikalarını etkileyebilir ama asıl önemli olan devletlerin bu maddi güçler üzerinden kendileri ve diğer devletler hakkında nasıl düşüncelere sahip olabildiğidir (Wendt,2013:9). Bu anlamda dış politika yapımında maddi güçler bir araç niteliği taşıırken düşünceler daha geniş kapsamlı etkiye sahiptir. Özellikle inanç ve milliyetçilik gibi düşünce faktörleri devletlerin kiminle ittifak kurup kime karşı cephe almaları gerektiğini önemli ölçüde belirlemektedir (Bal,2006:69). Örneğin Türkiye'nin son zamanlarda Çin ile ilişkilerini belirleyen etkenlerden biri Çin'in Uygur Türklerine yönelik politikasıdır. Türkiye'nin bu konudaki hassasiyeti Uygur Türkleri 'ne duyduğu milli yakınlık düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Nina Tannenwald'e göre düşünceler bireyler tarafından oluşturulan zihinsel yapılar ve ayırıcı fikirler olması sebebi ile devlet politikalarını yönlendiren en etkili faktörler durumundadır. Tannenwald, politikaya etki eden düşünce yapılarını dörde ayırmaktadır. Bunlar; ideoloji ve ortak düşünce yapıları, normatif inançlar, amaç-etki inançları ve politika emredici düşüncelerdir (2005:13). Bu anlamda

bireyler ve bireylerin düşünceleri sosyal inşacılık yaklaşımında devlet politikaları üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir.

Devletler dış politika kararları alırken, toplumun ve özellikle de devletin karar alma sürecinde söz sahibi olan bireylerin sahip olduğu inanç yapıları alınan kararlar üzerinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir (Sönmezoğlu, 2005:229). Buradan yola çıkarak, devlet egemen olduğu toplumun inancını dikkate alarak dış politika da dost ya da düşman belirleyebilmektedir. Temelde aynı inanca sahip devletlerin müttefik olma ya da iş birliği kurma olanağı ağırlık kazanmaktadır. Wendt'e göre düşünce üretebilen tek varlık olan bireyler veya bireylerin toplamından oluşan toplum, bir sosyal yapı olarak devleti meydana getirmektedir. Sosyal olmasından kaynaklı, devletin eylemleri toplumun düşünce pratiklerinin bir sonucudur (2012:269). Wendt, bu anlamda devletlerin, uluslararası sistemde inanç ve arzu gibi insani niteliklerin atfedilebileceği birer gerçek aktör olduklarını öne sürmektedir (2012:248). Bu anlamda devletler uluslararası alanda kendi toplumlarının sahip olduğu düşünce ve inançları yansıtıcı bir role sahiptir.

Tezin bu bölümünde kuramsal ve kavramsal çerçeve olarak sosyal inşacı yaklaşım ele alındı. Yaklaşımın uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeleri ve devletler arası ilişkileri maddi unsurların yanında kimlik, kural, kültür, inanç, tarihsel bağ gibi sosyal unsurlarla değerlendirmesi Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerini açıklar nitelikte olduğunu göstermektedir. Türkiye ile Mısır'ın sahip olduğu ortak tarihsel bağ ve bunun sonucunda sahip oldukları benzer kültürel yapıları her iki devletin benzer bir kimliğe sahip olmasını da sağlamaktadır. İki devletin benzer kimliğe sahip olmaları ise devletler arası ilişkileri açıklarken kimliğe önemli bir rol atfeden sosyal inşacı yaklaşımın, iki devlet ilişkisi açıklanırken başvurulması gereken bir noktada olduğunu göstermektedir.

Rasyonalist yaklaşımların maddi unsurlar temelinde verili olarak açıkladığı, güç, anarşi, çıkar, gibi temel unsurlar aslında verili olmayan ve sosyal inşa süreci ile ortaya çıkan unsurlardır. Genel olarak uluslararası ilişkiler alanı ise devletlerin birer sosyal varlık olarak içerisinde bulunduğu bir sosyalleşme alanıdır.

Devletlerin birer sosyal varlık olmaları sebebi ile birbirleri ile girdiği ilişkiler de sosyal bir ilişki ağını oluşturmaktadır. Devletlerin birbirlerine göre konumu ve birbirleri ile girdikleri ilişkiler sahip oldukları kimliğe göre belirlenmekte ve kimliğinde sürekli bir inşa halinde olması sebebi ile devletlerin dost ve düşman algıları da değişebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeple bugün dost veya müttefik olan devletler bir süre sonra düşman devlete dönüşebilir veya düşman olan iki devlet belli bir sosyalleşme süreci sonunda dost ve müttefik haline gelebilirler.

Bölümün ilk başlığında sosyal inşacı yaklaşımın uluslararası ilişkiler alanına dahil olma süreci anlatılarak alan içerisindeki konumu açıklanmıştır. Belirtildiği üzere uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının birbirlerine yönelttiği eleştiriler çerçevesinde üç büyük tartışma yaşanmış ve inşacı yaklaşım bu tartışmaların üçüncü ayağına dahil olarak rasyonalist yaklaşımlara yönelttiği eleştirilerle bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak kabul görmüştür. Soğuk savaşın sona ermesi ve sistemin iki kutuplu yapısının ortadan kalkmasını öngöremeyen ve daha sonrasında gerçekleşen olayları yeterli derecede açıklayamayan neorealizm ve neoliberalizmin eksik kaldıkları yanlarını eleştirerek sistemin sosyal yönüne vurgu yapması ve olayları sosyal bir temelde açıklaması sosyal inşacı yaklaşımın önemli bir konuma yükselmesini sağlamıştır.

Yaklaşımı genel bir çerçevede tanımak amacı ile alana dahil olmasını sağlayan temel önermelerini anlamak gerekmektedir. Bu sebeple ikinci başlık altında inşacı yaklaşımın temel önermeleri açıklanmıştır. Uluslararası alan aktörlerden meydana gelen toplumsal bir alandır, dolayısıyla bu alanı şekillendiren de aktörlerin eylemleridir. Devletler birincil aktör olarak kabul edilirken devletin sahip olduğu ve davranışlarını şekillendiren sosyal değerler ise eylemlerin gerçekleşmesinde ve uluslararası yapının şekillenmesinde önemli bir role sahip olan unsurlardır. Uluslararası ilişkiler maddi yapılardan çok insanların taşıdığı fikir ve düşünceler tarafından inşa edilmektedir. Maddi öğeler olarak kabul edilen güç, anarşi, çıkar gibi kavramlar onlara yüklenen anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir. Uluslararası politika kendi kendine yardım eden bir yapıdır ve bu yapı devlet davranışları tarafından şekillenmektedir.

Kimlik, birer sosyal varlık olan devletlerin sahip oldukları inanç, değer, kültür, norm ve geleneklerin toplamından meydana gelen ve diğerlerinden farklı olarak kendilerine özgü yapılarını belirten önemli bir unsurdur. Devletlerin uluslararası alanda sergiledikleri davranışlar ve gerçekleştirdikleri eylemler sahip oldukları kimliğin çıktısı olarak meydana gelmektedir. Bu sebeple iki devlet ilişkisinin açıklandığı bu tezde kimlik kilit bir noktayı oluşturmuş ve ayrı bir başlık altında ele alınarak açıklanmıştır. Devletler, çıkarları peşinde koşan varlıklardır ve çıkarları ise kimliklerinin etkisiyle belirlenmektedir. Bir devletin kimlik yapısının ortaya çıkması için başka devletler ile sosyalleşmeye girmesi gerekmektedir. Bu noktada birbirlerini tanıyan devletler birbirlerine yönelik politikalarını kimliklerinin benzerliği veya farklılığı üzerinden gerçekleştirirler.

Bölümün son başlığının altında yaklaşımın üzerinde durduğu ve devlet ilişkilerinde açıklayıcı role sahip olan düşünce faktörleri anlatılmıştır. Düşünceler, kimlik ve kimliği oluşturan sosyal değerlerin özünü oluşturan önemli unsurlardır. Aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve karşısındakini ne şekilde algıladığı düşünceler yolu ile gerçekleşmektedir. Sosyal dünyada olduğu gibi siyasi dünya da insan bilincinin bir eseridir ve insanların sahip olduğu düşünceler değişebilir niteliğe sahip olduğu için inşa ettiği uluslararası yapı ve ilişkiler de sürekli değişmektedir. Devletlerin yaptığı politikalar ve birbirleri ile girdikleri ilişkiler birbirlerine yönelik taşıdıkları fikir ve düşüncelere göre şekillenmektedir. Bu sebeple, Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri açıklanırken iki devletin o dönemde birbirlerini nasıl algıladığı ve birbirlerine yönelik taşıdıkları fikirler ve düşünceleri anlamak ilişkileri açıklamak için gereklilik oluşturmaktadır.

Bu bölümün genelinde de anlaşılacağı üzere sosyal inşacı yaklaşım, devlet ilişkilerinin sahip olduğu kimlik çerçevesinde değişebileceğini öne sürmektedir. Ortak veya benzer bir kimliğe sahip olan devletler uluslararası alanda iyi ilişkiler kurarak hareket edebilmektedirler. Ortak kimlik oluşumunda ise paylaşılan ortak düşünceler, ortak inançlar ve ortak değerler etkili olabilmektedir.

Tezin bir sonraki bölümünde “Mursi Dönemi Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri açıklamak için iki devletin kimlik ve sosyal değerler çerçevesinde ilişki

kurmalarında etkili olan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi ele alınacaktır. İki hareketin ideolojileri, düşünsel temelleri ve siyasi bakış açıları incelenerek bunlar arasındaki ortaklık ve benzerlikler ön plana çıkartılacak ve bunların ortak kimlik oluşumuna ne şekilde kaynaklık ettiği açıklanacaktır.

BÖLÜM 2

İLİŞKİLERİN İNŞASININ KAYNAĞI OLARAK MÜSLÜMAN KARDEŞLER VE MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ

Müslüman Kardeşler, Osmanlı devletinin uzun yıllar hüküm sürdüğü ve hilafeti uyguladığı Ortadoğu bölgesinde, Osmanlı devletinin yıkılması ve hilafetin ilga edilmesi sonrasında bölgede hâkim olmaya başlayan Batılı devletlerin, Arap ve Müslüman toplumu sahip olduğu inançsal ve kültürel değerlerden uzaklaştırdığını düşünmektedir. Müslüman Kardeşler, toplumda İslam değerlerini tekrardan hâkim kılmak ve toplumun Batı etkisinden kurtulup İslam inancına uygun şekilde yönetilmesi için mücadele etme amacı ile kurulmuştur (Külye,2014:109). Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler, başlangıçta sadece Mısır'da etkili olsa da daha sonra başta Arap ülkeleri olmak üzere birçok Müslüman ülkeye yayılmış ve tanımladığı Müslüman Kimliği çerçevesinde faaliyet göstermiştir (Çakmak,2007:76). Mısır'da büyük bir toplumsal ve siyasi güç elde eden Müslüman Kardeşler bu gücü ile Mısır siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle Arap Baharı'nın yaşandığı dönemde Mısır'da iktidara gelmiş ve bir süre sonra ise askeri ihtilal sonrası iktidardan indirilmesi ise tartışmaların gündemini oluşturmuştur (Taş,2015:60). Müslüman Kardeşler uzun bir dönem sahip olduğu kimlik çerçevesinde siyaset yürüterek Mısır siyasi hayatını etkileyen bir yapı olması sebebi ile Mısır-Türkiye ilişkilerini açıklarken üzerinde durulması gereken bir konumda bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve modern bir ülke olarak kurulması toplumda büyük bir karşılığı olan İslam inancının siyaset dışına itilmesini de beraberinde getirmiştir (Duman ve Üşenmez,2016:266). Türkiye'de laiklik uygulamalarından rahatsız olan ve İslam değerlerinin devlet yönetiminde etkin olmasını isteyen, siyasi alan dışında kalmış dindar kesimler, taşra bölgelerde yaşayan yoksul insanlar ve benzeri birçok farklı kesim, ülkede çok partili hayatın oturmaya başladığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda siyasi partilerle siyaset alanına dahil olmaya başladılar (Ülger,2017:621). Bu çerçevede Türkiye'de Siyasal İslam anlayışının ilk ve en önemli temsilcisi sayılabilecek olan Millî Görüş Hareketi İslami

çevrelerin destek ve teşviki ile Necmettin Erbakan'ın liderliğinde ortaya çıkmış İslami nitelikli siyasal bir harekettir (İnce,2017:152). Millî Görüş Hareketi doğrudan siyaset alanında faaliyet gösteren bir harekettir. Ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar birçok farklı parti ile Türkiye siyasetinde yer alan Millî Görüş Hareketi, referans aldığı Müslüman kimliği ve o çerçevede yürüttüğü faaliyetler ve temsil ettiği kesimlerle Türkiye siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir (Tuğrul,2017:643-644). Millî Görüş Hareketi, kimlik temelli bir siyasi anlayışa sahip olması sebebi ile sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde açıklanan Türkiye-Mısır ilişkilerini açıklamak için üzerinde durulması gereken bir konumda bulunmaktadır.

Tezin bu aşamasında her iki ülke siyasetini etkileyen iki düşünce ve siyasal akım olan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi açıklanarak bu ikili arasındaki benzerlik ve ortaklıklar ele alınacaktır. Her iki hareketinde buldukları ülkelerde uzun bir süre boyunca siyasete değer, inanç ve norm temelli yaklaşması ve benzer inanç ve değerlere sahip olması sebebi ile bu iki ülke arasındaki ilişkiler sosyal inşacı yaklaşımı çerçevesinde açıklanırken dikkat edilmesi gereken ve üzerinde durulması gereken konumda olduklarını göstermektedir. Bu çerçevede Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi açıklayıcı olması sebebi ile ana hatlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Öncelikle Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin kuruluş ve ideolojileri karşılaştırmalı olarak açıklanarak iki hareketin ideolojilerindeki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Daha sonra her iki hareketin buldukları ülkelerde yaşadıkları siyasi süreçleri karşılaştırmalı bir şekilde benzerlik ve farklılıkları ile ele alınarak açıklanacaktır. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi karşılaştırmalı bir şekilde ele alınırken sosyal inşacı yaklaşımın öne sürdüğü parametreler açısından değerlendirileceklerdir.

2.1.Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin kuruluş ve ideolojileri

Birinci dünya savaşından sonra Osmanlı devletinin kontrolünden çıkan Ortadoğu bölgesinde İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimleri ile kurulan

krallıklar bölgede istikrarı sağlayamamış ve yönetim şekilleri ile istikrarsızlığı daha da derinleştirmişlerdir (Pınar,2015:140). Müslüman kardeşler örgütünün kurulmasında o dönemde özelde Mısır, genelde İslam coğrafyasında sürmekte olan atmosferin önemli ölçüde etkisi vardır. Mısır'da Kral 1. Fuad ve Kral Faruk dönemlerinde kronikleşmiş olan hukuksuzluk, yolsuzluk ve İngilizlerin Mısır yönetiminde belirginleşen baskısı Müslüman Kardeşler gibi bir örgütlenmenin doğmasında etkili olmuştur (Arı ve Koç:2014:226). Müslüman kardeşler sürmekte olan kötü yönetim ve toplum üzerindeki baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır'da yapılan politikalardan huzursuzluk duyan halk kesimleri ekonomik sorunlarına çözüm bulmak, inanç ve geleneklerini yeniden toplumda hâkim konuma getirmek için siyasal partilerden farklı işleyecek olan örgütlenmeler kurmaya başladılar (Cleveland,2014:224). Bu örgütlenmelerden biri olan ve daha sonra Mısır siyasal hayatına önemli ölçüde etki edecek olan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) hareketi 1928 yılında Hasan el Benna tarafından İsmailiye kentinde kuruldu (Arı,2004:193). Örgütün kurucusu olan Hasan El Benna ilk başlarda örgüte isim vermektan kaçınarak kendilerini sadece Müslüman Kardeşler olarak tanımlasa da bu isim daha sonraki dönemlerde örgüt ile özdeşleşmiş ve bütün kesimler tarafından örgüt Müslüman Kardeşler olarak tanımlanmıştır (Taş,2015:59). Daha kuruluş aşamasında kendilerini Müslüman kardeşler olarak tanımlamaları örgütün İslami bir nitelik taşıdığıının önemli göstergelerinden biridir.

Millî Görüş Hareketi, Türkiye'de İslam dininin ıslahatçı bir görüşle politika içerisinde yer almasını ve bu dinin gereklerine göre bir politik düzen oluşturmak amacı ile Necmettin Erbakan tarafından kurulan bir harekettir (Tuğrul,2017:617). Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir düzen ile kurulmasından sonra yönetim ve politikanın dışında kalan inanç faktörünün tekrardan siyasi alana dahil edilmek istenmesi Millî Görüş Hareketinin önemli çıkış noktalarından biridir (Tuğrul, 2017:152). Millî görüş Hareketi, 26 Ocak 1970 tarihinde kurulan Milli Nizam Partisi ile politik program ve hedeflerini açıklayarak siyasi alana dahil olmuştur

(Manaz,2008:256). Milli Nizam Partisi, Millî Görüş düşüncesinin ilk siyasi yansımasıdır.

Buradan da anlaşılacağı üzere Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi çıkış noktaları itibari ile ortak bir temel düşünceden beslenmektedir. İki hareketin de beslendiği temel nokta İslam inancı olmaktadır. İslam inancının değerleri her ikisinde de birincil öneme sahip ve öne çıkarılması gereken noktaları teşkil etmektedir. Her ikisi de aynı düşünceden beslenmelerine ve benzer amaca hizmet etmelerine rağmen Millî Görüş Hareketi siyasi bir program şeklinde ve parti yapılanması ile kurulurken Müslüman Kardeşler ise yerel bir cemaat şeklinde kurulmuştur. Kuruluş şekilleri bu anlamda aralarındaki bir farklılığı göstermektedir.

Hasan el benna, örgütün çekirdek kadrosunu oluşturacak olan altı arkadaşı ile beraber Müslüman Kardeşler örgütünü kurarken İslam dünyasının önemli sorunlar yaşadığına dikkat çekerek bu sorunlara çözüm yaratabilmek amacı ile İslam davası için yaşamaya ve gerekirse ölmeye yemin ederek İslam inancının gereklerini yerine getirmek için cihat anlayışı ile örgütün kuruluşunu gerçekleştirmiştir (Bilgenoğlu,2017:312). Kuruluş aşamasında İslam inancı üzerinde durulması örgütün ideolojisinin temelinde inançsal bir nitelik taşıyacağına göstergesi olmaktadır.

Radikal İslamcı yapılarla özdeşleşen cihat anlayışına sahip olan Millî Görüş Hareketi, bunlardan farklı olarak cihat kavramının illa ki silahlı bir şekilde yapılan mücadele olarak algılanmasına karşı çıkmaktadır. Hayatın her alanında İslam adına yapılan eylem ve düşüncelerin cihada hizmet ettiğini düşünmektedir. Bu çerçevede Batı medeniyetinin bir ürünü olan demokrasi kavramını kabul etse de demokrasiyi bir amaç olarak değil cihada hizmet eden bir araç olarak görmektedir (Manaz,2008:263). Erbakan, İslam inanç ve hizmetine dayanmayan hiçbir eylemin meşru ve doğru bir eylem olmadığını düşünmektedir. Bu sebeple, siyasi, iktisadi ve benzeri tüm alanlarda atılan adımlarının amaçladıkları “İslam davasına” hizmet ettiğini öne sürmektedir (2013: 40). Bu düşünce ile Millî Görüş

Hareketinin ideolojik olarak Müslüman Kardeşler ile önemli bir benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi İslamcı bir nitelik taşıyan cihat anlayışını paylaşmaktadırlar. Müslüman Kardeşlerin cihat anlayışında daha çok silahlı mücadele gibi şiddet unsurları yer alırken, Millî Görüş Hareketinde ise cihadın şiddete başvurmadan daha farklı ve meşru yollarla yapılabileceği anlayışı hakimdir. Cihat yapma yöntemi olarak aralarında bu tür farklılıklar olsa da temelde İslam inancının hükümlerini savunma ve buldukları coğrafya da hâkim kılma amacı ile hareket etmektedirler ve bu anlamda benzerlik göstermektedirler.

Örgütün programı hem gelenekselci hem de yenilikçi denilebilecek tarzda bir programdı, Mısır'daki sorunların çözümünü ve hem toplumsal hem de siyasal olarak yenilenmesinin çözümünü İslam inancının toplumda ve siyasal alanda etkin hale gelmesini istemesi anlamında gelenekçidir. Aynı zamanda İslami değerlerle donanmış bir toplumun çağın gerektirdiği teknolojik gelişmelerden de mahrum kalmadan bu gelişmelere ayak uydurması gerektiğini öne sürmekte ve bu anlamda yenilikçi bir profil sergilemektedir (Cleveland,2004:224). Örgüt bu anlamda gelenek ve yeniliklerin bir arada harmanlanabileceği bir toplum ideali ile farklı bir perspektif çizmektedir.

Türkiye'de ortaya çıkan İslamcı politik hareketlerin başında gelen Millî Görüş hareketinin önemli bir özelliği; Batı karşıtlığı düşüncesine sahipken aynı zamanda Batı kökenli olan demokrasi ve benzeri değerlere ayak uydurmasıdır (Heper,2011:379). Bu tavır, hareketin Ortadoğu toplumundaki diğer İslami kesimlerden kısmen farklı olduğunu göstermektedir. Millî görüş Hareketinin Batı karşıtlığı düşüncesinin somutlaştığı örneklerden biri AB üyeliği karşıtı söylemleridir. Erbakan, AB üyeliğinin Türkiye'yi Batıya tamamen bağımlı hale getirecek olan bir adım olduğunu ve bunun sonucunda Türkiye'nin İsrail'in bir vilayetinden farkının kalmayacağını öne sürmektedir (2013:217). Bu radikal yaklaşımlar daha sonra değişime uğrasa da temelde güçlü bir kesim bu yaklaşımı sürdürmektedir.

Burada Müslüman Kardeşler aydınlanma anlamında yenilikçi bir profil sergilemekte ve bu anlamda sadece gelenekselleşmiş metotlara bağlı kalmamakta ve yeni fikirlere de kapı aralamaktadır. Aynı şekilde Millî Görüş Hareketi de her ne kadar Batı karşıtı bir görünüm sergilese de toplumun ilerlemesine katkı sağlayacak olan ve Batı medeniyetinin ürünü olan demokrasi ve benzeri uygulamaları kabul ederek kullanmaktadır.

Müslüman Kardeşler ilk kurulduğu dönemlerde herhangi bir siyasi nitelik taşımamakta ve siyasi partilere uzak kalmaktadır. Mısır'ın ve genel olarak da İslam coğrafyasının yaşadığı sorunlara yerel bir cemaat niteliğinde çözüm arayışlarında bulunan örgüt, toplumun birçok kesimi tarafından kabul görek kuruluş sürecinde hızlı bir gelişme göstermiş ve mesajlarını toplumun farklı alanlarına yansıtmayı başarmıştır (Güney,2017:52). Kuruluş sürecinde herhangi bir siyasi parti taraftarlığının olmaması örgütün siyasi baskılara maruz kalmadan daha özgür bir hareket alanı kazanmasını sağlamıştır.

Burada Müslüman Kardeşler her ne kadar özelde Mısır üzerinden yürüse de bütün İslam dünyasının belli başlı bazı sorunlara maruz kaldığını ve bunların dikkate alınarak çözülmesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı şekilde Millî Görüş Hareketinin lideri konumunda olan Necmettin Erbakan'da aşağıda görüleceği gibi benzer noktalara değinmektedir.

Erbakan'a göre, emperyalist olarak nitelendirdiği Batılı ülkeler, sadece Türkiye'yi değil bütün Müslüman ülkelerin başta petrol olmak üzere bütün doğal ve yer altı kaynaklarını sömürmektedir (2017:2). Bu sebeple Millî Görüş Hareketi, amaç olarak sadece Türkiye'nin çıkarlarını değil bütün Müslüman ülkelerin çıkarlarını korumayı ve Müslüman ülkeler arasında dini birlik temalı güçlü bir oluşum kurmayı hedeflemektedir (Erbakan,2013:154). Müslüman ülkelerin Batılı ülkeler tarafından ezilmesinin sebebini Millî Görüş Hareketi, İslam dünyasında mutlak bir birlik olmamasına bağlamaktadır.

Müslüman Kardeşler örgütü kuruluş sürecinde her ne kadar siyasi parti taraftarlığı yapmayıp doğrudan siyasetin içerisine girmese de asıl ilgilendiği alanların başında siyaset gelmektedir. Hasan El Benna bunu şöyle belirtmektedir;

“Biz siyasi bir cemiyetiz, çünkü idareyi İslam’a uygun bir hale getirip bütün İslam memleketleri ile bağlarımızı kuvvetlendirmek, kendi milli benliğimize sarılarak gençlerimizi İslam izzetiyle yetiştirmek istiyoruz” (2017:39). Hasan El Benna’nın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere örgüt aktif olarak siyasetin içerisine girmese de ideolojisi içerisinde siyasetin önemli bir yeri vardır.

Millî Görüşü yansıtan Milli Nizam Partisi, Türkiye’de köklü bir İslami geleneğe sahip olan Nakşibendi Tarikatının teşviki ve desteği ile kurulmuştur. Tarikatın lideri olan Esat Zahit Kotku, siyasi ve ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak İslam inancının referans alındığı ahlaki gelişmeyi öne sürmüştür (Heper,2011:378). Kuruluşunda dini tarikatlarının rolünün olması ve tarikatlarla sürdürülen önemli bir ilişkiye sahip olması hareketin maneviyata ve tasavvufa dayalı bir düşünce ikliminin olmasını sağlamıştır (Tuğrul,2017:627). Millî görüş hareketi ile uzun süre boyunca politikadan uzak kalan dini kesimler politikanın içinde yer almaya başlamıştır.

Müslüman Kardeşler, kurulduğu ilk dönemlerde herhangi bir siyasi parti kurmamış veya herhangi bir siyasi parti taraftarlığı yapmamıştır. Bunun yerine Mısır yönetimine tavsiye mektupları ve önerilerle müdahalelerde bulunmuştur, yaptıkları önerilerde ise genel olarak idarenin İslam değerlerine ters düşen yönlerini vurgulamıştır. Millî Görüş Hareketi ise doğrudan siyasi partiler kurarak iktidarı etkilemiş ve iktidarda bizzat bulunmuş bir harekettir. Siyasi alanda bulunduğu süre boyunca da Müslüman kardeşler gibi o da İslami değerleri hâkim kılma amacıyla siyaset yapmıştır. Siyaset yapma şekilleri farklılık gösterse de her iki hareket de İslam inancını siyasette hâkim konuma getirmek amacını taşıma yönü ile ortaklaşmaktadırlar.

Müslüman kardeşlerin Mısır’da kısa sürede benimsenmesinin sebeplerinden biri; toplumun önemli bir kesiminin rahatsızlık duyduğu sömürgeci mevcudiyeti ve batı modernleşmesi konularına İslami referansla ve sade, anlaşılır bir dille çözüm önerileri sunmasıydı (Pargeter,2010:17). Müslüman Kardeşler temel dayanak noktası olarak İslam’ı seçmiş olsa da İslami bir devletten çok, toplumun kalkınma ve aydınlanması için, ekonomik refah, sosyal adalet ve toplumda genel

bir siyasi uyum sağlayabilecek İslami bir düzen kurmayı amaçlamaktaydı (Cleveland,2004:224). Müslüman kardeşler doğrudan toplumun sorun yaşadığı alanlara dikkat çekerek toplumda karşılık bulmaya çalışmıştır.

Millî Görüş hareketi toplumun yaşadığı sorunlara dikkat çekerken ötekileştirmekten uzak, etkileyici, kuşatıcı ve meşrulaştırıcı bir dil kullanarak siyasi alanda yer edinmeye çalışmıştır. Bu anlamda özellikle Necmettin Erbakan açık ve sade söylemlerle olaylara yaklaşmıştır, bu da Erbakan'ın önemli bir kesim tarafından bir karizmatik figür olarak görülmesine yol açmıştır (Tuğrul,2017:621). Erbakan, İslam medeniyetlerinin asırlar boyunca dünyada adalet, refah ve barışın sağlayıcısı ve koruyucusu olduğunu öne sürmektedir. Dünyada var olan olumsuz koşulların sorumlusu olarak İslami değerlerden uzak olan Batılı devletleri görmektedir. Buna karşı Millî Görüş Hareketi, öne sürdüğü adil düzen söyleminin barış, refah ve kalkınmanın anahtarı olacağını iddia etmektedir (2013:208). Millî Görüş Hareketinin Müslüman Kardeşlerle örtüştüğü noktalardan biri de burada görüldüğü gibi ekonomik refah, adil düzen ve benzeri konulara dikkat çekmesi ve bunu toplumun tümünün anlayacağı şekilde açık ve anlaşılır bir şekilde dile getirmesidir.

Arap kimliği ve Müslüman kimliğini birbirleri ile özdeşleştirerek Arap dünyasının birçok bölgesinde faaliyet yürüten Müslüman kardeşler, Müslüman toplumun bir kesiminde yaşanan bir sorunu bütün Müslümanların sorunu olarak görmekte ve bu anlamda bütünleyici bir nitelik taşımaktadır (Pargeter,2010:13). Toplumda inanç değerlerini hâkim kılmanın yanında sosyal reform önerileri ve sosyal adalet çağrısında bulunması aynı zamanda örgütün çağın gereklerine uygun modern bir yanının olduğunu göstermektedir (Cleveland,2004:224). Burada özellikle Müslüman ve Arap dünyasının sorunlarına yönelik çalışma yapması Müslüman Kardeşlerin bir anlamda kimlik temelli bir siyaset ve mücadele yöntemine sahip olduğunu göstermektedir.

Millî görüş hareketinin kendisine biçtiği İslamcı kimlik ve büründüğü rol Batı'yı kendisinden farklı olarak görüp dışlamasına yol açmaktadır. Kendisini ve referans aldığı İslam inancını hakkın ve adaletin temsilcisi olarak görürken, Batılı

devletleri adaletsizlik ve sömürünün temsilcisi olarak görmektedir (Ülger,2017:623). İslam medeniyetinin asırlar boyunca dünya barışına hizmet ettiğini öne süren Erbakan'a göre İslam medeniyetlerinin maddi olarak güç kaybetmesi ile Batılı sömürgeci güçler İslam inancının tesis ettiği barışı bozarak bütün dünyaya adaletsizlik ve eşitsizlik getirmişlerdir. Bu sebeple Müslüman bir ülkenin ABD ve İsrail gibi devletlerle stratejik ortaklık kurmasını İslam inancına değil bu ülkelerin amaçlarına hizmet etmek olarak görmektedir (2013:34). Burada Millî Görüş Hareketinin dış politika anlayışında kimlik faktörünün önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Müslüman Kardeşlerde olduğu gibi Millî Görüş Hareketi de kendisini inanç temelli bir konuma oturtarak, sahip olduğu inanç ve değerler çerçevesinde bir kimlik belirlenimi yapmaktadır. Siyasal mücadelesini ise kimliğini dikkate alarak yürütmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Alexander Wendt, kişiler kendilerini diğerlerinden farklı kılan tecrübeleri sonucunda kendilerine özel değerler oluşturur. Kimlik ise oluşturulan bu değerler sonucunda meydana gelir ve bir süreç olarak sürekli inşa edilir. Uluslararası politikalar ise böylelikle değer, norm ve çıkarlar tarafından meydana gelen kimlik tarafından şekillenir (2012:280). Yargılarını öne sürmektedir. Burada sosyal inşacı yaklaşımının öne sürdüğü kimlik temelli siyaset yapma durumunu hem Müslüman Kardeşler hem de Millî Görüş Hareketi somut olarak ortaya koymaktadır.

Hasan El Benna, sosyal düzenin istikrarsızlaşmasını Mısır'daki İngiliz varlığına bağlayarak, sosyal düzenin sağlanmasında İslam inancının inşa edici bir role sahip olduğunu öne sürmüştü ve İslam inancını toplum içerisinde ön plana çıkarmaya çalışmıştır (Levy ,2014:147). İslam dünyasında eşitlik ve adalet temelli refah toplumu amaçlayan Müslüman Kardeşler, Batılı devletlerin dayattığı demokrasi ve insan hakları gibi değerlerin İslam inancının süzgecinden geçirilerek uygulanması gerektiğini öne sürmüştür. Aksi halde bu değerlerin kendileri için yozlaştırıcı bir nitelik taşıyacağını vurgulamıştır (Benna,2019:130). Müslüman Kardeşler ideal bir toplum ve yönetim sistemi yaratmak için dönemin modern olarak kabul edilen değerlerinin İslam değerleri ile uyumlu hale getirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Millî Görüş Hareketi'nin kurucusu Necmettin Erbakan Batılı ülkeleri ve kurdukları düzeni hedef alarak, bu düzenin İslam dünyası için yıkıcı bir düzen işlevi gördüğünü öne sürmüştür. Erbakan'a göre, İslam dünyasında, Batının düzenine karşı İslam inancına dayalı yeni bir düzen kurmak önemli bir gerekliliktir (2013:217). Millî Görüş Hareketine göre, Türkiye'yi batıya bağımlı olmaktan kurtarmak için başvurulması gereken en önemli seçenek toplumsal olarak milli bir şura ulaşım sahip olunan manevi değerleri canlandırmaktır (Yılmaz,2016:1167). Burada da görüldüğü gibi Millî Görüş Hareketinin ideolojisinde Batı karşıtlığı tıpkı Müslüman Kardeşlerde olduğu gibi önemli bir faktördür.

Müslüman kardeşler, toplumun kalkındırılması gerektiğine inanmakta ve kalkınmanın da ancak eğitim ile mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ümmet olarak nitelendirdiği toplumun kendi haklarının ne olduğunu öğrenmesi ve bu hakları elde edebilmek için nasıl bir mücadele yürütmesi gerektiğini anlamasını, toplumun kalkınması için önemli bir koşul olarak görmektedir (Benna,2019:251). Bu anlamda kendine özgü bir eğitim süreci başlatmıştır (Bilgenoğlu,2017:312). Örgütün ideolojisinin topluma yayılmasında eğitim, basım ve yayın faaliyetlerinin önemli bir etkisi vardır.

Türkiye'deki eğitim sistemini ciddi şekilde eleştiren Necmettin Erbakan, toplumun kalkınmasında eğitimin önemli bir işlev gördüğünü savunmaktadır. Türkiye'de yapılan eğitimin ise dini ve ahlaki değerleri arka planda bıraktığı için toplumun kalkınmasına hizmet edemediğini vurgulamaktadır. Erbakan, her insana kadın-erkek, çocuk-yaşlı fark etmeksizin her bireye dini ilimler başta olmak üzere ilim irfan yolunu açma gibi bir yaklaşıma sahip olduklarını belirtmektedir (2013:185-189). Buradan da anlaşılacağı üzere Millî Görüş Hareketi de Müslüman Kardeşler gibi eğitimi toplumun kalkınması için olmazsa olmaz bir faktör olarak görmektedir.

Müslüman Kardeşler, örgüt olarak kendisini Batılı devletlerin ülkede yaydığı seküler ideolojiye karşı kendi toplumunun sahip olduğu yerel inanç ve kültürün koruyucusu olarak konumlandırmaktadır (Pargeter,2010:18). Hasan El Benna'ya

göre, ortaya çıktıkları dönemde Mısır'ın toplumsal hayattan yönetime kadar bütün kontrolü yabancı güçlerin elindeydi. Mısır halkı bu yabancı yönetimlerle sürekli bir savaş halindeydi ve bağımsızlık için mücadele vermekteydi. Genel olarak ülkede bir kargaşa hakimdi ve Müslüman Kardeşler bu kargaşanın içine doğrudan atılarak halkı doğru mücadele konusunda eğiterek onlara İslam şuuru ile hareket etmeyi öğretmekteydi (2019:260). Müslüman kardeşler ilk dönemlerinde toplum sorunlarına müdahale şekli olarak bir çatışma veya doğrudan savaşa girmekten çok topluma İslam inancının değerlerini hatırlatarak, toplumu eğitme ve yönlendirmeye çalışmaktadır.

Erbakan'a göre İslamcılığın bireysel anlama indirgenerek sadece insan ile Allah arasındaki bir bağ olarak görülmesi yanlış ve Emperyalistlerin amaçlarına hizmet eden bir tanımlamadır. İslam inancının sekülerleşmesi İslam dünyasında birlik olma bilincini ve duygusunu engellemektedir (Tuğrul,2017:622). Özellikle Siyonizm'in Müslümanları "sadece ibadet eden birer köle olarak görmek istediğini" öne süren Erbakan, Siyonizm'in en çok cihattan korktuğunu belirterek Müslüman toplumların birleşerek Siyonizme karşı cihat etmesi gerektiğini belirtmektedir (2013:30). Burada cihat fikrine sahip olması Müslüman Kardeşler gibi İslami hareketlerle örtüşükleri noktalardan biri olmaktadır.

Her iki yaklaşım türünün de İslam inancının sekülerleşmesine karşı olduğu bu yargılardan anlaşılabilir. Toplumun İslam inancını bireysel bir şekilde yaşamayıp toplumsal anlamda bir İslam şuuru ile hareket ederek refaha ulaşabileceği öne sürülmektedir.

Müslüman Kardeşler içerisinde, hem yetiştiği ortam ve sahip olduğu bilgi ve birikim ile hem de örgütün kurucusu olması sebebi ile Hasan El Benna bir sembol özelliği taşımaktadır. Örgüt içerisinde bu derece önemli bir konumda olması Hasan El Benna'nın örgüt mensupları tarafından sorgulanmayan bir karizmatik lider olarak görülmesine sebep olmaktadır (Külye,2014:104). Aynı şekilde Millî Görüş Hareketinde de hareketin kurucusu Necmettin Erbakan hem kurucu rolde olması hem de sahip olduğu kişilik özellikleri ile karizmatik lider olarak görülmekte ve hareket açısından doğal lider ve sembol olarak kabul edilmektedir

(Tuğrul,2017:649). Buradan da anlaşılacağı Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin ortaklaştığı noktalardan biri de kurucularına yüklediği anlam ve o anlam çerçevesinde bağlı kalmalarıdır.

Sosyal İnşacı yaklaşıma göre, yapıların birbirlerini dost veya düşman olarak algılamaları veya birbirlerine karşı tutumları taşıdıkları norm ve düşünce faktörlerinin birbirlerine ne derecede benzerlik veya farklılık gösterdiğiyle ilgilidir (Ateş,2008:227). İki yapı arasında bu faktörlerin örtüşmesi veya benzerlik göstermesi iş birliği kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin yukarıda da değinildiği gibi taşıdığı benzer düşünceler ve ortaklaştığı noktalar aralarında dostane bir ilişkinin kurulmasına olanak sağlamaktadır.

Reus-Smit ve Küçük'e göre, Bir düşüncenin veya düşünce unsurunun iki aktör arasında ilişki inşa edebilmesi için iki taraflı bir etkisinin olması gereklidir. Aynı düşünce her iki aktör tarafından da benimsenmeli ve bağlılık teşkil etmelidir (2014:312, 2014:337). Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketini ortaklaştığı ve ön plana çıkardığı İslam inancı faktörü, sosyal inşacı yaklaşımının öne sürdüğü bu gerekliliği karşılamaktadır. Hem Müslüman Kardeşler hem de Millî Görüş Hareketinin amaçlarını İslam inancına hizmet çerçevesinde belirlemeleri aralarında önemli bir düşünce ortaklığı olduğunu göstermektedir.

Kaya'ya göre, iki aktörün belli bir etkileşim veya ortak değer ve düşüncelere sahip olması sonucunda kolektif kimlik oluşturmaları mümkündür. Bu kolektif kimlik, bir aktörün diğer aktöre karşı sergilediği olumlu davranışlar ve ona yönelik algıladığı olumlu düşünceler sonucunda oluşur (2009:104). Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin kendilerini bütün İslam toplumu ile özdeşleştirmesi ve bütün İslam toplumunun yaşadığı sorunları kendi sorunları olarak görüp bunun için mücadele etmeleri kolektif bir kimlik oluşturmalarını olağan kılmaktadır. Her iki hareket de İslam toplumunun bir parçası olmaları ve ortak bir amaca sahip olmaları ile birbirlerine karşı olumlu bir algıya sahip olmaktadır. Hem aynı düşünceye sahip olmaları hem de birbirlerine karşı

olumlu yargılara sahip olmaları kolektif kimlik için gerekli olan koşulları sağladıklarını göstermektedir.

2.2.Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin Siyasal Süreçlerindeki Benzerlik ve Farklılıklar

1932 yılında Hareketin anayasası ve tüzüğü açıklanırken bu anayasada hareketin ideolojisi ve siyasi yapılanması da son şeklini alıp tanımlanmaktadır (Bilgenoğlu,2017:312). Örgütün ilk dönemlerinde siyasi olaylara yaklaşımlarda Hasan El Benna siyasilere oldukça nazik tavsiye mektupları yazarken, 1930'lu yılların ortalarına doğru gönderilen nazik tavsiye mektupları yerini ultimatolara bırakmaktadır (Canbegi:2013:97). Aynı zamanda bu dönemde Mısır'da 100'den fazla şubeye ulaşılmış olan örgüt, Mısır dışında da Müslüman toplumun çoğunlukta olduğu Suriye, Sudan, Ürdün, Kuveyt, Yemen, Pakistan ve Kuzey Afrika'nın bazı ülkeleri de dahil olmak üzere birçok şube açmıştır (Külye,2014:100). Örgütün Mısır dışında da hızlı yayılma göstermesi sahip olduğu inanç birliği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Millî Görüş Hareketi, Türkiye siyasetinde ilk deneyimini 1970 yılında Milli Nizam Partisini kurarak elde etmiştir. Milli Nizam Partisi, Türkiye'de ilk İslamcı siyasi Parti olarak, Nakşibendi Tarikatı lideri Mehmet Zait Kotku'nun teşvik etmesi ile Necmettin Erbakan tarafından kurulmuştur (Manaz,2008:256). Milli Nizam Partisinin kurucu kadroları çoğunlukla Nakşibendi tarikatının bir kolu olan İskender Paşa Dergâhı ve Nur Cemaatinin üyelerinden oluşmaktaydı. Siyasete dahil olmak isteyen dini tarikatlar, Milli Nizam Partisini temsilcileri olarak görüp desteklemişlerdir (Akın ve Coşkun,2017:7). Milli Nizam Partisi, ideolojik olarak önemli bir temsiliyete sahiptir.

Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi oluşum açısından farklı koşullarda farklı ortamlarda ortaya çıkan iki harekettir. Oluşum olarak aralarında fark olmasına rağmen iki hareketin üzerinde durduğu ve temsiliyet kazandığı ortak nokta inanç birliği düşüncesidir. Her iki hareket de İslam inancının ön plana çıktığı kesimlere hitap ederek o kesimler tarafından temsiliyet kazanmaktadır.

Müslüman kardeşler, toplum içerisinde yaşanan bütün sorunlara duyarlı bir şekilde yaklaşarak toplumun birçok kesimi ile temas kurmuş ve bütün sorunlara İslam değerlerinin doğru şekilde anlaşılması ve uygulanması ile çözüm bulunabileceğini benimsetmiştir (Somuncuoğlu,2019:35). Kuruluş dönemlerinde daha çok yerel konularla ilgilenen Müslüman Kardeşler 1930’lu yıllarla beraber ülkede yaşanan sorunların temeli olarak gördüğü politik alana belirli düzeylerde müdahale etmeye başlamıştır. Hasan El Benna’ya göre; çağdaş bir refah seviyesine ulaşması gereken Mısır ve diğer İslam ülkelerinin önündeki en büyük engel Batılı devletlerin kendilerine dayattığı düzen ve bu düzeni yürüten bölgedeki siyasilerdir. Bu engeli ortadan kaldıracak olan tek güç İslam dininin ilkelerine bağlı yönetimler kurmaktır (2017:133). Hasan El Benna, burada Batılı devletlere karşı çıkarken aynı zamanda onların politikalarını uygulayan ülkelerdeki siyasilere de karşı çıkmaktadır.

Daha öncesinde bazı denemeler olmuşsa da Milli Nizam Partisi, Türkiye’de İslami referansla kurulan ilk siyasi parti olarak kabul edilmektedir. Partinin tabanını taşra sayılabilecek yerlerde büyüyen ülkenin laik kurumlarında eğitim görmüş iş sahibi kesimler, taşra bölgelerde sanayi ve ticaret faaliyetlerini gerçekleştiren dindar iş adamları ve ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan dar gelire sahip Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu kesimlerin Milli Nizam Partisi etrafında birleşmesini sağlayan ortak nokta ise “din kardeşliği” düşüncesidir (Aşgın,2018:393). Milli Nizam Partisi, bu kesimlerin çıkarlarını ve taleplerini siyasal söylem aracılığıyla ön plana çıkarmaya ve bu kesimlerin kültürel ve dinsel anlayışlarını siyasete dahil ederek korumayı hedef edinmiştir (Bölükbaşı,2012:168). Milli Nizam Partisi, farklı çıkar ve beklentilere sahip kesimleri aslında temellerinde bulunan benzer ve ortak noktalar etrafında birleştirebilmektedir. Örneğin sanayici kesim ile işçi kesimini beklenti ve çıkarları farklı olmasına rağmen ortak nokta olan Sünni Müslümanlık etrafında birleştirmektedir.

Müslüman Kardeşlerde olduğu gibi Millî Görüş Hareketi de toplumun birçok kesiminin yaşadığı sorunlara odaklanarak bunları siyasi alana taşımaya çalışmaktadır. İki hareketin burada toplumun farklı kesimlerini farklı sorun veya

çıkarlara sahip olmasına rağmen Müslüman kimlikleri etrafında birleştirerek bir araya getirmesi ortaklaştıkları temel noktalardan biridir.

Mısır'da yerleştirilmeye çalışılan liberal değerler halkın taleplerine cevap veremeyip başarısızlığa uğrayınca Mısır siyasetinde ve genel olarak da toplumsal tabakada önemli sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Bu sorunlara bir çözüm olarak dini argümanları öne süren Müslüman Kardeşler, siyasi iktidarı ve monarşi yönetimini Batıyı taklit etmekle suçlamaktadır (Levy,2014:146). Aynı dönemde Mısır'da iktidardaki Vafd partisi ile monarşi arasında da fikir ayrılıkları ve tartışmalar baş göstermekteydi, kral, anayasa karşıtı eylemlerle otoriter yapı sağlamaya çalışırken, Vafd partisi ise anayasanın üstünlüğünü savunarak anayasanın monarşiden üstün olduğu savunmakta ve monarşiyi anayasaya uymamakla suçlamaktadır (Arı ve Koç,2014:226). Bu ikili tartışmaya taraf olmayan Müslüman Kardeşler ise her iki tarafı da batı yanlısı olmakla suçlayıp ikisine karşı cephe almaktadır.

Necmettin Erbakan, *Adil Ekonomik Düzen* adlı eserinde liberal ekonomik yapının, merkezinin, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Siyonist bir sömürge sistemi olduğunu öne sürerek bu sistemin asıl hedefinin Müslüman toplumları köleleştirmek olduğunu dile getirmektedir. Emperyalizm ve Siyonizm'in bu yapı ile Türkiye'de bazı partileri destekleyerek bu partiler aracılığı ile Türkiye'yi kendilerine mahkûm hale getirdiklerini düşünmekte ve bu partileri Batı taklitçisi olarak suçlamaktadır. Necmettin Erbakan aynı şekilde bu sistemin Türkiye ve Mısır devletlerini IMF ile borçlandırarak bu ülkelerde bir köle düzeni kurduğunu öne sürerek liberal kapitalist sisteme eleştiriler yöneltmektedir (2017:2). Millî görüş hareketinin liberal kapitalist sistem karşıtlığı Erbakan'ın bu düşüncelerinden açıkça anlaşılmalıdır.

Hem Müslüman Kardeşler de hem de Millî Görüş Hareketinde liberal ekonomik düzen eleştirilerek bu düzenin Batının eseri olması sebebi ile sömürgeci bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Her iki harekette de ülke içerisinde bu düzenin kurulmasına ön ayak olan Batı yanlısı siyasi oluşumlar olduğu

düşünölmekte ve bu oluşumlar Batı taklitçisi olarak görölmekte ve eleştirilmektedir.

Müslöman kardeşler, 1936 yılında yapılan İngiltere ve Mısır anlaşmasına karşıtlığı ve Filistin davasına etkin bir şekilde taraf olması ile siyasi alana resmen müdahil olduğunu duyurmuştur. Müslöman kardeşlerin bu büyüme ve aktif hale gelmesini tehdit olarak gören Mısır iktidarı başta Hasan El Benna olmak üzere örgütün üyelerini takip ettirmiş ve engel olunması gereken unsurlar olarak görmeye başlamıştır (Lewis,1993:139). Filistin davasını bir İslam ve ümmet davası olarak gören Müslöman kardeşler, üyelerini askeri olarak eğitip Filistin topraklarına göndermeye başlamıştır ve bu davranışı ile Arap dünyası tarafından tanınip daha çok taraftar toplamaya başlamıştır (Kölye, 2014:97). Müslöman kardeşler sadece bir sivil toplum oluşumu ya da siyasi bir muhalif değil aynı zamanda milis gücü olan farklı boyutta bir hareket haline gelmiştir.

Refah Partisi genel başkan iken çıktığı Ortadoğu turu kapsamında Arap liderler ile görüşen Necmettin Erbakan, bu görüşmelerde Filistin konusuna da dikkat çekmiştir. İsrail devletinin Filistin topraklarında kurulmasını tecavüz olarak nitelendiren Erbakan, bütün Müslöman ölkelerin Filistin davasına sahip çıkması gerektiğini vurgulamıştır. İsrail devletinin kurulmasını Siyonizm'in Müslöman devletleri bölme ve birbirleri ile savaştırma projesinin bir adımı olarak görmekte ve buna engel olunması gerektiğini düşünmektedir (2013:136). Necmettin Erbakan böylelikle Filistin davasının sadece Filistin devletinin değil bütün Müslöman devletlerin sahiplenmesi gereken bir dava olduğunu öne sürmektedir.

Müslöman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi Filistin meselesini bir İslam davası olarak görmekte ortaklaşmaktadırlar. Ancak Millî Görüş Hareketi buna devletler nezdinde taraf olup savunulması gerektiğini düşünürken Müslöman Kardeşler doğrudan kendi üyelerini silahlandırıp bu soruna bizzat müdahalede bulunmuştur. Her ikisi de Filistin davasını savunurken müdahale etme anlamında farklılaşmaktadırlar.

İkinci dünya savaşının başlamasıyla Mısır'da dengeler önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Bu süreçte İngiltere Mısır'daki etkisini daha da artırmaya

başlamıştır. İngiltere ile iş birliği yaptığı gerekçesi ile iktidara karşı sert bir tavır sergileyen Müslüman kardeşler bu tavrı ile toplum nezdinde daha çok destek alarak faaliyet alanını genişletmiştir (Pınar,2015:146). Halk tarafından istediği desteyi gören Müslüman kardeşler, aynı zamanda iktidardan da ciddi anlamda tepki almaya başlamıştır. 1941 yılında Hasan El Benna, yaptığı bir konuşmada Mısır'daki İngiliz yönetimini sert bir şekilde eleştirince Mısır hükümeti tarafından tutuklanarak hapse atılmış ve Müslüman Kardeşlerin bütün yayın organlarına el konularak bütün faaliyetleri yasaklanmıştır (Bilgenoğlu,2017:313). Mısır'da halkın İngiliz destekli yönetimin meşruluğunu kabul etmemesi ve Müslüman Kardeşlerin de bu yönetime ciddi bir muhalefet oluşturması halk ile Müslüman kardeşlerin bütünleşmesini ve Müslüman Kardeşlerin halkta önemli bir zemin elde etmesini sağlamıştır.

12 Mart 1971 ihtilalinden sonra Milli Nizam Partisi laikliği ihlal ettiği ve şeriat yanlısı olduğu belirtilerek soruşturma açılmış ve bu soruşturma sonucunda 1972 yılında anayasa mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Manaz,2008:256). Milli Nizam Partisi, Türk siyasi hayatında İslamcı anlayışın siyasi bir kimlikle yer almasının ilk deneyimi olması açısından bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Bu anlamda kendisinden sonra kurulan partiler için öncü bir rol oynamaktadır (Çaha ve Baykal,2017:804). Milli Nizam Partisinin kapatılması ile Türkiye'de Siyasal İslamcı bir kimlikle kurulan ilk parti de seçime girmeden kapatılmıştır.

Müslüman Kardeşler ve Millî görüş hareketinin muhalefet konumundayken siyasi baskıyla karşılaşp saf dışına bırakılmaları her iki hareketin de aslında farklı konum ve farklı dönemlerde siyaset yapmalarına rağmen benzer süreçler geçirdiklerinin bir göstergesidir. Karşılaştıkları bu benzer koşullar ise daha sonrasında bu iki hareket arasında bir kader birliğine yol açacaktır. Wendt'e göre, iki aktörün amaç ve çıkarlarının yanında karşılaştıkları koşullar, yaşadıkları geçmişler ve geçirdikleri tecrübeler de benzer veya ortak olduğunda bu iki aktör "ortak kader" le karşılaşırlar. Karşılaştıkları ve kabul ettikleri ortak kader ise ortak kimlik için inşa edici bir role sahip olur (2012:425). Müslüman kardeşler ve Millî görüş Hareketinin yaşadığı benzer süreçler, uygun şartlar oluştuğunda ortak kimlik inşa etmelerine zemin hazırlamıştır.

1942 seçimlerden sonra parlamentoda da belirli bir güç elde eden Müslüman Kardeşler iktidarda bulunan Vafd partisine karşı etkili bir muhalefet yaparak Mısır siyasetinde önemli bir konuma gelmiştir (Arı ve Koç,2014:228). Gelen bu siyasi başarı Müslüman Kardeşlerin faaliyetlerini artırarak daha çok şube açmasını da sağlamıştır, öyle ki, 1945 yılında Mısır genelinde 2000'ye yakın şubeye ulaşmıştır (Taş,2015:61) Müslüman Kardeşlerin üye ve şube sayısı artarken aynı zamanda üyelerinin bir kısmına askeri eğitim vererek ve onları silahlandırarak adeta devlet içerisinde farklı bir orduya sahip bir yapı haline gelmiştir (Canbegi,2013:118). Bu dönemde gücünün zirvesinde olan Müslüman Kardeşler ülke içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetlerle ve Filistin davasına verdiği askeri destekle hükümet ve krallık için önemli bir tehdit haline gelmiştir. Bunun üzerine Mısır idari birimleri örgütün çok sayıda üyesini tutuklayarak örgüte cephe almıştır. Bu tutuklamalar devam ederken Müslüman Kardeşlerin lideri Hasan El Benna 1949 yılında bir suikast sonucu öldürülmüştür (Külye,2014:99). Müslüman kardeşler için önemli bir figür haline gelen Hasan El Benna'nın öldürülmesi yeni ve zorlu bir sürecin başlangıcı olacaktır.

11 Ekim 1972 tarihinde Millî Görüş Hareketinin ikinci partisi olan Milli Selamet Partisi Milli Nizam Partisinin üyeleri tarafından kuruldu (Tuğrul,2017:643). Milli Nizam Partisi ile benzer tüzük ve programa sahip olan Milli Selamet Partisi, girdiği 14 Ekim 1973 seçimlerinde mecliste 48 milletvekili ile temsiliyet kazanıp beklenmeyen bir başarı elde etmiştir. Partinin kazandığı oyların önemli bir kısmı beklenenin aksine kentlerden gelmiştir (Manaz,2008:257). Böylece Mili Görüş Hareketi girdiği ilk seçimde önemli bir başarı elde ederek bir çıkış yakalamıştır.

Milli Selamet Partisinin girdiği ilk seçimde görece başarı elde etmesinde o dönem Türkiye'de sürmekte olan mevcut ekonomik düzenin yol açtığı ülke genelinde var olan yoksulluk önemli bir etken olmuştur. Yoksul halk tabanının desteğinin yanında büyük sermaye karşısında güç kaybına uğrayan ve çoğunluğu muhafazakâr dindar kökenli olan taşra sermayesinin mevcut politikardan duyduğu tedirginlikte bu başarıda önemli bir role sahip olmuştur (Poyraz,2006:106). Bu seçim sonucu ile Milli Selamet Partisi, Cumhuriyet Halk

Partisi ile koalisyon ortağı olarak altı ay ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur (Bölükbaşı,2012:168). Buradan hareketle Milli Selamet Partisinin ekonomik programının toplum içerisinde önemli bir karşılık bulduğu söylenebilmektedir

Müslüman Kardeşler toplum içerisinde güçlendikçe muhalefet anlamında iktidara karşı daha sert bir tavır içinde bulunarak faaliyet alanını genişletmiştir. Üyelerini birer militan olabilecek şekilde eğiterek devlet yönetimine karşı farklı bir güç odağı haline gelmeye çalışmıştır. Millî Görüş Hareketi ise tamamen siyasi alanın içinde kalmaya çalışarak yasal şekilde siyaset yapmış ve bunun sonucunda iktidara gelmiştir. Bu da her iki hareketin aslında içerisinde buldukları farklı koşulların etkisi ile siyasi anlayış ve konumlarında farklılıkların da olduğunu göstermektedir.

El Benna, siyasi olarak iktidara gelmeyi veya devletin yönetim kadrolarında bulunmayı hedeflemezken, devletin her zaman İslam inancının gereklerine göre yönetilmesi gerektiğini düşünerek yöneticilere bu konuda sürekli uyarılarda bulunmuş ve onları etkilemiştir (Lavie,2017:997). Hasan El Benna'nın İslam'ın genellikle katı ve baskıcı olarak bilinen ve çoğunlukla da gericilik olarak algılanan genel ahlak ve toplumsal hayata yönelik kurallarını bağımsızlık ve ulus bilinci ile birleştirmesi ona farklı ve dikkat çekici bir özellik katmıştır (Pargeter,2010:18). Müslüman Kardeşlerin toplum içerisinde hızlı bir şekilde benimsenmesi Hasan El Benna'nın dini yorumlayış şeklinin önemli bir etkisi vardır.

Millî Görüş Hareketi temelde İslam değerler etrafında birleşse de farklı İslami ekollere bağlı birçok kesimi bir arada tutan bir yapıya sahiptir. Hareket içerisinde tasavvufî düşünceye sahip olanlar olduğu gibi selefî ve cihatçı düşünceye sahip olanlarda bulunmaktadır. Kısmen farklı olan bu kitleleri bir arada tutmakta ise Necmettin Erbakan'ın kuşatıcı söyleminin etkisi önemli bir etkidir. Necmettin Erbakan genellikle basit, açık ve anlaşılması kolay olan bir dil kullanan bir liderdir. Erbakan, bu çerçevede her kesimden anlaşılabilir ve dışlayıcılıktan uzak genellikle ortak değerlere hitap eden bir söyleme sahiptir (Tuğrul,2017:650). Erbakan bu söylemi ile hitap ettiği kitlelerin gözünde karizmatik bir kişiliğe

bürünmüş ve Millî Görüş Hareketi ülkedeki İslami kesimler için bir çatı işlevi görmüştür.

Burada İslami kesimleri bir araya getirip ve ortak bir çatı görevi görmeleri bu hareketlerin dini yorumlayış şeklinden kaynaklanmaktadır. Hem Hasan El Benna hem de Necmettin Erbakan benzer söylemler ve düşünce şekli ile liderlik konumunda bulunmaktadır. Aynı şekilde sahip olduğu kitleler de benzer söylemlerden etkilenip her iki kişiliğe de benzer liderlik ve bağlılık atfetmişlerdir. Bu da hem liderlerin hem de hitap ettikleri kitlelerin benzer özelliklere sahip olduklarını göstermektedir.

Nasır'dan sonra iktidara gelen Enver Sedat döneminde, Müslüman Kardeşler, militarist faaliyetlerini arka planda bırakarak daha yumuşak ve ılımlı bir harekete dönüştüler. Sedat, kendisine muhalif olan sol yapılanmalara karşı siyasette denge sağlayabilmek için Müslüman Kardeşler üyelerini serbest bırakarak faaliyetlerine yasal bir şekilde devam etmelerini sağladı (Lavie,2017:998). Bu dönemde özgürlük ortamından yararlanan Müslüman Kardeşler tekrardan çalışmalar yapmaya başlayarak özellikle basım ve yayın organları ile faaliyetlerine devam etti. 1978 yılında yapılan Camp-David anlaşması ve İsrail ile yapılan barış anlaşması sebebi ile iktidara karşı sert bir muhalefet yapmaya başlayınca tekrardan iktidarın baskısına maruz kaldı ve o dönemki lideri Ömer El Tilmisani başta olmak üzere birçok üyesi tutuklandı (Taş,2015:83). Görüldüğü üzere Enver Sedat döneminin büyük bir bölümü Müslüman Kardeşler için tekrardan toparlanma dönemi niteliğinde olmuştur.

Türkiye'de 1980 ihtilalinden sonra Millî Görüş Hareketinin ikinci partisi konumunda olan Milli Selamet Partisi, Milli Nizam Partisine yöneltilen benzer gerekçelerle kapatılmıştır. Her ne kadar askeri yönetim bütün siyasi alana ve partilere müdahale etse de Milli Selamet Partisi ve lideri Necmettin Erbakan, laikliği ihlal ettiği ve şeriat yönetimi kurmak istediği suçlamasıyla daha ağır bir müdahale ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte Necmettin Erbakan ve parti yöneticileri tutuklanmış ve yargılanma sonucunda haklarında siyaset yapma yasağı çıkartılmıştır. Böylelikle Millî Görüş Hareketinin lideri 1987 yılına kadar

siyasi alanın dışında kalmak zorunda kalmıştır (Baykal ve Çaha,2017:7). Millî Görüş Hareketi bir kez daha siyasi anlayışı sebebi ile anayasal müdahale ile karşı karşıya kalmıştır.

Müslüman Kardeşlerin Mısır'da Enver Sedat yönetimi tarafından baskı altında olduğu ve üyelerinin tutuklanıp faaliyetlerinin kısıtlandığı dönemde Türkiye'de ise Millî Görüş Hareketi benzer süreçleri yaşamıştır. Bu da birçok noktada benzerlik gösteren iki siyasi anlayışın farklı ülkelerde de olsa aynı benzer baskı ve müdahaleler ile karşılaştıklarını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

21 Eylül 1983 tarihinde Millî Görüş düşüncesi çerçevesinde yeni bir parti olarak Refah Partisi kurulmuştur. Her ne kadar yeni bir isimle kurulmuş olsa da ideolojik olarak Millî Görüş düşüncesine sahip, önceki partilerin devamı niteliğinde bir partidir (Çelebi,2019:48). Refah Partisi, 1980'li yıllarda girdiği genel ve yerel seçimlerde istediği başarıyı elde edemese de girdiği 20 Ekim 1991 seçimlerinde önemli bir başarı elde ederek meclise 40 milletvekili ile girmiştir (Manaz,2008:260). Böylece uzun süre sonra Millî Görüş Hareketi tekrardan siyasette etkin olabilme konumuna gelmiştir.

Refah Partisi asıl başarısını 1994 yılında girdiği yerel seçimlerde almıştır. Bu seçimde Türkiye genelinde oylarını artıran parti 7 büyükşehir ve 22 ilde belediye başkanlıklarını kazanmıştır (Çelebi,2019:48). Böylece Millî Görüş düşüncesi artık Türkiye'de yönetim alanlarında geniş bir hareket ve yayılma alanı elde etmiştir. Aynı zamanda Millî Görüş Hareketinin Anadolu Gençlik Derneği ve benzeri yapılanmaları da faaliyetlerini daha rahat yürütebilme olanağına kavuşmuşlardır (Manaz,2008:262). Bununla beraber Millî Görüş Hareketinin siyasi alanda olduğu gibi toplumsal alanda da etkin hale gelmeye başladığı söylenebilir.

1995 yılında yapılan erken genel seçimlerde Refah Partisi ile Millî Görüş Hareketi o zamana kadar ki en büyük başarısını yüzde 21 oy alıp birinci parti olarak elde etmiştir (Heper,2011:38). Seçim sonuçlarından sonra Refah Partisi, Doğru Yol Partisi ile koalisyon kurarak iktidara gelmiştir. Refah Partisi, iktidarda olduğu dönemde dolardan başka bir para birimi kullanan bir Müslüman ortak pazarı kurma ve Müslüman ülkeler askeri ittifakı kurma gibi hedefler belirlese de

mecliste çoğunluğu elde demediği için bu politikaları gerçekleştirememiştir. Ama Müslüman ülkeleri bir araya getiren ve o ülkelerin demokratik gelişimini, ticari ve iktisadi gelişmelerini ön gören D-8 örgütünü kurmayı başarmıştır (Akşin,2007:299). Buradan hareketle, Millî Görüş Hareketinin kimlik çerçevesinde dış politika hedefleri belirlediği açıkça görülmektedir.

Burada da görüldüğü gibi Müslüman Kardeşler muhalefet konumunda olduğu için siyasi anlamda büyük bir dezavantaja sahip olmuştur. Müslüman Kardeşlerin faaliyet alanı ve faaliyet yapma şekilleri genellikle iktidarla girdiği ilişkilerin seyrine göre değişmiştir. Millî Görüş Hareketi ise sahip olduğu bütün fırsatları değerlendirerek ülke siyasetinin merkezinde bulunmuş ve her ne kadar anayasal engellere takılsa da yeni partiler kurarak bu engeli aşip ülke siyasetinin merkezinde bulunmayı başarmıştır.

1981 yılında Hüsnü Mübarek iktidara gelince Müslüman Kardeşler üyelerini serbest bıraktı. 1984 ve 1987 seçimlerinde bağımsız adayları diğer partilerle ittifak halinde seçimlere katılınca Müslüman Kardeşler parlamentoda önemli bir çoğunluk elde etmiştir (Malhem,2019:67). 1900'lü yıllara kadar parlamentoda önemli bir güç olarak kalan Müslüman Kardeşler aynı zamanda sosyal faaliyetlerini de rahat bir şekilde sürdürme imkânı elde etmişlerdir. Parlamentoda da yer alınca önemli bir siyasi güce ulaşan Müslüman kardeşler Mübarek için tehdit haline gelince, Mübarek radikal ve ılımlı bütün dini gruplara cephe alarak baskı altına almaya başladı (Taş,2015:85). Baskıya maruz kalmasına rağmen 2011 Arap baharı dönemine kadar muhalif yapısını ve kitlesel tabanını koruyan Müslüman Kardeşler, Arap baharı Mısır'a yansıdığı sırada ülkedeki en düzenli ve en önemli muhalif hareket konumundaydı (Parteger,2010:177). Görüldüğü üzere Müslüman Kardeşler Mübarek döneminde resmi olarak Mısır siyasetine girmeye başlamış ve karşılaştığı baskılara rağmen önemli bir siyasi figür haline gelmiştir bu dönemde. Bu sebeple Arap baharı döneminde güçlü bir yapılanma olması sebebi ile o döneme damga vuracak olan bir aktör olacaktır.

Refah partisinin kapatılması sonrasında Fazilet Partisi kurulmuşsa da anayasa mahkemesi tarafından benzer gerekçelerle kapatılmış ve Millî Görüş

çizgisinde iki ayrı grup yenilikçiler ve gelenekçiler şiarı ile Adalet ve Kalkınma Partisi ve Saadet Partisini kurmuşlardır (Akşin,2007:302). Recep Tayyip Erdoğan tarafından Millî görüş çizgisinde yeni bir oluşum olarak kurulan Adalet ve kalkınma Partisi Millî Görüş Hareketinin dayandığı Siyasal İslam düşüncesini demokratik ve modern değerlerle uyumlaştırma söylemi ile siyasete dahil olmuştur (Heper,2011:380). Böylece Adalet ve Kalkınma Partisi çağdaş değerlere karşıtlık beslemese de İslami kimliğine olan bağlılığını da sürdürmeye çalışmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisinin bu şekilde yeni bir vizyon belirlemesinde Millî Görüş Hareketinin siyasi alanda sürekli anayasa tarafından engellenmesinin bir sonucu olarak dinin siyaset ile ilişkisini sorgulama ihtiyacı duyması etkili olmaktadır.

2002 genel seçimlerinde yeni kurulmuş olmasına rağmen tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, İslami kimliğinin yanında muhafazakâr demokrat kimliğini de ön plana çıkararak bir dizi reformlarda bulunmuştur (Kılınç,2016:79). Yapılan reformlar sosyal ve iktisadi anlamda birçok alanı kapsamıştır. Bu çerçevede partinin dışişleri bakanlığı ve başbakan yardımcılığında bulunan Abdullah gül, çağdaş bir Müslüman vizyona sahip olduklarını ve bu çerçevede çevre ülkelere örnek teşkil edebilecek bir derinliğe sahip olduklarını belirtmiştir (Heper,2011:413). Buradan da anlaşılacağı üzere Adalet ve Kalkınma Partisi sahip olduğu geleneksel değerleri çağdaş değerlerle bağdaştırıcı bir politik yapıya sahip olmuştur.

Mısır'da Hüsnü Mübarek döneminin başlaması ile Müslüman Kardeşler artık parlamento da temsil edilen bir konuma gelerek daha farklı bir çizgi çizmeye başlamış ve siyasi alanın içerisinde daha görünür hale gelmiştir. Millî Görüş Hareketi ise gelen siyasi başarı sonrası tekrardan anayasa engeline takılmış ve hareket olarak bölünme noktasına gelmiş ve birbirinden kısmen de olsa farklı partiler tarafından temsil edilmeye başlanmıştır.

Bu bölümde Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi birbirleri ile karşılaştırılarak ele alındı. Bu iki hareket önce kuruluş ve ideolojileri bakımından incelenerek ideolojileri ve siyasi anlayışlarındaki benzer ve ortak noktaları ön

plana çıkartıldı. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi, ideolojik olarak birçok noktada benzerlik göstermektedirler. İslam inancı ortaklaştıkları bir noktayı oluşturmakta ve ikisinin de siyasette İslam değerlerini hâkim konuma getirmek istemeleri benzer oldukları noktalardan birini oluşturmaktadır. Batı karşıtı olan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi aynı zamanda Batı medeniyetinin eseri olan demokrasi ve benzeri kavram ve uygulamalara herhangi bir karşıtlık beslemeden bu kavram ve uygulamaların gerekliliğini kabul etmektedirler.

Tarihsel ve kültürel anlamda bir geçmişe sahip oldukları toplumlarla bu birliktelik üzerinden ortak çıkarlar belirlemeleri ortaklaştıkları diğer bir noktayı oluşturmaktadır. Hem Müslüman Kardeşler hem de Millî Görüş Hareketi İslam inancına sahip bütün toplumların sorunlarına odaklanarak bu sorunlara müdahil olup ortak bir şekilde çözme amacı taşımaktadırlar. Böyle bir amaç taşımaları ise gerekli şartlar oluştuğunda beraber hareket etmelerini olağan hale getirmektedir. Bu sebeple de İslam inancının seküler hale gelmesine karşı durarak inancın toplumsal şekilde yaşanması ve benimsendiği toplumlar arasında güçlü bir bağ işlevi görmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu anlamda Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi kendilerine inanç temelli bir kimlik belirlemekte ve politikalarını da bu kimliğe göre şekillendirmektedir. Batı karşıtlığı düşüncesi ise sahip oldukları inanç temelli kimliklerinden kaynaklanmaktadır. Kendilerini biz olarak tanımlarken Batılı devletler veya Batı toplumu onlara göre İslam inancı dışında kalan öteki kavramını temsil etmektedir.

İdeolojileri ve siyasi anlayışları açıklandıktan sonra her iki siyasi hareketin yaşadığı siyasi süreçler anlatılmıştır. Siyasi süreçleri karşılaştırıldığında, içinde buldukları farklı koşullar sebebi ile hem benzer hem de farklı süreçler yaşadıkları görülmektedir. Millî Görüş Hareketi doğrudan politik alana dahil olarak faaliyetlerini gerçekleştirirken Müslüman Kardeşler ise ilk dönemlerinde dini bir cemaat olarak faaliyet göstermiş ve siyasetçilere tavsiye mektupları göndererek ülke siyasetini etkilemeye çalışmıştır. Daha sonra siyasi alana seçimler ve siyasi söylemler ile dahil olan Müslüman Kardeşler iktidar tarafından baskı ve müdahalelere maruz kalmışlardır. Aynı şekilde Millî Görüş Hareketi de hem muhalif konumda iken hem de iktidar veya iktidar ortağı iken laiklik

ilkelerini tehdit ettiği iddiası ile parti kapatılmalarına ve siyaset yapma yasaklarına maruz kalmıştır.

Millî Görüş Hareketi parti kapatmalarına ve siyaset yasaklarına karşı yeni partiler kurarak siyasette etkin olmaya çalışırken, Müslüman Kardeşler ise, herhangi bir siyasi parti kurmadan her dönem belirli siyasetçileri veya partileri destekleyerek muhalefet yapmış veya ülke iktidarını etkilemeye çalışmıştır. Temelde aynı amaca sahip olmaları konusunda benzer olmakla beraber siyasi faaliyet yürütme şekilleri ise kısmen farklılık göstermektedir. Birbirlerinden farklı süreçler yaşamalarında, Türkiye ve Mısır'da mevcut koşulların farklılık göstermesinin de etkisi bulunmaktadır. Millî Görüş Hareketi demokratik değerlerin geçerli olduğu bir ülkede siyaset yürütürken Müslüman Kardeşler ise krallık yönetiminin bulunduğu bir ortamda siyaset yapmıştır.

Görüldüğü üzere Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi birebir örtüşen hareketler olmasa da birçok noktada benzerlik göstermektedirler. Sahip oldukları bu ortaklık ve benzerlikler ise iktidarda buldukları dönemde Mısır ve Türkiye'nin bu kimlik çerçevesinde iyi ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Her iki hareketin devlet iktidarını elinde bulundurma gücüne sahip olması ve birbirleri ile doğrudan ilişki içerisine girebilmesi ise Ortadoğu bölgesinde yaşanan Arap baharı sürecinde mümkün hale gelmiştir. Türkiye ve Mısır ilişkilerinin belli bir dönemde sahip oldukları kimlik üzerinden açıklandığı bu tezde, o dönem sahip oldukları kimlik yapılarını ve genel olarak siyasi anlayışlarını anlamak gerekmektedir. Burada kimlik yapıları ortaya konulan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin bu kimlik çerçevesinde kurdukları ilişkiler bir sonraki bölümde ele alınarak kimliğin Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri ne şekilde inşa ettiği açıklanacaktır.

Tezin bundan sonraki bölümünde Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarda iken Türkiye'de ise iktidarda ideolojik temeli Millî Görüş Hareketine dayanan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bulunduğu dönemde bu iki siyasi hareketin ortak ve benzer noktalarının iki devlet ilişkisine ne şekilde etki ettiği anlatılacaktır. Bu sebeple öncelikle bu iki hareketin birbirleri ile doğrudan ilişki kurabilmesine

zemin oluşturan Arap baharı süreci ana hatları ile ele alınarak bu süreç içerisinde iki ülkenin birbiri ile kurduğu ilişkiler açıklanacaktır.

BÖLÜM 3

MISIR'DA MURSİ DÖNEMİ VE DEĞİŞEN TÜRKİYE- MISIR İLİŞKİLERİ

Tezin bu bölümünde, Ortadoğu bölgesinde yaşanan Arap baharı süreci ile Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ve Türkiye ile Mısır arasında gelişen ilişkiler ele alınacaktır. Arap baharı süreci, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ve Türkiye'nin de bu süreçte geliştirdiği politikalar ile iki ülke ilişkisinin farklı bir boyuta geçmesine zemin oluşturmuştur. İki ülkenin kuruluş tarihlerinden itibaren belli bir düzeyde seyreden ilişkileri bu dönemde önceki dönemlere göre farklı bir boyuta geçmiştir. Bu bölümde, Mursi dönemi Mısır ve Türkiye ilişkileri iki ülkenin sahip olduğu kimlik yapıları dikkate alınarak açıklanacaktır.

Öncelikle ilişkilerin değişimine zemin oluşturması sebebi ile Arap baharı süreci genel hatları ile kısaca anlatılacaktır. Sonrasında bu sürecin Mısır'a sıçraması ve Mısır'da ne şekilde geliştiği üzerinde durulacak ve Müslüman Kardeşlerin süreçteki rolüne dikkat çekilerek anlatılacaktır. Mısır'da olaylar yaşanırken Türkiye'nin de o süreçte yaşanan gelişmelere yönelik söylemleri ve tavırları da dikkate alınması gereken bir konu olacaktır.

Bu dönemde Türkiye'nin bölgeye yönelik nasıl bir dış politika sergilediğini anlamak, Mısır ile ilişkilerini açıklamakta gereklilik arz etmektedir. Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde sergilediği dış politika ele alınarak özellikle Ortadoğu bölgesine yönelik bakışı ve dış politika stratejisi açıklanacaktır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası açıklanırken bu politikaların geliştirilmesinde Türkiye'nin kimlik ve normatif değerlerinin etkisi ve rolü üzerinde durulacaktır.

Daha sonra Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarda iken Türkiye ile Mısır ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve ilişkilerin değişimi sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde açıklanacaktır. İkinci bölümde anlatılan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin düşünsel ve ideolojik yakınlığının bu dönemde iki ülke ilişkilerinin değişiminde nasıl bir etkiye sahip olduğu ortaya konulacaktır. Aynı

şekilde Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarı devrildikten sonra ilişkilerin ne denli keskin bir dönüş yaşadığı da açıklanarak ilişkilerin olumlu veya olumsuz değişiminde etkili olan unsurların var olduklarında veya ortadan kalktıklarında ilişkileri ne kadar etkilediği açıklanacaktır. Bütün bunlar açıklanırken Sosyal inşacı yaklaşım dikkate alınarak bu yaklaşımın varsayımlarının iki ülke ilişkisini ne derecede açıkladığı ortaya konulacaktır.

3.1. İlişkilerin Değişimine Bir Zemin Olarak Mısır'da Arap Baharı

2010 yılında, Tunus'lu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendini yakması ile başlayan ve Arap baharı olarak adlandırılan süreç, Ortadoğu'daki birçok ülkeye yayılmış ve Mısır'da bu süreci yaşayan ülkelerden biri olmuştur (Çelik,2015:37). Bu sürecin yaşanmasının en çok göze çarpan nedeni o bölgedeki toplumların içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar olsa da arka planda siyasi ve hukuki nedenler de yatmaktadır (Çetinoğlu,2012:17). Arap baharının, siyasi sistemlere bir tepki olarak da ortaya çıktığı üzerinde uzlaşılan en önemli noktadır. Toplumda yer alan, işsizlerin, kadınların, liberalizm yanlılarının, İslamcılarının ve demokrasi isteyen bütün kesimlerin ortak bir şekilde ses çıkararak meydanları doldurması var olan mevcut yönetim şekillerinin değişmesini talep etmelerinden kaynaklanmaktadır (Doster,2013:56). Burada da görüldüğü üzere toplumdaki birçok kesim aslında farklı koşullarda ve farklı beklentilere sahip olmalarına rağmen onları birleştiren temel nokta sürmekte olan yönetim şekillerinin uyandırdığı rahatsızlıktır.

Arap baharı sürecinde hanedanlık veya otoriter yönetim şekilleri ile yönetilen birçok yönetim yıkılmış veya baskılar sonucunda yöneticiler istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte o zamana kadar yönetimin dışında tutulan liberal kesimler ve İslamcı kesimler sürecin en önemli aktörü konumuna gelmişlerdir (Oğuzlu,2011:12). Arap baharı yaşandığı her ülkede benzer talep ve sebeplerle ortaya çıkmışsa da her ülkede farklı şekilde ilerlemiş ve farklı sonuçlara yol açmıştır. Bazı ülkelerde ortaya konulan tepkiler ve yapılan müdahaleler hızlı sonuç vererek önemli değişimlere yol açsa da bazı ülkelerde ise yapılan protestolar ve müdahaleler kontrol altına alınamamış ve iç savaşa dönüşmüştür

(Deniz,2013:70). Görüldüğü üzere Arap baharı süreci yaşandığı ülkelerde tarihi anlamda önemli etkiler bırakmıştır.

Yaşanan sürece toplumun farklı kesimlerinden kitlelerin müdahil olması sürecin geçiş dönemlerini de zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda yeni kurulacak olan yönetim biçimlerinin siyasi anlayışlarının ne şekilde olacağı ve toplumların bütün kesimlerinde nasıl karşılanacağı önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Nitekim bölgede Batı karşıtı düşüncesinin görünür olması da yeni kurulan yönetimlerin hesaba katması gereken bir konu olmaktadır (Bingöl,2013:35). Bu sebeple sürecin yaşanmadığı bölgedeki diğer ülkeler de ortaya çıkan karışıklıkta belli başlı bazı aktörleri destekleyerek, bazılarını karşı ise cephe olarak buldukları bölgenin yeniden şekillenme sürecine etkide bulunmaktadır.

Tunus'ta yaşanmaya başlayan Arap baharı süreci çok geçmeden kısa zaman içerisinde, uzun süre boyunca Hüsnü Mübarek yönetiminde olan bölgenin en önemli stratejik ve tarihi öneme sahip ülkelerinden olan Mısır'a da sıçramıştır. Bölgede sahip olduğu güç, tarihsel geçmiş ve stratejik coğrafi konumu sebebi ile Arap baharının Mısır'da yaşanmaya başlaması sürecin ciddiyetini gözler önüne sermiştir (Alkan,2019:50). Mısır'da Arap baharının yaşanmasının önemli sebeplerinden biri, uzun süren Hüsnü Mübarek yönetimin son zamanlarda ülkede yolsuzluk, işsizlik ve adaletsizliğe sebep olduğu düşüncesinin yaygınlık kazanmasıdır. Bunun yanında Mısır'da örgütlenmiş halde bulunan Müslüman Kardeşler ve benzeri grupların varlığı ve bu durum karşısındaki rahatsızlıklarını ortaya koymak ve çözüm üretebilmek için Tunus'ta yaşanan olaylardan etkilenip Mısır'da yönetimi etkilemek ve değiştirmek için bu olayları bir zemin olarak görmeleridir (Güvenilir,2016:135). Mısır'da sürecin daha derin yaşanmasında ülkede muhalif konumda bulunan örgütlü yapıların olması etkili olmuştur.

Mısır'da Mübarek döneminde var olan devlet kurumlarının halk için çalışmaktan çok, var olan rejimin sürekliliğini sağlamaya yönelik çalıştığı iddiaları halkın yaşadığı sorunların çözümünü devletten beklemeyip alternatif çözüm yolları aramasına sebep olmuştur. Özellikle yargı organlarının bağımsız işlememesi halkın adalet çağrılarını yükseltmiştir (Kayalı,2016:165). Devlet

kurumlarının halk lehine işlememesi ile devlete olan güven azalırken halk, özellikle İsrail ile yaptığı savaşlardan ve birçok kez yönetime el koymasından kaynaklı Orduyu bir çözüm mekanizması olarak görmeye başlamıştır. Ordunun karizmatik bir yapısının olması sebebi ile halk, ordunun müdahale etme potansiyeline dayanarak yönetimin devrilebileceğine inanmıştır (Bekaroğlu ve Kurt,2015:11). Mısır'da güçlü bir ordunun varlığı ve halkın orduya bakış açısı sürecin başlamasında etkili olmuştur.

25 Ocak 2011 tarihinde Mısır'da ilk eylemler başlamış ve Arap baharı resmen Mısır'da da yaşanmaya başlamıştır. Ülkede muhalif kesimlerin çokluğu ve belli kitlelerin sosyal medya aracılığı ile örgütlenmesi sebebi ile çoğunlukla meydana ilk çıkanlar sosyal medya aracılığı ile kısa sürede örgütlenen gençlerden meydana gelmekteydi. Eylemlerin başladığı sırada ülkedeki en düzenli ve örgütlü hareket olmasına rağmen Müslüman Kardeşler, sosyal medya araçlarını yaygın kullanmamaktan kaynaklı olayların geri planında kalmıştır (Pargeter,2010:177). Mısır'da gerçekleşen eylemlere ülkenin her tarafından farklı görüşlere ve konumlara sahip insanlar, farklı beklentilerle protestolara katılmış ve merkezi Tahrir meydanı olan eylemler bütün ülke çapında yaşanmaya başlanmıştır. Protestolarda bütün kesimlerin ortaklaştığı en önemli talep ise Hüsnü Mübarek'in istifasının istenmesidir (Telci,2014:97). Tahrir Meydanı, protestoların başladığı ve en yoğun yaşandığı yer olması sebebi ile protestocular ve özellikle de Müslüman Kardeşler için sembol bir meydan haline gelmiştir.

Protestoların başladığı ilk günlerde Müslüman Kardeşler İrşad bürosu üyesi Muhammed Mursi, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması ve anayasanın güncellenmesi gerektiği maddelerinin de yer aldığı bir bildiri yayımlayarak Hüsnü Mübarek'i ikaz etmiş ve bu süreçteki safını da belirlemiştir. O süreçte eylemlerin artmasıyla beraber protestolarda üyeleri yer alsa da Müslüman Kardeşler hareket olarak aktif bir şekilde protestolara katılmaktan kaçınmıştır (Pargeter,2010:179). Müslüman Kardeşler her ne kadar doğrudan Mübarek yönetimi tarafından hedef alınmamak için protestolara katılmasa da Mübarek yönetimi daha ilk günlerde protesto ve eylemleri planlayan ve organize eden gücün Müslüman Kardeşler olduğunu açıklayarak Müslüman Kardeşleri suçlamıştır (Külye,2014:72).

Müslüman Kardeşlerin hedef haline gelmekten çekinmesinde, kurulduğu ve faaliyetlere başladığı tarihten itibaren birçok kez devlet tarafından baskı altına alınmış olmasının önemli bir etkisi vardır. Müslüman Kardeşler devlet yönetimi ile daha önce birçok kez karşı karşıya gelmiş tecrübeli bir hareket olmasından kaynaklı gerçekleşen olaylara ilk başlarda kontrollü ve itidalli yaklaşmıştır.

Mısır'da Tahrir Meydanında toplanan göstericiler genellikle seküler ve liberal ideolojiye sahip organize ve örgütlenmeden yoksun kitleler oldukları için Müslüman Kardeşler bu kitlenin hükümet baskısına karşı direnemeyeceğini düşünmekteydi. Aynı zamanda İslami ideolojiye sahip olan Müslüman Kardeşler bu protesto ve eylemleri solcu kesimlerin eylemleri olarak görmekteydi ve bu da ilk başlarda eylemlere katılmadan dışardan izlemekle yetinmelerine sebep olan bir etkendir (Boztemur,2011:59). Müslüman Kardeşler bir yandan ülkenin en örgütlü hareketi olarak eylemlere katıldığında ve bu eylemler başarısızlıkla sonuçlandığında günah keçisi olarak ilan edilip, yıllar boyunca elde ettiği bütün birikimini kaybetmekten korkmaktaydı. Diğer yandan ise hiçbir zaman devrimci bir hareket olmayıp ülkeyi İslami şartlara uygun hale getirmek için kurulu düzenin yıkılmadan ve toplumun değişimi ile beraber devlet yönetiminde ve anlayışında bir değişme olması taraftarıydı (Pargeter,2010:178). Müslüman Kardeşler eylemlere katılmayı büyük bir risk olarak görürken aynı zamanda eylemleri gerçekleştiren kitle ile arasında da önemli anlayış farklılıkları görmekteydi.

Müslüman Kardeşler, eylemlere katılmakta her ne kadar çekinse de Mısır'da gerçekleşecek olan herhangi bir adımda ve olası bir yönetim değişikliğinde de arka planda kalmak istemiyordu. Bu sebeple 28 Ocak tarihinde gerçekleşen büyük çaplı protestolara katılarak meydanlara inmeye ve diğer gruplarla beraber hareket ederek sesini yükseltmeye başlamıştır (Külye,2014:73). Eylemlere katılmaya başlayan Müslüman Kardeşler Hareketi, gerçekleştirilmeye çalışılan devrimin bir İslam devrimi olarak lanse edilip bertaraf edilmemesi için diğer gruplarla hareket edip, kendisini ön plana çıkarmaktan ve eylemlere önderlik etmekten ziyade eylemlerin bir parçası olmak istemekteydi (Pargeter,2010:179). Müslüman Kardeşlerin eylemlere katılmaya karar vermesi, meydanlarda olan eylemcilerin

geri adım atmaması ve bu eylemlerin artık ciddi sonuçlar doğuracağına belirgin hale gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Müslüman Kardeşlerin eylemlere katılması sadece eyleme katılan insan sayısının çoğalması anlamına gelmiyordu. Bu aynı zamanda Müslüman Kardeşlerin güçlü bir örgütlenme olmasından kaynaklı lojistik destek ve Mübarek yönetiminden gelen saldırılara karşı güçlü bir savunma yapılabileceği anlamına gelmekteydi. Öyle ki Müslüman Kardeşler meydanlara ilk yardım malzemesi, çadır, su ve yiyecek temin ederek eylemlere ve eylemcilerin direnişine önemli bir güç katmaktaydılar (Taş:2015:87). Eylemlerin şiddetlenerek devam ettiği şubat ayına girildiğinde Müslüman Kardeşler artık eylemlerin başarıya ulaşabileceğini tahmin etmiş ve bir bildiri yayınlarak eylemlerin Hüsnü Mübarek yönetimi istifa edene kadar devam edeceğini belirtmekteydi. Müslüman Kardeşler bu açıklama sonucunda artık eylemlerin en ön saflarında yer alarak gerçekleştirilecek olan devrimin en önemli aktörlerinden biri konumuna yerleşmiştir (Somuncuoğlu,2019:35). Bununla beraber Müslüman Kardeşler ilk kez Mübarek yönetiminin gayrimeşru olduğunu dile getirerek istifaya çağırmıştır.

Eylemler devam ederken artık protestocular içerisinde iyice ön plana çıkmış olan Müslüman Kardeşler müzakere yapmak ve meydanlardaki halkın taleplerini masaya yatırmak amacı ile Mübarek yönetimi ile bir görüşme gerçekleştirip Mübarek'in görevi bırakmasını talep etmiştir. Eylemciler ise Müslüman Kardeşleri Mübarek yönetimi ile müzakere yaptıkları için suçlamaktaydılar. Böyle bir suçlama ile karşı karşıya kalan Müslüman Kardeşler, önerileri de Mübarek Yönetimi tarafından reddedilince protestoları artırmaya başlamışlardır (Pargeter,2010:184). Eylemler devam ederken Türkiye eylemcileri destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Recep Tayyip Erdoğan, halkın meşru taleplerine ve sokakların sesine kulak verilmesi gerektiğini açıklamıştır. Tarih 11 Şubat'ı gösterdiğinde Hüsnü Mübarek artan baskılar karşısında istifa ettiğini ve seçimlere kadar yönetim yetkilerini orduya devrettiğini açıklamıştır (Külye,2014:77). Türkiye, eylemler sırasında eylemcileri destekleyen açıklamalar yaparak olaylara yönelik tavrını belirtmiştir. Türkiye'nin bu tavrında meydana Müslüman

Kardeşlerin bulunmasının etkisi vardır. Bir önceki bölümde anlatılan Millî Görüş Hareketi ve Müslüman Kardeşlerin ideolojik yakınlığı bu etkiyi doğurmaktadır.

Türkiye'nin bu olay karşısında eylemcilerin tarafında yer almasının sebeplerinden biri de Mübarek yönetimi ile Türkiye arasında var olan yönetim anlayışının farklılığıdır. Bu fark ise Türkiye'nin demokratik, Mısır'ın ise otoriter bir şekilde yönetilmesidir. Bununla ilgili Alexander Wendt, otoriter devletler ile demokratik devletler arasında çatışma ve rekabetin olası, iş birliği ve desteğin ise zor bir ihtimal olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bu devletlerin iç normları ve çatışmalara yönelik çözümleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu devletler arasında farklılıkların azaltılması ve bunun yerine benzerliklerin kurulması iş birliğini kolaylaştıracaktır (2012:431). Wendt'in bu yargıları göz önünde bulduğunda Müslüman Kardeşlerin Adalet ve Kalkınma Partisine yakın olmasının yanında aynı zamanda Müslüman Kardeşlerin de dahil olduğu eylemcilerin demokrasi talep etmesi Türkiye'den destek almasını sağlamıştır.

Hüsnü Mübarek istifa ettikten sonra yönetimi ele alan Mısır ordusu, bir geçiş süreci planlayıp bu süreçte de anaysa hazırlamaya çalışırken Müslüman Kardeşler bu süreçte ordunun yanında yer almıştır. Bir buçuk yıllık geçiş sürecinden sonra Mısır'da ilk demokratik seçimlerin yapılması kararlaştırılmış ve Müslüman Kardeşler de "*Hürriyet ve Adalet*" partisini kurarak seçimlere girmiştir (Taş,2015:88). Hürriyet ve Adalet Partisi ile Müslüman Kardeşler ilk kez bir siyasi parti kurarak doğrudan ülkeyi yönetmeye talip olmuşlardır.

3.2. Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Ortadoğu Politikası

Türkiye'de 2002 yılında yapılan seçimle yeni kurulmuş olmasına rağmen tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye için siyasi, ekonomik ve ticari anlamda önemli bir süreci başlatmıştır. Türkiye'de bu dönemde küreselleşme olgusuna ayak uydurarak yeni bir dış politika süreci belirlerken Ortadoğu bölgesine ise ayrıcalıklı bir bakış açısıyla farklı bir önem yüklemektedir (Özdemir,2018:167). Bu anlamda Türkiye'nin dış politikasını açıklamak için her ne kadar farklı yaklaşımlar öne sürülse de Ortadoğu bölgesi ile olan tarihi

bağlarına bakıldığı zaman inşacı yaklaşım daha açıklayıcı bir hale gelmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldikten sonra bölgesel ve küresel anlamda uyum sağlayabildiği sürece Ortadoğu ülkeleri ile tarihi geçmişinden ve stratejik çıkarlarından dolayı yakın ilişkiler kurma vizyonu belirlemiştir (Özkoç,2017:83). Burada Adalet ve Kalkınma Partisinin bu vizyonu belirlemesinde Ortadoğu ülkeleri ile sadece coğrafi yakınlık değil geçmişte paylaşılan ortak tarih ve ortak değerler de etkili olmaktadır.

Maddi faktörlerin yanı sıra, en az onlar kadar önemli gördüğü sosyal faktörler üzerinde de duran Wendt, siyasi eylemleri önemli şekilde etkilediğini düşündüğü kimliği ön plana çıkarmış, uluslararası ilişkiler aktörlerinin birbirleri ve sistem ile girdikleri karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak tanımlamıştır (2012:184). Wendt'e göre; aktörler içinde buldukları ve sahip oldukları sosyal yapıya göre kendilerine bir kimlik belirlerken bu kimliğe göre çıkarını belirler ve bu çıkarına göre politika oluşturur. Burada Türkiye'nin tarihi geçmişinde Ortadoğu bölgesi ile paylaştığı tarihi süreç ve o süreçte ortaklaştığı norm ve değerler çerçevesinde kendisini Ortadoğu ile ortak bir kimliğe sahip görüp ilişkileri o yönde kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye Ortadoğu'ya öncelik verse de aynı zamanda geniş bir dış politika vizyonu belirleyerek bu vizyon ile başta Avrupa Birliği olmak üzere diğer aktörlerle de diplomatik ve ekonomik anlamda ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Batı medeniyetinin önemli bir eseri olan demokrasi kavramını İslam değerleri ile uyumlaştırabilmiş ve bu anlamda İslam kimliğini korurken Batı dünyası ile geliştirmeye çalıştığı ilişkiler ile aynı zamanda Batı kimliğine de sahip olduğunu ön plana çıkarmıştır (Heper,2011:390). Buradan da anlaşılacağı üzere bu dönemde Türkiye bir değil birden çok kimlik çerçevesinde çıkarlarını belirlemiş ve ona göre ilişkilerini geliştirmiştir.

Bir devletin birden çok kimliğe sahip olabileceği sosyal inşacı yaklaşımının öne sürdüğü varsayımlardan biridir. Wendt'e göre her aktör birden fazla kimliğe sahiptir ve sahip olduğu her kimlik türü aktörün davranışlarını şekillendirmede bir misyona sahiptir. Aktörlerin sahip olduğu kimlik sonucunda belirlenen ilgileri de

karşılaştıkları duruma göre birbirlerine baskın gelebilmektedirler. Burada tehdit unsuru önemli bir etkidir. Hangi kimlik daha çok tehdit altındaysa veya hangi kimliğin gerektirdiği çıkar daha öncelikli ise devletler o kimliği ön plana çıkartarak diğer kimlikleri ikinci plana itmektedir (2012:287). Burada Türkiye'nin birden çok kimliğe sahip olması aynı zamanda birden çok çıkara sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin dış politikası Ak Parti İktidarı döneminde parti içerisinde dış politika yapımına yönelik birçok konumda yer alan Ahmet Davutoğlu tarafından şekillendirilmiştir. Davutoğlu "*Komşularla Sıfır Sorun*" ilkesi çerçevesinde bir dış politika vizyonu belirlemiş ve komşularla girilen iyi ilişkilerin Türkiye'nin güvenlik endişelerini azaltacağını öne sürmüştür. Aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu'da NATO'nun bir üyesi olarak değil bölgesel bir aktör olarak hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır (2010:398). Davutoğlu'nun bu düşüncelerinden Türkiye'nin bölgeye yönelik yeni bir kimlik çerçevesinde baktığı anlaşılmaktadır.

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin daha önceki dönemlerde dış politikada başarısız olmasının sebebi yönetimin dış siyasette İslam kültürü ve kimliğini terk etmesi sebebi ile Osmanlı'nın birer parçası olarak kalan devletlerden uzaklaşmasıdır. Türkiye'nin bölgesel anlamda bir güç sahibi olmasının yolu çoğunluğu Müslüman kimliğe sahip olan Ortadoğu devletleri ile iyi ilişkiler kurmaktır (2010:70). Davutoğlu'na göre Türkiye'nin Ak Parti dönemine kadar uygulamış olduğu dış politika, geleneklerden ve komşulardan uzaklaşma politikasıdır. Bunun aşılması için bürokratlar arası ilişkiden çok toplumların paylaştığı ve onları yakınlaştıran olgular üzerinden ilişki kurulmalıdır (Balcı,2013:158). Davutoğlu'nun burada toplumun paylaştığı değerleri göz önünde bulundurması Türk Dış Politikasının inşacı bir perspektifle yapıldığını göstermektedir.

Sosyal inşacı yaklaşım iki ana önermeyi temel alır. Birincisi, insanlar tarafından sosyal olarak birliktelikler oluşturulmaktadır ve bu birliktelikler maddi unsurlarla değil paylaşılan düşüncelerle kurulur. İkincisi, amaçlı aktörler olarak kabul edilen devletler de kimlik ve çıkarlarını esas olarak insanların paylaştığı bu

düşünceler ile şekillendirmektedir (Özev,2013:486). Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunun toplumların sosyal değerlerine yönelmesi bu anlamda açıklanabilmektedir.

Ak Parti'nin kurucularından olan Abdullah Gül, daha iktidara geldikleri ilk yıllarda, daima Müslüman bir vizyona sahip olduklarını ve bu vizyon çerçevesinde bölgesindeki ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirme ve o ülkelere rol model olabilme amacı taşıdıklarını dile getirmektedir (Heper,2011:413). Aynı zamanda Ak Parti'nin ilk on yılında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri, o ülkelerin yönetim şekilleri dikkate alınmadan tamamen bir uzlaşma zemininde yürürken, Arap baharının başlamasıyla otoriter yönetimler karşısında demokrasi isteyen muhalif kesimleri destekleme zemininde yürümeye başlamıştır (Balcı,2013:286). Burada Türkiye'nin demokrasi isteyen kesimleri desteklemesinde, Türkiye'nin demokrasi ile yönetilen bir ülke olması etkili olmaktadır.

Aktörlerin kimliği oluşurken, öncelikle içsel olarak tanımlanmış öz ve öteki kavramları önem arz etmektedir. Bir aktör uluslararası alanda kimliğini belirlerken genellikle kendi egemenlik sınırları içerisinde tanımladığı imgelerini kendi dışına yansıtarak kimlik kazanmaktadır (Berenskoetter,2017:11). Sosyal inşacı yaklaşımın bu önermeleri ele alındığında, Türkiye'nin kendi egemenlik sınırları içerisinde demokrasiyi içselleştirmiş olması onun dışarıya yönelik demokratik bir kimlik ile hareket etmesini mümkün hale getirmektedir. Türkiye, bu süreçte demokratik bir kimliğe sahip olması sebebi ile demokrasi isteyen kesimleri kendisine yakın görmekte ve desteklemektedir.

Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin 1970'li yıllarda yaşadığı ekonomik krizi, Türkiye'nin Batı blokunda bulunma adına tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğu Ortadoğu bölgesine yabancılaşmasına bağlamaktadır. Davutoğlu, aynı şekilde Türkiye'nin soğuk savaş boyunca geliştirdiği dış politikanın sadece güvenlik anlayışı üzerine inşa edildiğini eleştirerek bunun sahip olunan tarihi birikimi kullanmamakla bütünlük arz ettiğini öne sürmektedir (2010:73). Bu politikanın Türkiye'nin hedef ve beklentilerini karşılayamayacağını aktaran Davutoğlu, çözüm olarak Türkiye'nin kimlik, kültür ve siyasi anlayışını yeniden inşa etmesi

gerektiğine bağlamaktadır. Bunun ise tarihi ve dini bağların yeniden içselleştirilmesi ile sağlanacağını düşünmektedir (2010:92). Davutoğlu'nun burada kimlik unsurunu ön plana çıkararak Türkiye'nin hedeflerine sahip olduğu kimliğe göre hareket ederek ulaşabileceğini düşünmektedir.

Kimlik olgusu, sosyal inşacı yaklaşımda çok önemli bir yerde konumlanmaktadır, kimlik, kendi varlığımızın farkına varmamızı sağlar ve bu bilinç ile siyasi ortamda kendimize göre bir konum belirlememizde etkili olur (Hoffman,2010:3). Aktörler ve yapılar siyasi sistem içerisindeki yerlerini taşıdıkları veya sahip olduklarını düşündükleri değerlere göre belirlemektedirler. Aynı zamanda hangi yapı veya aktör ile ne tür bir ilişki kurmaları gerektiğini benimsedikleri ya da karşıt oldukları değer yargılarına göre seçmektedirler. Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren Davutoğlu'nun bu düşüncelerinin sosyal inşacı yaklaşımın bu varsayımları ile örtüştüğü görülmektedir.

Arap baharı sürecinin başlaması ve uzun bir dönem boyunca otoriter rejimlerle yönetilen Ortadoğu bölgesinde, kalabalık halk kitleleri sokaklara dökülüp demokrasi talep ederken ortaya çıkan tartışmalardan biri de İslam inancı ilkelerinin ön planda olduğu bu toplumların demokrasiyi İslam inancı ile ne şekilde uyumlu hale getirebileceğidir. Bu tartışmalar sürerken Türkiye, Müslüman kimliğe sahip demokratik bir ülke olması sebebi ile bu ülkelere rol model olabileceği amacı ile bu demokratikleşme hareketlerini yakından takip etmiş ve gerektiğinde müdahalede bulunmuştur (Özkoç,2017:81). Davutoğlu, Türkiye'nin kıtalar arası bir köprü olduğu gibi medeniyetler arasında da köprü görevi gördüğünü iddia etmektedir. Bu durumda kendisine köprü olma rolü biçilen devlet veya toplumların sadece bir geçiş veya bileşim noktası olmaktan çok, bu kültürel unsurları taşıma işlevini bizzat kendileri gerçekleştirerek üzerinde buldukları konumu önemli hale getirebilmelidirler (2010:92). Burada Türkiye'nin Ortadoğu devletlerine rol model olma amacının, bulunduğu konum ve özellikleri değerlendirebilme isteğinden kaynaklandığı görülmektedir.

Arap baharı sürecinde Türkiye'nin tavrının genel olarak Ortadoğu'daki ülkelerin bu geçiş sürecini şiddet sarmalına girmeden barışçıl bir şekilde

geçirmelerinden yana olduğu görülmektedir. Bu tavır, ayaklanmalar Libya’da başladığında anlaşılır şekilde ortaya konulmuştur. Libya’ya Fransa’nın başını çektiği askeri koalisyon müdahale ettiğinde Türkiye bunun Libya halkının yararına olmadığını ve şiddeti tırmandırdığını dile getirerek tepki göstermiştir (Gözen,2011:3). Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 28 Şubat 2011’de yaptığı konuşmada “*Tarihi ve Kültürel bağlarımızın bulunduğu Libya halkına yapılacak her türlü yaptırım ve müdahale kabul edilemez sonuçlara yol açacaktır. Kimse o ülkelerdeki petrol kuyularının hesabını yapmasın, demokrasi, hak ve adalet konuşulacaksa bunları konuşalım. Biz meselelere çıkar odaklı değil, insan odaklı, hak ve özgürlükler odaklı bakıyoruz* “. İfadelerini kullanmıştır (Sabah,2011). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye Arap baharı başlarken bölge toplumları ile olan kültürel ve tarihsel yakınlığını ön plana çıkararak kimlik odaklı bir dış politika gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede sosyal değerler açısından yakınlık duyduğu toplumların bu süreci zarar görmeden atlatalmaları için çaba harcamıştır.

Türkiye’nin Ortadoğu’ya bu şekilde yaklaşımı, Ortadoğu ile kolektif kimliğe sahip olma ya da kolektif kimlik oluşturma isteğinden kaynaklanmaktadır. Alexander Wendt’e göre bir devletin başka bir devlete sosyal değerler çerçevesinde dost algısıyla yaklaşması kolektif kimlik oluşturma ihtimalinin ve isteğinin en belirgin amaç ve göstergesidir. Aynı şekilde bir devletin başka bir devlete karşı toplum yanlısı duruşu kolektif kimlik yaratma amacı olduğu gibi bu davranış var olan kolektif kimliğin de bir sonucudur (2012:416). Burada Wendt’in kolektif kimliğe yönelik açıkladığı her iki görüşün de Türkiye’nin politikası açısından geçerli olduğu söylenebilmektedir. Tarihi ve kültürel bağlara bakıldığı zaman Türkiye’nin Ortadoğu toplumu yanlısı duruşu Ortadoğu ile var olan kolektif kimliğin sonucu olarak görülebileceği gibi, Türkiye’nin değişim yaşayan bu toplumlara rol model olma açısından kolektif kimlik oluşturma amacı ve isteği taşıdığı da görülebilmektedir.

Davutoğlu’na göre bölgesel düzenin yeniden kurulduğu bir süreçte Türkiye’nin Arap ülkeleri ile kuracağı ilişki sadece ikili bir çıkar kazanımına değil aynı zamanda bölgenin ihtiyaç duyduğu ve kurulması gereken bölgesel barışa da hizmet etmesi açısından önem taşımaktadır. Ama böylesi bir ilişkinin

kurulabilmesi için bütün tarafların ortaklaştıkları norm ve değerleri göz önüne alarak “ortak bölge kaderi” bilincine sahip olmaları gerektiğini dile getiren Davutoğlu, ancak bu şekilde bölge dışı aktörlerin yönlendirmesine engel olunabileceğini ve ilişkilere sağlam bir zemin oluşturulabileceğini öne sürmektedir (2010:414). Wendt’e göre, kendilerini benzerlikler üzerinden kurulan bir grubun mensubu olarak gören aktörlerin, varlıkları, gelecekleri, zindelikleri ve refahları grubun kaderine bağlı ise bu aktörler ortak bir kaderi paylaşırlar (2012:425). Aynı şekilde kendilerini paylaştıkları benzerlikler üzerinden sınıflandıran bu aktörler grup içerisinde homojen davranarak kolektif kimlik oluştururlar (2012:430). Davutoğlu’ndan da anlaşıldığı üzere Türkiye Ortadoğu’ya yönelik bir grup bilincine sahip ve kendisinin de içerisinde bulunduğu bu grubun ortak bir kaderi paylaştığını düşünmektedir.

Burada Türkiye’nin Ak Parti dönemi dış politikası sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde genel hatları ile ele alındı. Genel olarak bakıldığı zaman Türkiye’nin bu dönemde Ortadoğu bölgesine yönelik dış politika oluşturmasında sosyal ve normatif değerler dikkate alınmış ve bu değerler Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasını şekillendirmiştir. Bundan sonraki başlık altında Mısır’da Mursi dönemi ele alınacak ve önceki bölümlerde ulaşılan sonuçlar dikkate alınarak Türkiye’nin bu dönemki dış politika anlayışı çerçevesinde Türkiye-Mısır ilişkileri açıklanacaktır.

3.3. Muhammed Mursi İktidarı ve Değişen Türkiye-Mısır İlişkileri

Müslüman Kardeşler Arap baharı sürecinde Mısır’da gerçekleşen meclis seçimlerinde %47 oy alarak mecliste önemli bir başarı elde etmiştir. Daha sonra gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleri için de Muhammed Mursi’yi aday göstererek seçimlere gireceğini ilan etmiştir (Kılavuz, Mercan ve Güder,2012:39). 24 Haziran’da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin son turunda Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi, %51,3 oy alarak Mısır’da cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur (Pargeter,2010:197). Bununla beraber Müslüman Kardeşler eylemler sırasında elde ettiği başarıyı seçim döneminde de göstererek resmi olarak girdiği ilk seçimlerde Mısır ‘da iktidara gelmiştir.

Müslüman Kardeşler seçim süreçlerinde ve iktidara geldikleri ilk dönemde bütün halk kesimlerinin benimseyebileceği bir dil kullanmışlardır. Hem ilk demokratik seçimlerde önemli bir başarı elde etmesi hem de yapıcı bir dil kullanması hareketin ülke içerisinde ve dışında önemli bir karizma sahibi olmasını sağlamıştır (Kılavuz, Mercan ve Güder,2012:38). Bu şekilde anayasa yapma yetkisini eline alan Müslüman Kardeşler, yıllardır hedefledikleri İslami bir yönetim kurma ve ülkeyi ona göre dizayn etme fırsatının halk tarafından kendilerine verildiğine inanmaktaydılar (Pargeter,2010:196). Demokratik bir seçimle iktidara gelmeleri Müslüman Kardeşlerin ülkenin geleceğini dizayn etme yetkisinin kendilerinde olduğunu düşünmelerini sağlamıştır.

Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi Türkiye iktidarında bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimi tarafından sevinçle karşılanmış ve Türkiye, Muhammed Mursi'yi tebrik eden ilk ülkelerden biri olmuştur (BBC,11.07.2012). Türkiye'nin bu yaklaşımı, ilişkilerin yeni bir boyuta geçeceğinin habercisi olmaktadır.

Brown ve Ainley, içinde bulunduğumuz sosyal dünyanın insanlar tarafından inşa edildiğini belirterek uluslararası ilişkiler alanını insanlar arası ilişkilerin daha geniş bir perspektifi olarak görmektedir (2013:63). Bu durumda devletlerin dost ve düşman algıları da sabit kalmamakta ve zamanla değişebilmektedir. Burada iki ülkenin birbirlerine karşı ortaya koyduğu bu tavırda bir önceki bölümde anlatılan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin düşünsel benzerliği etkili olmaktadır. Türkiye ile Mısır arasında o döneme kadar bu tür tepkinin yaşanmamış olması ve bu iki siyasi düşüncenin birbirlerine benzerlikleri sebebi ile iki devlet arasında bu tür bir etkileşimin yaşanması burada değinilen sosyal inşacı yaklaşımın önermelerini doğrulamaktadır.

Mısır'da Mübarek rejiminden sonra Müslüman Kardeşler seçimle iktidara geldiğinde Mısır'a ilk resmi ziyareti Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül yapmıştır. Gül, Muhammed Mursi ile görüşerek seçim zaferinden dolayı tebriklerini iletmiştir (Alkan,2019:65). Sosyal inşacı yaklaşıma göre dil karşılıklı etkileşim için önemli bir araçtır. Sosyal dünya ve toplumsal anlam taşıyan

davranışlar dilin kullanılmasıyla kurulur ve şekillenir (Küçük,2014:353). Dil ve çeşitli araçlar vesilesiyle birbirleri ile etkileşime giren devletler, sadece istediklerini almaya çalışmamakta aynı zamanda kendi benliklerini oluşturan temel değer ve anlayışlarını da sürdürmeye çalışmaktadırlar (Wendt,2012:200). Burada Abdullah Gül'ün yaptığı ziyaret iki ülkenin bu süreçte birbirlerine bakışını ve birbirlerine yaklaşımının ortaya koyan önemli bir sosyal davranıştır.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 13 Eylül 2011 tarihinde olayların durulduğu sırada Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaretinde ihtilalden zaferle çıkmış bir konumda bulunan kitleler tarafından coşku ve sevinçle karşılanmıştır (Cnntürk,14.09.2011). 17 Kasım 2012 tarihinde Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti ile Adalet ve Kalkınma Partisinin kongresine katılmış ve Tahrir devrimi sürecinde kendilerine destek verdiği için Türkiye'ye teşekkür etmiştir. Daha sonra Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan ve Muhammed Mursi'nin katılımı ile Türk-Mısır iş forumu düzenlenmiştir. Bu forum sırasında iki ülke arasında 2 milyar dolarlık kredi anlaşması ve ek ticaret anlaşmaları yapılarak önemli bir ticaret ve iş birliği adımı atılmıştır (Alkan,2019:66). Bu iki ülke arasında atılan bu adımlar iki aktörün sosyal ve normatif unsurlar sebebi ile yakınlaşmasının maddi yakınlaşmayı ve iş birliğini de doğurduğunu göstermektedir.

Güç politikalarının devletler tarafından oluşturulan fikirler sonucu ortaya çıktığını savunan sosyal inşacı yaklaşım, devletlerin davranışlarının tümünün güç ekseninde açıklanamayacağını vurgulamaktadır. Devletler, aynı zamanda uluslararası barışçıl kurumlar ve iş birliğine yönelik fikirlerden de etkilenmektedirler (Baylis,2008:79). Devletler maddi yapılardan çok ortak düşünce yapılarıyla birbirlerine bağlanmakta ve iş birliği kurmaktadır. Devletler sahip oldukları inanç, değer ve benzeri ortak düşünce yapıları sayesinde ittifak kurabilmekte ve aynı yönde davranış sergilemektedirler (Kolasi,2018:15). Bu dönemde Türkiye ve Mısır'ın sahip oldukları benzer kimlik ve paylaştıkları ortak değerler sebebi ile iş birliği yapmaları kolaylaşmaktadır.

Kasım 2012 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türk iş adamları ile beraber Mısır'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret çerçevesinde iki ülke arasında önemli bir iş birliği adımı atılarak 27 protokol ve iş birliği anlaşmasına imza atılmıştır (Balcı,2013:310). Bu gelişmelerin sonucunda iki ülke arasında 2011 yılında 3,2 Milyar olan ticaret hacmi 2012 yılında ikiye katlanmıştır. Bununla beraber iki ülke arasında ilişki anlamında somut adımlar atılmaya başlanmış ve daha sonra küçük kapsamlı da olsa iki ülke arasında ilk kez Akdeniz'de ortak askeri tatbikat düzenlenmiş ve askeri anlamda bazı anlaşmalara imza atılmıştır (BBC,15.11.2012). İki ülkenin beraber askeri tatbikat düzenlemesi, bu iki ülkenin birbirlerinin gücünden doğrudan bir tehdit algılamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu da aslında yapılan anlaşma ve iş birliği zemininin güçlü olduğu veya güçlendirilmek istediğini göstermektedir.

Sosyal inşacı yaklaşıma göre, kimlik yapılarına göre birbirlerinin davranışlarını tahmin edebilen devletler mahkûmun ikilemi oyununu görece aşarak daha istikrarlı ilişkiler kurabilmektedirler (Nugroho,2008:93). Devletlerin ellerindeki maddi güce ne anlam yükledikleri ve diğer devletler tarafından nasıl anlaşıldığı ikili ilişkilerde önemli bir noktadır. Benzer kimliği paylaşan devletler birbirlerinin maddi güçlerini tehdit olarak algılamazken farklı kimlik yapılarına sahip devletler birbirlerinin maddi güçlerini tehdit unsuru olarak görüp bu anlamda güçlerini dengeleme ihtiyacı hissetmektedirler (Uzer,2006:93). Bir ülke gücünü maksimize etmeye çalıştığında coğrafik olarak kendisine aynı yakınlıkta olan iki devlet buna farklı tepkiler verebilmektedir. Bu da bu devletlerin bu güç maksimizasyonundan ne anladıkları ile açıklanabilecek bir şeydir. Kimlik, ideolojilerin mantığı ve kurulu dostluk ve düşmanlık yapıları bu gücün ne şekilde anlamlandırılması gerektiğini belirlemektedir.

Burada Türkiye ve Mısır'ın sahip oldukları ortak veya benzer kimlik, iki devletin birbirlerinin güç ve kapasitelerinden tehdit algılamamalarını sağlamaktadır. Birbirlerinden tehdit algılamayan iki devlet ortak askeri tatbikata varacak kadar iş birliğini ilerletebilmektedirler. Uzun yıllar boyunca Akdeniz coğrafyasındaki askeri kapasiteleri birbirlerine yakın iki rakip olarak görülen Türkiye ve Mısır'ın bu rekabetten vazgeçip iş birliğine yönelmelerine sebep olan

en önemli etkenlerden bir iki ülkenin paylaştıkları sosyal değerler çerçevesinde ortak çıkar tanımlaması yapmalarıdır.

Mursi iktidarı döneminde Mısır geleneksel dış politikasının aksine yakın coğrafyasında bulunan ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede İran ile diplomatik görüşmeler yapmaya başlamış, Suudi Arabistan ile açık görüşmeler yapmış ve Filistin’de bulunan Hamas ve El Fetih arasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Bu şekilde sahip olduğu Ortadoğu ve Arap kimliğini ön plana çıkararak dış politika yapımında önemli bir unsur haline getirmiştir (Özkan,2013:14). Mısır’ın bu dönemde yakın çevresinde ve benzer değerleri paylaştığı ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve o ülkelerin sorunlarının çözümüne katkı sunma çabaları, Türkiye’nin yukarıda anlatılan komşularla sıfır sorun politikası ile paralellik göstermektedir.

Aynı zamanda Batı ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirerek etkin bir dış politika çerçevesi yakalamaya çalışan Muhammed Mursi, Batı ile olan ilişkilerini karşılıklı menfaat temelli rasyonel bir eksende yürütmeye çalışmaktadır. Batı ile yapıcı bir ilişkinin yolunu açmaya çalışan Mursi, BM Genel kurulu için ABD’ye gitmiş, AB liderleri ile görüşmek için Brüksel’e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve ardından Almanya ve İtalya’ya giderek temaslarda bulunmuştur (Özkan,2013:16). Mısır’ın bu dönemde Batı ile girdiği ilişkiler açısından da Türkiye’nin Ak Parti dönemi dış politikası ile benzer bir politika yaptığını söylemek mümkündür. Yukarıda değinildiği gibi bu dönemde Türkiye de her ne kadar yakın coğrafyasına ve özellikle Müslüman kimliğe sahip Ortadoğu devletleri ile olan ilişkilerine öncelik verse de aynı zamanda AB üyelik sürecini ilerletme ve benzeri adımlarla Batı ülkeleri ile de iyi bir ilişki kurmaya çalışmıştır.

Wendt’e göre homojenlik, devletlerin birbirlerine benzerliklerinin ön plana çıktığı ve bu benzerlikler üzerinden çıkarlarının daha kolay uyumlu hale gelebildiği durumda kolektif kimlik oluşumuna etki eden bir unsurdur. Burada devletlerin rejim yapılarının benzer olması gibi özellikler homojenleşmenin önemli etkenlerinden biridir (2012:430). Burada, bu dönemde Mısır ile Türkiye’nin dış politikada birbirlerine benzer bir anlayış içerisinde oldukları

görülmektedir. Benzer anlayışla dış politika yapmaları ise her iki devletin çıkarlarının uyumlu hale gelmesini ve daha kolay bir şekilde iş birliği yapmalarını sağlamaktadır.

Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarı elinde bulundururken bağlı olduğu İslami değerleri muhafaza ederken aynı zamanda modern bir düşünce ürünü olan demokratik değerleri de benimsemiştir. Bu anlamda hem dini hem de demokratik değerleri “*Muhafazakâr Demokrat*” söylemi ile bir arada tutmayı başarmış ve topluma benimsemiştir (Kayalı,2016:208). Arap baharı sürecinde Mısır’da iktidara gelen Müslüman Kardeşler Türkiye’nin bu şekilde demokrasi ve İslam değerlerini bağdaştırmasını örnek alarak sahip olduğu İslamcı geleneği koruyup ön planda tutarken aynı zamanda demokratik değerlere de bağlı olmuş ve Türkiye’de başarı elde eden bu modeli Mısır’da uygulamaya çalışmıştır. Bununla beraber Müslüman Kardeşler, Adalet ve Kalkınma Partisini bu anlamda rol model olarak kabul edip iyi ilişkiler geliştirme amacıyla olmuştur (Balcı,2013:310). Daha önce de değinildiği gibi Türkiye’nin de bu model ile Ortadoğu Müslüman toplumlarına öncülük etme isteği ilişkilerin gelişmesini kolaylaştırmıştır.

Kimlik ve çıkarlar aktörlerin başarılı olarak algıladıkları diğer aktör veya yapıların anlayış ve davranışlarını benimsediklerinde taklit yoluyla edinilen kazanımlardır (Wendt,2012:397). Bu açıdan bakıldığında zaman Mısır’ın bu dönemde Türkiye’yi başarılı bir ülke olarak algılayıp Türkiye’nin gerçekleştirdiği politikaları ve sahip olduğu yönetim anlayışını benimsediği ve bu sebeple kendisine rol model aldığı söylenebilmektedir. Yani bir nevi Wendt’in değimi ile Mısır’ın bu dönemde Türkiye’yi taklit ettiği ve bu taklit etmenin iki ülke arasında olumlu ilişkiler inşa edilmesine kaynaklık ettiği görülmektedir.

Bu gelişmelerin sonunda Türkiye ile Mısır ilişkileri önemli derecede iyileşmiş ve iki devlet birçok konuda fikir birliği yapmaya başlamıştır. Örneğin Suriye’de başlayan ve dozu gittikçe artan çatışmaların nasıl çözüleceğine dair iki ülke sürekli farklı düzeylerde görüşmeler yaparak çözüme yönelik ortak yaklaşımda bulunma çabası göstermişlerdir (Nouhy,2017:77). Mısır ve Türkiye bu dönemde ilişkilerinin altın çağını yaşamış ve her iki ülke Ortadoğu bölgesinde ortak hareket

ederek Akdeniz’de önemli iki müttefik haline gelmiş ve dikkatleri üzerlerine çekmiştir. Her iki ülkenin de stratejik olarak önemli bir potansiyele sahip olması ve bu denli bir ilişki kurması Ortadoğu’da yeni ve güçlü bir Sünni güç bloğu oluştuğu tartışmalarına yol açmıştır (Arslantaş,2013:129). Mısır ve Türkiye, uzun yıllar boyunca özellikle Akdeniz bölgesinde rekabet halinde iken bu dönemde rekabeti ortadan kaldıran önemli iki müttefik haline gelmişlerdir.

Küçük’e göre uygun sosyal ve düşünsel şartlar ortaya çıktığında iki aktör arasında ilişkiler kurulabilir veya bozulabilir bunun gerçekleşmesi belli süreç sonrasında ortaya çıkan konjonktürden kaynaklanmaktadır (2014:326). Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin değişimi öne sürülen bu yargı aracılığı ile açıklanabilmektedir. İki ülke arasında uzun bir tarihten kaynaklanan ortak bir kimlik paylaşımı bulunmaktadır (Baş,2015:32). Bu ortak kimlikten kaynaklı ilişkilerin olumlu gelişme göstermesi ise belli bir uygun ortam veya ortak kimliğin niteliğini ortaya çıkaracak düşünsel değer paylaşımının ortaya çıkmasını beklemiştir. İki ülkede aynı kimliğin benzer yönlerini referans alan iktidarların başa gelmesi ilişkilerin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.

Reus- Smit’e göre devletler nasıl sosyal etkenler ve düşünsel değerlerin paylaşımı ve aynı kimliğe mensup oldukları için ilişkilerinde belli bir inşa süreci yaşayıp olumlu ilişkiler geliştiriyorlarsa aynı zamanda bu sosyal etkenlerin birbirine uzak olması sebebi ile de ilişkilerinde bozulma veya kopmalar yaşanabilmektedir (2014:294). Buradan hareketle Türkiye ve Mısır arasında ilişkiler bir dönem önemli ölçüde olumlu seyrederken ve iki ülke arasında kısa sürede ciddi bir yakınlaşma ve çıkar ortaklığı gerçekleşmişken Mısır’da Müslüman Kardeşler yönetiminin askeri darbe ile indirilmesi sonrasında ilişkilerin değişen seyrinin açıklanabilmesi de mümkündür.

3.4. Mursi İktidarının Devrilmesi ve İlişkilerin Kopması

Mısır’da yeni bir demokratik düzen oturtulmaya çalışılırken, halkın beklentileri karşılanamamış ve 3 Temmuz 2013’te General Fettah El Sisi önderliğinde gerçekleşen bir darbe ile Muhammed Mursi’nin iktidardan indirilmesi ile Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkiler de yeni bir boyuta geçmiştir. Mursi’nin askeri darbe

ile iktidardan indirilmesine Türkiye sert tepki göstermiş ve iki ülke arasında ilişkiler kopmuş ve bir süredir iyi giden ikili ilişkiler diplomatik krize dönüşmüştür (Akgün ve Gündoğar, 2014:5). Burada iki ülke arasında ortaya çıkan yönetim anlayışı farkının ilişkileri doğrudan etkilediği görülmektedir.

İki devlet arasında yaşanan bu gelişmeler ile iki devlet karşılıklı olarak büyükelçilerini geri çekmiş, bir süredir en iyi şekli ile büyükelçi seviyesinde seyreden ilişkiler maslahatgüzar seviyesine indirilmiştir (Özkoç,2017:94). Bu yaşananlar sonucunda Davutoğlu Mısır'daki darbe ile ilgili şunları söylemiştir, *“Mısır'daki ilişkilerimiz açısından en önemli şey meşruiyet meselesi. Bu darbe ile Mısır'da demokratik seçimler sonucunda en fazla oy almış bir siyasi hareket gayri meşru ilan edilmeye çalışılıyor. Yani bir anlamda bizim yaşadığımız 28 Şubat darbesine çok benziyor, bizim bu darbeyi yapanlar ile aynı ilişkiyi sürdürmemiz kabul edilemez”* (Sputnikhaber, 2013). Burada yaşanan gerginliklerden sonra Davutoğlu'nun bu söylemi de gösteriyor ki Türkiye'nin tavrı Mısır'da gerçekleşen bu sosyal olayla ilgilidir. Aynı zamanda başa gelen iktidarı düşünsel ve eylemsel olarak kendisinden çok farklı gördüğü için ilişkilerin bu şekilde tıkanıpı iddia etmektedir. Aynı şekilde Davutoğlu'nun yaşanan bu darbeyi 28 Şubat süreci ile benzer bir şekilde algılaması da iki aktörün benzer süreçlerden geçmesinin kurdukları ilişkiyi etkilediğini göstermektedir

Aynı zamanda Türkiye'deki iktidar Mısır'da gerçekleşen darbeye diğer ülkelerin sessiz kaldığını öne sürerek kendisinin Mısır ile ilişkileri kesmesini yeterli bulmamış ve diğer devletlerin de ilişkileri kesmesini istemiştir (Sputnikhaber,05.08.2015). Böylelikle Türkiye Bu iktidara önemli ölçüde karşı olduğunu ortaya koymuş ve ilişkilerin kesilmesinin iktidarlar arası görüş farklılıklarından kaynaklandığı görüşü güç kazanmıştır.

Türkiye ile Mısır arasında bu dönemde yaşanan ilişkilerdeki değişimi açıklamak için yukarıda değindiğimiz sosyal inşacı yaklaşımın öne sürdüğü olgular açısından değerlendirmek açıklayıcı bir yöntem olmaktadır. Çünkü ilişkiler Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler yönetiminin sosyal ve düşünsel olarak Türkiye'deki iktidar partisine yakın olması ve bu sayede belli

değerler çerçevesinde ortak bir kimlik oluşması sayesinde gelişmiştir ve yine iktidar değişikliğinden sonra iki ülke iktidarı arasındaki görüş farklılığı ve ortak değerlerin ortadan kalkması sonucunda herhangi kimliksel yakınlık ve ortak değerlerin kalmaması sonucunda ilişkiler kopmuştur.

Normatif ve düşünsel yapılar iki aktör arasındaki kimlikleri ve çıkarları şekillendirir ve ilişkiler bu yeni şekillendirme çerçevesinde seyrederek (Reus-Smit,2014:295). Burada da görüldüğü gibi devletleri aktör olarak görürsek bu devletlerde değişen iktidarların benimsediği düşünceler devletin ilişkilerini farklı şekilde şekillendirebilir ve bu da yeni kimlikle beraber yeni çıkarların oluşumunu sağlar, bu oluşan yeni çıkarlara göre ise devletler ya müttefik olduğu bir devletle artık ortak çıkarlara sahip olmadığı için ilişkiyi keser ya da ilişkide bulunmadığı yeni bir devletle çıkarları örtüştüğü için müttefik konumuna gelir.

Wendt'e göre ortak değerleri paylaşan aktörler bir kolektif kimlik oluşturma çabasına girerler ve bu amaçla ilişkiler belli bir düzeyde gelişme gösterirler (1999:412). Türkiye ve Mısır arasında inanç temelli bir yakınlık ve tarihsel bir ortak yaşamışlıktan (Baş,2015:92) kaynaklanan bir birliktelik potansiyeli vardır. Mısır'da Müslüman kardeşlerin başa gelmesinden sonra iki iktidar arasındaki görüş benzerliğinden dolayı bu ortak inançsal ve tarihsel arka plan daha görünür hale gelmiştir ve kolektif kimlik kurma isteği ile iki devlet arasında ilişkiler hızlı bir şekilde olumlu yönde gelişmiştir denilebilmektedir.

TARTIŞMA

Sosyal inşacı yaklaşım devletleri uluslararası ilişkilerin birincil aktörü olarak kabul ederken devlet davranışlarını ve devletlerin birbirleri ile girdikleri ilişkileri sadece maddi unsurlar üzerinden değil maddi unsurların yanında sosyal ve normatif değerler üzerinden açıklamaktadır. Devletlerin dış politikasını belirlemede devletlerin sahip olduğu kimlik, inanç, tarihsel bağlar gibi normatif değerler önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Devletler, sahip oldukları bu sosyal unsurlar sonucunda kendilerine bir kimlik belirlemekte ve dış politika alanında çıkarlarını belirlerken de sahip oldukları kimliği dikkate almaktadırlar.

Devletler arası ilişkiler ve genel olarak da sistem içerisindeki gelişmeler aktörlerin birbirlerine karşı sergiledikleri davranışlar sonucu sosyal olarak inşa edilmektedir. Devletler, aynı zamanda bu sosyal ortam içerisinde sosyalleşerek birbirlerine göre konumlarını belirlemekte ve sosyal değerler açısından yakın gördüğü diğer devletlerle yeni bir kimlik inşa ederek dış politikasını yeni bir çerçevede oluşturabilmektedir. Devletlerin davranışlarını etkileyen ve devlet davranışlarından etkilenen bir unsur olan kimlik bu yönüyle değişebilen dinamik bir yapıya sahiptir. Devletler, içlerinde bulunan sosyal ve normatif unsurlara ve bunları harekete geçirebilme koşullarına göre sürekli bir kimlik inşa süreci geçirip dönem dönem farklı kimlikler edindikleri gibi aynı süreç içerisinde birden çok kimliğe de sahip olabilmektedirler.

Ortak tarihsel bağlar, ortak inanç yapısı ve kültür gibi sosyal faktörler aktörlerin kimliğini belirlediği gibi bu kimlik çerçevesinde dost ve düşman algılarını da belirlemektedir. Bu normatif unsurlarda ortaklaşan veya benzerlik gösteren devletlerin iş birliği yapması daha kolay iken birbirlerinden farklı sosyal değerlere sahip olan devletlerin ise iş birliği yapması daha zor olmakta veya daha farklı koşullara bağlı kalmaktadır. Aralarında sosyal veya düşünsel anlamda benzerlik veya ortaklık bulunan devletler ortak kimlik inşa etme sonucunda ortak çıkar anlayışına sahip olmakta ve bu şekilde kendi varlıklarını birbirlerinin varlığına bağlı görmektedirler. Bu şekilde bir güvenlik ve çıkar anlayışına sahip olan devletler ortak kader anlayışına sahip olmakta ve bu çerçevede kendi

aralarında bir grup oluşturarak ortak hareket etmektedirler. Bu güvenlik algısıyla oluşturulan grubun varlığı ise grubun üyesi olan devletlerin bireysel güvenliği ile eş değer olmakta veya belli koşullar içerisinde onların bireysel güvenliğinden daha önemli hale gelmektedir.

Devletlerin her dönemde kimliklerini şekillendiren farklı iç ve dış unsurlar bulunmaktadır. İç unsur olarak devletlerin iktidar yapısı, yönetim anlayışları, toplumun sosyal kabulleri etkili olurken, dış unsur olarak da bulunduğu coğrafya, bulunduğu coğrafyanın sahip olduğu dengeler ve ilişki kurabileceği devletlerin kimlik yapısı etkili olmaktadır. Bu çerçevede iki devletin ilişkisi de buldukları bu içsel ve dışsal koşullara göre dinamik ve değişebilen bir yapıya sahip olmaktadır. Türkiye ile Mısır arasında belli bir süreç içerisinde değişen ilişkiler burada örnek gösterilebilecek bir niteliğe sahiptir.

Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilere bakıldığında iki ülkenin uzun bir süre boyunca süren tarihsel birlikteliği bulunmaktadır. Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü zamanlarda aynı devletin parçaları olması sebebi ile uzun yollar boyunca ortak bir kültür ve ortak bir dünya bakışına sahip olmuşlardır. Bu ortak tarihsel geçmişe sahip olmanın yanında inanç olarak da iki toplumun benimsediği ve bağlı olduğu İslam inancı ortaklaştıkları noktalardan biri olmaktadır.

Osmanlı devletinin dağılmasından sonra bağımsız ve birbirinden farklı yönetim anlayışları ile kurulan iki devlet olan Türkiye ve Mısır arasındaki bu farklı yönetim anlayışları sebebi ile istikrarlı bir ilişki kuramamışlardır. İki devlet arasında zaman zaman asgari düzeyde ilişki kurulsa da bu ilişkiler istikrarlı bir şekilde sürdürülememiş ve zamanla kopmalar yaşanmıştır. Türkiye ve Mısır arasında devlet düzeyinde istikrarlı bir ilişki kurulamamış olsa da iki toplum arasında ortak olan sosyal değerler varlığını korumuştur. Bu önemli sosyal değerlerden biri de halen iki toplum arasında sürmekte olan İslam inancı temelli inanç birliğidir.

Türkiye ile Mısır arasında devletler düzeyinde önemli bir ilişki kurulmamış olsa da iki toplumun paylaştığı ortak değerler çerçevesinde iki ülkede de birbirine benzer siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş

hareketi İslamcı kimliğe sahip olmaları ve devlet yönetiminde İslam inancının gereklerini etkin kılma düşüncesi ile ortaklaşmaktadırlar. Genel ideolojik anlayışlarını şekillendiren bu düşünce sebebi ile tezin ikinci bölümünde ortaya konulduğu gibi birçok konuda benzer veya ortak bakış açılarına sahip olmuşlardır. Bu düşünsel yakınlık ise daha sonra iki devlet ilişkisinin gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Arap baharı dönemine gelindiğinde sürecin de zemin hazırlaması ile Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidara gelmiş ve aynı zamanda Türkiye'de de temeli Millî Görüş Hareketine dayanana Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı elinde bulundurmaktaydı. Bu süreçte Türkiye'de ve Mısır'da birbirlerine yakın görüş ve düşüncede iki hareketin iktidarda olması iki ülke ilişkisinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. İki siyasi hareketin doğrudan birbirleri ile kimlik temelinde ilişki kurmasına fırsat doğmuş ve ilişkilerin önemli ölçüde düzeliş gelişmesi de bu fırsatın sonucu olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu bölgesine yönelik kimlik eksenli yaklaşımı ve bölge ile var olan tarihi bağları canlandırmak istemesi de Mısır ile böyle bir ilişkinin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Kuruluş tarihlerinden beri iki ülke arasında bu denli önemli bir ilişkinin kurulamamış olması ve bu dönemde ilişkilerin ciddi bir şekilde boyut değiştirmesi iki ülke arasında gelişen ilişkilerde bu dönemde sahip oldukları ortak veya benzer kimliğin etkili olduğunu göstermektedir. Bu dönemde iki devletin benzer kimliğe sahip olması aynı zamanda bu kimlik çerçevesinde ortak çıkar belirlemelerini de sağlamıştır. Ortak çıkar düşüncesi ise iki devletin müttefik olup gelişen olaylara ortak tepki vermesi sonucunu doğurmuştur.

Daha sonrasında Mısır'da Mursi iktidarının devrilmesi ile iki devletin iktidarları arasında paylaşılan benzer kimlik ve değerlerde ortadan kalkmış ve ilişkilerin kopması sonucunu doğurmuştur. Türkiye bu süreçte Mursi iktidarı ile benzer kimliğe sahip olduğu için Mursi'ye yapılan darbeyi kendisine yapılmış sayarak sert tepkiler göstermiştir. Türkiye'nin darbeyi kendisine yapılmış sayması ve sert bir tepki göstermesi, Müslüman kardeşlerle benzer kimliğe sahip olmanın yanında aynı zamanda bu darbeyi inandığı demokratik değerlere yapılan

bir darbe olarak algılamasından da kaynaklanmaktadır. Burada ilişkilerin inşa edilmesinde olduğu gibi ilişkilerin kopmasında da kimlik ve paylaşılan sosyal değerlerin etkili olduğu görülmektedir. Sonuç olarak çalışmanın geneline bakıldığı zaman sosyal inşacı yaklaşımın devletler arasında cereyan eden ilişkilerde sosyal ve normatif değerlerin etkili olduğu tezi Türkiye- Mısır ilişkilerinde açıklayıcı olmaktadır. İki devletin bu dönemde birbirleri ile girdiği ilişkiler maddi unsurlardan çok iki devletin bu dönemde sahip oldukları kimlik ve paylaştıkları sosyal değerler üzerinden gelişmiştir.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde kimliğin nasıl bir konumda olduğunu ve devletler arası ilişkileri açıklamakta nasıl bir role sahip olduğunun Mursi dönemi Türkiye- Mısır ilişkileri ekseninde açıklandığı bu çalışmada devletlerin birbirlerine karşı konumlarını sahip oldukları kimliğe göre belirledikleri tezi öne sürülmüştür. Devletlerin eylemlerinin, çıkarlarının bir sonucu olarak meydana geldiğini ve çıkarlarının ise kimliklerine göre belirlendiği ve devletlerin kimliğinin ise sürekli bir inşa sürecinde olduğu varsayımı dikkate alınmıştır. Devletlerin birbirleri ile girdikleri ilişkilerin dış politikayı ve uluslararası ilişkileri oluşturduğu varsayımı bu çalışmada kimlik kavramının merkezi bir konumda ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerine bakıldığı zaman iki devlet ilişkisinin bu dönemde kimliklerinin birbirleri ile uyumu üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde benzer kimlik yapılarına sahip olan Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin, kimlikler üzerinden birbirleri ile uyumlu çıkarlar belirledikleri ve bu yönde ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş düşüncesinin iktidarda olması Mısır ile Türkiye'nin ortaklaştıkları kültür, inanç, tarihsel birliktelik temelli bir müttefik ilişkisi kurulmasını sağlamıştır. Çünkü hem Müslüman Kardeşler hem de Millî Görüş Hareketi bu değerleri içselleştirmiş ve siyasal anlayışlarında önemli bir konuma oturtmuşlardır. Buradan hareketle sosyal inşacı yaklaşımın iddia ettiği gibi kimlik ve sosyal değerler bu iki devletin politikalarını şekillendirmiştir. Ortak olan bu değerler sonucunda iki devlet önceki dönemlerine göre daha iyi bir ilişki kurmuş ve benzer olan kimliklerinin gerektirdiği şekilde çıkar belirlemesi yaparak müttefik iki devlet haline gelmişlerdir.

Tezin teorik çerçevesini oluşturan sosyal inşacı yaklaşım, devletlerin kimliklerinin nasıl oluştuğunu, kimlik oluşumunda etkili olan faktörlerin neler olduğunu ve edindikleri bu kimlik sonucunda devletlerin nasıl politika oluşturduğunu açıklamak amacıyla ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Öncelikle

yaklaşımın temel önermeleri anlatılarak genel olarak uluslararası ilişkiler alanında devlet eylemlerini açıklamak için yaklaşımın kurucu düşünürleri başta olmak üzere birçok farklı düşünürün yazıları analiz edilmiştir. Yaklaşımın üzerinde durduğu ve devlet davranışlarını açıklamak için önemli bir unsur olarak gördüğü kimlik ve düşünce faktörleri ayrı başlıklar altında değerlendirilerek anlatılmıştır. Kimlik oluşumu ve inşa süreci anlatılırken kimlik inşasında devletlerin kendi varlıkları dışında etkilendikleri dışsal faktörler ve devlet kimliğinin iç dinamiklerini oluşturan içsel faktörler açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde yaklaşımın ortaya koyduğu argümanlar ekseninde Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketi karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak anlatılmıştır. Müslüman Kardeşler ve Millî Görüş Hareketinin ideolojileri ve siyasal süreçleri göz önünde bulundurulduğunda aralarında farklılıklar olmasına rağmen benzer veya ortaklaştıkları birçok nokta olduğu ve bunun da uygun koşullar meydana geldiğinde iki devlet arasında yeni bir ilişki inşa edebilecek nitelikte olduğu anlaşılmıştır.

Üçüncü bölümde sosyal inşacı yaklaşımın varsayımları ve Müslüman Kardeşler ile Millî Görüş Hareketinin ortaya konulan benzerlik ve ortaklıkları ekseninde Mursi dönemi Türkiye-Mısır ilişkileri tezin örnek vakası olarak değerlendirilerek anlatılmıştır. Bu dönemde bölgede gelişen Arap baharı süreci anlatılarak bu sürecin Mısır'da ne şekilde gerçekleştiği, Müslüman Kardeşlerin bu sürecin bir sonucu olarak iktidara ne şekilde geldiği ve Türkiye'nin buna yönelik tutumu açıklanmıştır. Türkiye'nin bu sürecin başından itibaren bölgeye yönelik dış politikasına bakıldığı zaman bölge toplumu ile var olan sosyal bağlar neticesinde bölge ülkeleri ile ilişkilerinde kimliği ön plana çıkardığı ve bölgedeki çıkarlarını kimliğine göre belirlediği görülmektedir.

Müslüman Kardeşler Mısır'da iktidara geldikten sonra Türkiye ile Mısır arasında ilişkilerin ne şekilde değiştiği ve bunda iki ülkenin iktidar anlayışlarının birbirlerine benzer olmasının ne derecede etkili olduğu açıklanmıştır. İlişkilerin bir önceki dönemlere göre çok farklı bir eksende yürütülmesinde iki devletin o dönemde sahip oldukları kimliğin rolü ve bu benzer kimlik ekseninde nasıl bir

ilişki inşa ettikleri anlatılarak ilişkilere yön veren etkenler ortaya konulmuştur. Daha sonra Mursi iktidarının devrilmesi ve Türkiye'nin buna tepkisi sonucunda ilişkilerin önemli ölçüde kopartılmasında benzer iktidar anlayışlarının ortadan kalkması ile ilişkilerin değişebileceği ortaya konulmuştur. Sonuç olarak iki devletin bu dönemde birbirlerine yönelik algıları ve bunun sonucunda geliştirilen ikili ilişkilerin sosyal benzerlik ve ortaklıklar sonucunda inşa ettikleri kimlik yapılarından kaynaklandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Akbaş Z., Arslan Düzgün Z. (2012), *Libya'daki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstruktivist Bir Yaklaşım*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (8).

Akgün M., Gündoğar S. (2014), *Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*, TESEV Dergisi Dış Politika Programı.

Akın H. M., Coşkun B. (2017), *Türk Siyasi Kültüründe Sağ- Sol Ayrımı ve Millî Görüş Hareketi*, Turkish Studies Dergisi, 12 (8).

Akpınar B. (2015), *AKP Hükümetlerinin Dış Politika Söylem ve Pratiği: İnşacı Perspektiften Bir Analiz*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İstanbul.

Akşin S. (2007), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Alkan S. (2019), *Hüsnü Mübarek Dönemi ve Arap Baharı'nda Türkiye-Mısır İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arı Ö., Kıran A. (2011), *Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık*, Ekev Akademi Dergisi, 15 (46).

Arı T. (2004), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Arı T. (2010), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği*, İstanbul: MKM Yayınları.

Arı T., Koç E. (2014), *Müslüman Kardeşler Hareketinin Mısır Hükümeti ile Paradoksal İlişkileri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42.

Arslantaş D. (2013), *Müslüman Kardeşler ve AKP Geleneğinin Siyasi Analizi: Türkiye Modeli Neden Başarısızlığa Uğradı?* (Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aşgın H. İ. (2018), *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Millî Görüş Hareketi*, (Doktora Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Koleksiyonu.

Ateş, D. (2008), *Uluslararası İlişkilerde Konstruktivist Yaklaşımlar*, Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1).

Bal, İ. (2006), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Lalezar Yayınları.

Balcı A. (2013), *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Baylis J. (2008), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5 (18).

Baş A. (2015), *Atatürk Dönemi Türkiye ve Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

BBC Haber, (15.11.2012), *Türkiye ve Mısır: Yeni Bir Bölgesel İttifaka Doğru*.

Bekaroğlu E. A., Kurt V. (2015), *Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: Arap Baharı ve Sonrası Sürecin Analizi*, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 2 (2).

Benna H. E. (2017), *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, (Çev. Yılmaz H. H.), İstanbul: Özgü Yayınları.

Benna H. E. (2019), *Hatıralarım: Müslüman Kardeşler*, (Çev. Eryarsoy B. M.), İstanbul: Beka Yayıncılık.

Berenskoetter F. (2017), *Identity in International Relations*, Oxford Research Encyclopedia, International Studies.

Bilgenoğlu A. (2017), *Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşlerin Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı*, Yeni Fikir Dergisi, 7 (19).

Bingöl O. (2013), *Ortadoğu ve Arap Baharı: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 13 (2).

Boztemur R. (2011), *Mısır'da Halk Hareketleri: Müslüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği*, Adam Akademi Dergisi, 55 (70).

Busse, N. (2007), *Constructivism and Southeast Asian Security*, The Pacific Review Journal, 12 (1).

Bölükbaşı M. (2012), *Millî Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye: 28 Şubat Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1 (2).

Brown C., Ainley K. (2013), *Understanding International Relations*, (çev. Ayrıl G. M.), İstanbul: Sümer Kitabevi.

Canbegi İ. H. (2013), *Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü: Dünü, Bugünü ve İdeolojisi*, (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canyurt D. (2016), *Ermenistan Dış Politikası ve Konstruktivizm: Türkiye Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (1).

Cleveland W. L. (2004), *A History Modern Middle East*, Westview Press, Colorado.

Çaha Ö., Baykal Ö. (2017), *Millî Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (3).

Çakmak C. (2007), *Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü mü?* Akademik Ortadoğu Dergisi, 2 (1).

Çelebi M. B. (2019), *Sosyal Bölünmeler Sonucu Ortaya Çıkan Siyasal Partiler ve Millî Görüş Hareketi: MSP ve RP Örneği*, İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi, 1 (1).

Çelik A. H. (2015), *Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharı'nın Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme*, Akademik Yaklaşımlar Dergisi 6 (2).

Çetinoğlu N. (2012), *Düzen – Adalet İkilemi Açısından Arap Baharı Çerçevesinde Türk Dış Politikası*, Global Çalışmalar Dergisi Özel Sayısı, 5 (22).

Davutoğlu A. (2010), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.

Derbaleben, J. (2012), *Applying Constructivism To Understanding EU-Russian Relations*, International Politics Journal, 49.

Deniz T. (2013), *Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme*, Doğu Coğrafya Dergisi, 29.

Doster B. (2013), *Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek*, Ortadoğu Analiz Dergisi, 5 (50).

Duman L., Üşenmez Ö. (2016), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslam*, Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (7).

Ekici D. K. (2018), *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Erbakan N. (2013), *Davam: Ne Yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım*, Millî Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara.

Erbakan N. (2017), *Adil Ekonomik Düzen*, TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, Ankara.

Eroğlu Y. (2015), *AB Bütünleşmesi ve Sosyal İnşacılık Kuramı*, Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Finnemore M. (1996), *Norms, Culture and World Politics*, The MIT Press, International Organization, 50 (2).

Gözen R. (2011), *Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Anlamak ve Açıklamak*, Adam Akademi Dergisi, (2).

Güçlü, İ. (2019), *Sosyal Bilimlerde Araştırma yöntemleri “Teknik-Yaklaşım-Analiz”*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güney Z. B. (2017), *Müslüman Kardeşler 'de Söylem ve Eylem İlişkisi: Hasan El Benna Dönemi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet İlahiyat Dergisi.

Güvenilir E. (2016), *Ortadoğu'da Siyasal İslam: Mısır'da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Heper M. (2011), *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (Çev. Göksel K.), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Hoffman M. J. (2010), *Norm and Social Constructivism in International Relations*, Oxford Research Encyclopedia, International Studies.

İnce A. (2017), *Nakşilik- Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'deki Dini Gruplar ve Millî Görüş*, Turkish Studies Dergisi 12 (10).

Karacasulu N. (2014), “*Uluslararası İlişkilerde İnşacı Yaklaşımlar*” *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2*, (Ed. Arı T.), Bursa: Dora Yayınları.

Karataş, Z. (2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Manevi Temelli Sosyal Hizmetler Araştırmaları dergisi, 1 (1).

Katzenstein P. J. (1996), *The Culture of International Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press.

Kaya, S. (2009), *Uluslararası ilişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63 (3).

Kayalı Ö. (2016), *İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır Siyasetine Etkisi*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kemiksiz N, N. (2014), *Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye-Mısır İlişkileri (1945-1960)*, Troyacademi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1).

Kılınç R. (2016), *İdeoloji ve Dış Politika: Türkiye'de Kemalist ve İslamcı Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 13 (52).

Kiraz S. (2014), “*Sosyal İnşacı Yaklaşımda Güvenlik*”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, (Ed. Çıtak E., Şen O.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Kobak Ö. (2016), *Dağılma Sürecindeki Yugoslavya'da Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Kolasi K. (2018), *A Meta Theoretical Critique of The Social Ontology Understanding in International Relations*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 13 (59).

Koslowski R., Kratochwill F. (1994), *Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and The International System*, IO Foundation and Massachusetts Institute and Technology, International Organization, 48 (2).

Kratochwil F., Ruggie J. G. (1986), *International Organization: A State of The Art On An Art of The State*, The MIT Press, International Organization, 40 (4).

Kuntay, B. (2014), *Regional Competition in The Middle East in the 21st Century: Turkey and Egypt paradoks*, Economics, Sociology and Policy Journal, (10) 1.

Küçük M. (2014), “*Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık*”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Ed. Gözen R.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Külye R. (2014), *Ortadoğu'da Din Temelli Bir Sosyal Hareket Olarak Müslüman Kardeşler*, İstanbul: Nida Yayıncılık.

Lavie L. (2017), *The Egyptian Muslim Brothers Ideal State Model: A Religious State – Out: A Civil State-In*, Middle Eastern Studies, 53 (6).

Levy R. A. (2014), *The Idea of Jihad and Its Evolution: Hasan El Benna and The Society of The Muslim Brothers*, Die Welt Des Islams, 54 (2).

Lewis B. (1993), *İslam and The West*, Oxford University Press, New York.

Malhem M. J. (2019), *Parlamentar Sistemde İslami Hareketler: Mısır Müslüman Kardeşler Hareketi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi.

Manaz A. (2008), *Siyasal İslamcılık: Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Nouhy E. A. A. (2017), *Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Mısır Yumuşak Gücü*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Nugroho G. (2008), *Constructivism and International Relations*, Global and Strategis Journal, 2 (1).

Oğuzlu T. (2011), *Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler*, Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (30).

Oğuzlu T. (2011), *Arap Baharı ve Yansımaları*, Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (36).

Onuf N. G. (1998), *World of Our Making: Rules and Rule in Social Teory and International Relations*, Universty of South Carolina Press.

Özcan A. B., Çınar Y. (2015), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, İstanbul: Hükümdar Yayınları.

Özdemir Ç. (2018), *Ak Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: İnşacılıktan Realizme Dönüş*, Avrupa Çalışmaları, SETA, İstanbul.

Özev H. M. (2013), *“Eleştirel Teori Olarak Konstruktivizm” Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, (Ed. Çomak H., Sancaktar C.), İstanbul: Beta Yayınları.

Özkan M. (2013), *Egypt's Foreign Policy Under Mohamed Morsi*, Ortadoğu Analiz Dergisi, 5 (51).

Özkoç Ö. (2017), *Türkiye'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Politikası: Bir Modelin Çöküşü*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72 (1).

Pargeter A. (2010), *Müslüman Kardeşler: Muhalefetten İktidara*, (Çev. Çelik S.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pınar F. (2015), *Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler*, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5.

Poyraz F. (2006), *Türk Siyasal Yaşamında Millî Görüş Hareketi*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Reus-Smitt C., Burchill S., Linklate A., Devetak R., Donnelly J., Nardin T., Patterson M., True J. (2014), “*Konstruktivizm*” *Uluslararası ilişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları.

Ruggie J. G. (1998), *What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge*, The MIT Press, International Organization, 52 (4).

Rumelili B. (2015), *Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12 (46).

Sarıaslan F. (2019), *Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 53.

Sayar Y. (2019). *Konstruktivist Yaklaşım çerçevesinde Bir Siyasal İslam Örneği Olarak Müslüman Kardeşler*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Somuncuoğlu E. (2019), *Siyasal İslam ve Mısır’da Müslüman Kardeşlerin Dönüşümü*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sönmezöğlü F. (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi ve Yayıncılık.

Sönmez Ş. (2009), *Cemal Abdun Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türkiye Basınına Yansımaları (1954-1962)*, Atatürk Yolu Dergisi.

Sputnik Haber, (05.08.2015), *Türkiye- Mısır İlişkileri Neden Normalleşemiyor*.

Tannenwald N. (2005), *Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda*, Journal Cold War Studies, 7 (2).

Telci İ. N. (2014), *Mısır Devrimi Sürecinde İşçi Hareketinin Rolü*, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 1 (1).

Tuğrul T. (2017), *Millî Görüş Hareketi Bibliyografyası*, Turkish Studies Dergisi, 12 (8).

Tuğrul T. (2017), *Millî Görüş Hareketinin Temel Karakterleri*, Mezhep Araştırmaları Dergisi, 10 (2).

Ülger İ. K. (2017), *Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2).

Ülger U. (2017), *Siyasal İslam’ın AB’ye Bakış: Millî Görüş Hareketi Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi, 4 (2).

Wendt A. (2012), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner). İstanbul: Küre Yayınları.

Wendt A. (2013), *Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa O dur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10 (39).

Yalvaç F. (2011), *Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 8 (29).

Yesevi G. Ç., Yavuz Tiftikçigil B. (2017), *Sosyal İnşacılık Açısından IRENA'nın Değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikası*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Yıldırım, A. (1999), *Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri dergisi.

Yılmaz S. (2016), *Millî Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişim Etkisi*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (4).

Yurdusev A. N. (2001) "*Uluslararası İlişkiler Öncesi*", *Devlet, Sistem ve Kimlik* (Ed. Eralp A.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Zenginoğlu S., Kanat S. (2016), *Avrupa'nın Başkalaşma Korkusu: Kimlik Tartışmaları Bağlamında İslamlaşma ve Amerikanlaşma Tehditleri*, Turkish studies dergisi, 11 (13), Ankara